

ISSN 2409-9260 (Print)
ISSN 2415-3869 (Online)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВСЕУКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ

НАУКОВИЙ ВІСНИК

№ 3 (245)

Одеса – 2017

Науковий вісник Одеського національного економічного університету. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2017. – № 3 (245). – 224 с. – Мови: укр., рос., англ.

Редакційна колегія

Редакційна колегія затверджена Вченою радою Одеського національного економічного університету. Протокол № 4 від 24 грудня 2013 р.; за економічними науками – перезатверджена 22 березня 2016 р. (Протокол № 7).

Головний редактор: Балджи Марина Дмитрівна – д.е.н., професор кафедри економіки та планування бізнесу Одеського національного економічного університету

Технічний редактор: Гейко Людмила Михайлівна – к.е.н., доцент Одеського національного економічного університету

I. Економічні науки: Зверяков М.І. – д.е.н., професор, член-кореспондент НАН України, Ковальов А.І. – д.е.н., професор, Балджи М.Д. – д.е.н., професор, Баранова В.Г. – д.е.н., професор, Губанова О.Р. – д.е.н., професор, Кузнєцова Л.В. – д.е.н., професор, Лоханова Н.О. – д.е.н., професор, Уперенко М.О. – д.е.н., професор, Харічков С.К. – д.е.н., професор, Янковий О.Г. – д.е.н., професор, Карпов В.А. – к.е.н., доцент, Сментина Н.В. – к.е.н., доцент

II. Політичні науки: Кармазіна М.С. – д.політ.н., професор, Коваль І.М. – д.політ.н., професор, Мілова М.І. – д.політ.н., професор, Пахарєв А.Д. – д.політ.н., професор, Пойченко А.М. – д.політ.н., професор, Попков В.В. – д.філософ.н., професор

III. Історичні науки: Демін О.Б. – д.істор.н., професор, Панчук М.І. – д.істор.н., професор, Солдатенко В.Ф. – д.істор.н., професор, Стьопін А.О. – д.істор.н., професор, Хмарський В.М. – д.істор.н., професор, Щербіна Н.Ф. – к.е.н., доцент

Свідоцтво про Державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації – серія КВ № 20991-10791ПР від 18 серпня 2014 р. (перереєстрація)

Збірник включено до оновленого «Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» (затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 09.03.2016 № 241)

Включено до наукометричної бази даних Російський індекс наукового цитування (РІНЦ) згідно договору № 428-07/2014 від 18.07.2014 р. – http://elibrary.ru/title_about.asp?id=51349

Індексування і реферування: реферативна база даних «Україніка наукова», Український реферативний журнал «Джерело», Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, Наукова електронна бібліотека eLIBRARY.ru, Google Scholar <http://scholar.google.com.ua/citations?user=PEf4fZIAAAAJ&hl=ru>, електронний архів Одеського національного економічного університету.

Засновник і видавець збірника наукових праці – Одеський національний економічний університет.

Адреса редакційної колегії: Україна, 65082, м. Одеса,
вул. Преображенська, 8, ОНЕУ
тел.: (0487) 32-77-95
E-mail: n.visnik.oneu@ukr.net

© Одеський національний економічний університет

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

<i>Бобух Сергій</i>	
Ефективність розподілу бюджетних ресурсів.....	5
<i>Буздиган Марія</i>	
Сутність ділової активності у системі понять економіки підприємства.....	16
<i>Гемма Марина</i>	
Основні напрями вдосконалення організаційно-економічного механізму професійного навчання персоналу на виробництві.....	29
<i>Діордіца Станіслав</i>	
Проблеми складання інтегрованої звітності в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів у світі.....	46
<i>Золотова Лариса</i>	
Компетентісний підхід до професійної підготовки як визначальний чинник ефективною зайнятості молоді.....	56
<i>Колотова Наталія</i>	
Маркетингові комунікації інноваційних проектів в умовах інформатизації суспільства.....	68
<i>Кравченко Віра, Крижановська Ганна</i>	
Управління фінансово-економічними ризиками підприємства на основі довгострокової моделі розвитку.....	82
<i>Кулиев Канан Алиовсат оглы</i>	
Основные особенности регионального развития в Азербайджане....	102
<i>Однолько Вікторія</i>	
Проблема управління витратами торговельних підприємств.....	117
<i>Sana Imran</i>	
Promoting national identity through media context & advertising appeals.....	125
<i>Slutskyi Yevhen</i>	
The analysis of different models of accounting on the basis of capital assets.....	132
<i>Тимощенко Юлія</i>	
Активи підприємства як об'єкт облікової та управлінської систем...	144

<i>Федорова Ирина</i>	
Визнання нематеріальних активів крізь призму нормативного регулювання.....	159
<i>Шевчук Антон</i>	
Економічний капітал в системі ризик-менеджменту банку.....	179

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

<i>Макушина Ганна</i>	
Відображення діяльності купецтва півдня України на сторінках «Николаевской газеты» на початку ХХ ст.....	200

<i>НАШІ АВТОРИ</i>	215
---------------------------------	------------

УДК 336.143

Бобух Сергій

ЕФЕКТИВНІСТЬ РОЗПОДІЛУ БЮДЖЕТНИХ РЕСУРСІВ

У статті охарактеризовано та проаналізовано ефективність розподілу бюджетних ресурсів. Обмеженість бюджетних ресурсів держави призвела до тенденції спрямування видатків бюджетів переважно на подолання поточних проблем. Тому потрібна цілеспрямована програма комплексної раціоналізації видатків державного бюджету України для стимулювання сталого соціально-економічного розвитку країни.

Ключові слова: бюджетні ресурси, місцеві бюджети, державний бюджет, державне бюджетування, формування дисбалансів.

Бобух Сергей

ЭФФЕКТИВНОСТЬ РАСПРЕДЕЛЕНИЕ БЮДЖЕТНЫХ РЕСУРСОВ

В статье охарактеризовано и проанализировано эффективность распределения бюджетных ресурсов. Ограниченность бюджетных ресурсов государства привела к тенденции направления расходов бюджетов преимущественно на преодоление текущих проблем. Поэтому нужна целенаправленная программа комплексной рационализации расходов государственного бюджета Украины для стимулирования устойчивого социально-экономического развития страны.

Ключевые слова: бюджетные ресурсы, местные бюджеты, государственный бюджет, государственное бюджетирование, формирование дисбалансов.

EFFICIENCY ALLOCATION OF FUNDS

The article describes and analyzes the efficiency of budgetary resources. The limited resources of the state budget resulted in a trend direction expenditure budgets mainly on overcoming current problems. Therefore, a complex purposeful program of rationalization of state budget Ukraine to promote sustainable socio-economic development.

Keywords: budgetary resources, local budgets, state budget, state budgeting, forming imbalances.

Постановка проблеми. Ефективна організація функціонування державного бюджетування, взаємозв'язок та взаємовідносини її структурних складових, рівнів і окремих ланок залишаються одними з актуальних та складних проблем у сфері державних фінансів. Удосконалення міжбюджетних відносин між центральним бюджетом та місцевими бюджетами є вкрай необхідним з погляду забезпечення ефективного перерозподілу бюджетних ресурсів, зумовленого об'єктивними відмінностями в рівнях соціально-економічного розвитку окремих адміністративно-територіальних одиниць; здійснення фінансового вирівнювання з метою забезпечення конституційних гарантій населенню незалежно від місця його проживання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою контролю ефективності використання бюджетних коштів в усіх його проявах займалися такі вітчизняні і зарубіжні вчені, як О. Барановський, І. Баранова, М. Васильєва, О. Козирін, Є. Мних, В. Родіонова, С. Степашин, І. Чугунов, В. Шевчук, С. Шохін та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Ефективність розподілу бюджетних ресурсів є важливим фактором зростання добробуту та прискорення соціально-економічного розвитку країни. Адже одним із головних завдань держави є формування механізму ефективного і раціонального використання бюджетних коштів. Цю тему досліджувало багато науковців, але вона потребує дослідження і сьогодні.

Метою статті є аналіз ефективності розподілу бюджетних ресурсів.

Виклад основного матеріалу. Соціально-економічний розвиток держави в цілому, а особливо регіону залежить від ресурсів, що забезпечують його функціонування. У масштабних економічних і політичних перетвореннях, що відбуваються в країні, центральне місце належить фінансовим ресурсам. Вони виступають і як об'єкт змін, і як інструмент перетворень.

На сьогоднішній день по-різному трактують визначення фінансових ресурсів (табл. 1).

Таблиця 1

Визначення поняття «фінансові ресурси»
та їх характеристика [1]

№ п/п	Визначення поняття «фінансові ресурси»	Характеристика
1.	Фінансовий словник	сукупність коштів, що перебувають у розпорядженні держави та суб'єктів господарювання, характеризують фінансовий стан економіки і водночас є джерелом її розвитку.
2.	Економічні енциклопедії	це грошові фонди, створені в процесі розподілу, перерозподілу і використання валового внутрішнього продукту країни
3.	Сазонець П.Н.	до фінансових ресурсів регіону відноситься сукупність фінансових ресурсів, які формуються та використовуються для вирішення проблем, пов'язаних з процесами проектування, будівництва, розвитку, функціонування об'єктів та суб'єктів соціально-економічної та інженерно-виробничої інфраструктур регіону, суб'єктів підприємницької діяльності в регіоні.
4.	Павлюк К.В.	визначає фінансові ресурси як грошові нагромадження і доходи, які створюються в процесі розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту й зосереджуються у відповідних фондах для забезпечення безперервності розширеного відтворення й задоволення й інших суспільних проблем.

Бюджетним Кодексом України визначено, що видатки бюджету – кошти, спрямовані на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом.

Доходи бюджету – податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України (включаючи трансферти, плату за надання

адміністративних послуг, власні надходження бюджетних установ) [2].

Забезпечення оптимального розподілу бюджетних ресурсів в бюджетній системі потребує вирішення двох ключових завдань:

1. Перерозподіл дохідних джерел та зобов'язань між центральним та місцевими бюджетами. В контексті підвищення ефективності державного бюджетування України це завдання є одним із найактуальніших. Наразі місцева влада по суті перетворена в регіональні відділи центральних органів влади (це стосується і виконавчих, і представницьких органів влади), відповідно, займається реалізацією державної політики, а не розвитком власного регіону. Органи місцевого самоврядування мають право встановлення місцевих податків та зборів, проте ці податки характеризуються невеликим обсягом надходжень. Витрати на адміністрування деяких місцевих податків перевищують надходження від їх сплати. В Україні зростає кількість дотаційних регіонів. Якщо на початку 1990-х років таких областей було 13-15, на початку 2000-х – близько 20, то сьогодні такими є всі регіони, крім м. Києва.

2. Урегулювання горизонтальних потоків бюджетних ресурсів між бюджетом та іншими квазіпублічними інститутами та позабюджетними фондами (НАК «Нафтогаз України», Пенсійний фонд та ін.). Дефіцити квазіпублічних фінансових інститутів та позабюджетних фондів свідчать про те, що держава штучно намагається надавати такі публічні послуги, які за нинішнього рівня розвитку економіки забезпечити неможливо.

Таким чином, нинішня модель державного бюджетування недостатньо спрямована на досягнення забезпечення цільового використання фінансових потоків і бюджетних ресурсів, що в результаті призводить до формування дисбалансів майже в усіх ланках державного бюджетування.

Безпосередньо перерозподіл бюджетних ресурсів через державне бюджетування здійснюється за допомогою бюджетного механізму. Попередньо нами було визначено, що фактично бюджетний механізм є інструментом приведення державного бюджетування у відповідність із зовнішнім середовищем, яке постійно змінюється, через застосування певних форм і методів бюджетного регулювання. Саме через бюджетний механізм держава впливає на структуру ВВП та соціально-економічні процеси в країні. Він є

зовнішньою оболонкою бюджету, що проявляється в бюджетній практиці, тому в практичному плані бюджетний механізм – це певна послідовність економічних дій відповідних державних органів, які реалізуються в процесі формування і використання бюджетних ресурсів бюджету.

Також у в рамках цього дослідження за основу нами взято визначення бюджетного механізму як складового елемента державного бюджетування – як сукупності певних видів бюджетних відносин, специфічних методів формування та використання бюджетних коштів [3, с. 152].

У свою чергу, міжбюджетні відносини – це відносини між державою та місцевим самоврядуванням щодо забезпечення відповідних бюджетів фінансовими ресурсами, необхідними для виконання функцій.

За даними Державної казначейської служби України [4], у 2015 р. було перераховано 174,0 млрд. грн. міжбюджетних трансфертів з державного бюджету до місцевих бюджетів, у 2016 р. – 195,4 млрд. грн. міжбюджетних трансфертів, або 99,3% річного плану. З них у 2015 р. до загального фонду місцевих бюджетів надійшло 173,2 млрд. грн., у 2016 р. – 194,7 млрд. грн. (99,5% річного плану). До спеціального фонду надійшло у 2015 р. 0,8 млрд. грн., у 2016 р. – 0,7 млрд. грн. (63,9% річного плану). Стан перерахування трансфертів, що передаються з державного бюджету до місцевих, характеризують дані, наведені у таблиці 2.

Таблиця 2

Міжбюджетні трансферти, що надійшли з державного бюджету до місцевих бюджетів у 2013-2016 рр., млрд. грн. (складено автором на основі даних [www.ukrstat.gov.ua, www.minfin.gov.ua, www.treasury.gov.ua])

Міжбюджетні трансферти	2013	2014	2015	2016		
				план	факт	виконання, %
Усього, в т.ч.	115,8	130,3	174,0	196,7	195,4	99,3
загальний фонд	113,1	116,8	173,2	195,7	194,7	99,5
спеціальний фонд	2,7	13,8	0,8	10,8	0,7	63,9

Частка міжбюджетних трансфертів у структурі доходів місцевих бюджетів у 2015 р. становила 75%, що на 43,7 млрд. грн. більше, ніж відповідний показник попереднього 2014 року, у 2016 р. – 89%, що на 21,4 млрд. грн. більше, ніж відповідний показник попереднього 2015 року [4].

У цілому загальний обсяг трансфертів до державного бюджету щодо аналогічних показників 2012 р. зменшився на 3529,5 млн. грн. і у 2016 р. склав 4171,6 млн. грн. Динаміку міжбюджетних трансфертів за 2008-2016 рр. відображено на рисунку 1.

Рис. 1. Динаміка перерахувань трансфертів із місцевих бюджетів до державного бюджету, 2008-2016 рр. (побудовано автором на підставі даних [www.ukrstat.gov.ua, www.minfin.gov.ua, www.bank.gov.ua])

Як бачимо з рисунку 1, протягом аналізованого періоду часу частка трансфертів, що передаються з місцевих бюджетів до державного бюджету, у видатках місцевих бюджетів значно скоротилася (у результаті впровадження відповідних норм Бюджетного та Податкового кодексів України), а з 2014 р. почала зростати. Так, у 2016 р. ця частка становила 75% проти 99% у 2009 році [4].

Якщо говорити про визначення обсягу дотації вирівнювання, то важливу роль у цьому процесі відіграють коригуючі бюджетні

коефіцієнти, використання яких означає врахування бюджетної стійкості регіону – здатності місцевого бюджету покривати видатки із власної дохідної бази, без використання державних коштів. Узагальнений розрахунок цих коефіцієнтів – коефіцієнт бюджетної самостійності, стійкості бюджету, бюджетної залежності, бюджетного покриття, дефіцитності місцевого бюджету, бюджетної результативності, бюджетної забезпеченості населення, дотаційної залежності, – дає змогу визначити рівень фінансової стійкості регіонів та оцінити ефективність перерозподілу бюджетних ресурсів через державне бюджетування країни (тобто оцінити ефективність функціонування бюджетного механізму та в його рамках – ефективність бюджетного регулювання та міжбюджетних відносин).

Механізм регулювання міжбюджетних відносин базується на використанні фінансових нормативів бюджетної забезпеченості як певного рівня соціальних послуг у розрахунку на душу населення, надання яких гарантується державою, виходячи з наявних бюджетних ресурсів та певного обсягу міжбюджетних трансфертів.

Фінансовий норматив бюджетної забезпеченості розраховується діленням загального обсягу бюджетних ресурсів, що спрямовуються на реалізацію бюджетних програм, на кількість мешканців чи споживачів соціальних послуг. Отриманий показник коригується коефіцієнтами, що враховують відмінності у вартості надання соціальних послуг залежно від:

- кількості населення та споживачів соціальних послуг;
- соціально-економічних, демографічних, кліматичних, екологічних та інших особливостей адміністративно-територіальних одиниць.

Коригувальні коефіцієнти затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Якщо прогнозні доходи відповідного бюджету будуть недостатніми для фінансування розрахункового обсягу видатків, обчисленого із застосуванням фінансових нормативів бюджетної забезпеченості та коригувальних коефіцієнтів, то для такого бюджету передбачається надання міжбюджетних трансфертів [3, с. 152].

Необхідність удосконалення процесів формування та використання бюджетних коштів підтверджена існуванням низки проблем, ключове місце серед яких посідає недосконалість

довгострокового бюджетного планування. Важливим інструментом забезпечення соціально-економічного зростання як у регіонах, так і в країні загалом є бюджетні програми із чітко визначеним цільовим спрямуванням та передбаченою ресурсною базою. Одним з дієвих інструментів підвищення ефективності бюджетної політики в Україні є запровадження програмно-цільового методу планування бюджетів, який сприяє оптимізації видатків бюджету, ефективному фінансуванню соціальних та економічних програм як на державному, так і на регіональному рівні й орієнтований на досягнення мети відповідно до визначених пріоритетів [5].

Реалізація принципу ефективності публічних витрат має два основних аспекти: нормативний і практичний. Нормативний аспект реалізації принципу ефективності публічних витрат полягає в установленні змісту принципу в правових нормах загального і спеціального характеру, а практичний – у втіленні правових приписів, що становлять зміст принципу, в фінансовій діяльності публічно-правових утворень, державних (муніципальних) органів.

Принцип ефективності публічних витрат взаємопов'язаний з принципами бюджетної системи (з принципом єдності бюджетної системи, принципом адресності і цільового характеру бюджетних коштів, принципом збалансованості бюджету, принципом загального (сукупного) покриття видатків бюджетів), але при цьому має самостійний зміст, який становлять обов'язкові правові ознаки публічної фінансової діяльності: результативність, економність, цільовий характер і своєчасність публічних витрат. Принцип ефективності публічних витрат реалізується за допомогою двох організаційно-правових форм: бюджетно-процесуальної і фінансово-контрольної.

Результативність публічних витрат є зовнішнім ефектом фінансової діяльності державних (муніципальних) органів, що полягає в досягненні передбаченої мети надання бюджетних коштів, що має як фінансове, так і нефінансове (соціально-економічне) вираження. Економність публічних витрат характеризує ступінь зниження витрат при здійсненні державними (муніципальними) органами дій, спрямованих на досягнення мети надання бюджетних коштів в повному обсязі. Цільове витрачання публічних коштів являє собою точне дотримання державними (муніципальними) органами,

одержувачами бюджетних коштів їх призначення згідно з установленими обґрунтованими видами і напрямками витрачання. Своєчасність публічних витрат характеризує ступінь дотримання державними (муніципальними) органами встановлених строків витрачання коштів, в тому числі строків реалізації довгострокових цільових програм, за умови досягнення цілей надання коштів в повному обсязі.

При цьому витрачання публічних коштів може бути визнане ефективним лише в тому разі, якщо дотримані всі правові ознаки ефективності публічних витрат в їх сукупності. Кожна з цих ознак окремо є необхідною для існування всіх інших, а разом вони становлять нову якість публічних витрат – ефективність. Ефективність публічних витрат як поняття фінансового права є якісним рівнем публічної фінансової діяльності, що характеризується одночасно результативним, цільовим, економним і своєчасним витрачанням публічних коштів [2].

Критерій «ефективність» процесу використання бюджетних коштів визначається рівнем дотримання параметрів «раціональність», «економічність», «економність» і «результативність», між якими в свою чергу прослідковується причинно-наслідковий зв'язок [3, с. 152].

Ефективність використання бюджетних коштів слід, на наш погляд, розглядати в кількох аспектах. По-перше, з точки зору ефективності бюджетної політики. Ефективність і результативність бюджетної політики оцінюється на практиці з позиції ефективного розподілу ресурсів з урахуванням власне економічної ефективності; політичних пріоритетів уряду; ефективної діяльності органів державної влади з досягнення намічених результатів і використання механізмів, що забезпечують відповідальність за результати діяльності. По-друге, з точки зору ефективності рішень і заходів з подальшого вдосконалення формування й використання бюджетних коштів, спрямованих на підвищення якості послуг, що надаються населенню органами державної влади і місцевого самоврядування. По-третє, з точки зору ефективності фінансового менеджменту в бюджетній сфері. По-четверте, з точки зору ефективності використання бюджетних коштів як таких [6].

На сьогодні ресурси бюджетів усіх рівнів є недостатніми навіть для мінімального задоволення інтересів громадян України, що зумовлює пошук альтернативних методів управління бюджетним процесом і нових механізмів державного управління, які б дали змогу отримати максимальний результат від витрачання бюджетних коштів. Особливого значення набуває питання ефективного використання ресурсів бюджетів, що є вагомим фактором підвищення рівня управління економікою та одночасно фінансового забезпечення повноважень державних і місцевих органів влади в процесі виконання зобов'язань, які визначені чиним законодавством. Проблема ефективного перерозподілу повноважень між центром, регіонами та органами місцевого самоврядування, а також відповідних бюджетних ресурсів для їх реалізації із часу відновлення незалежності України залишається актуальною.

Незбалансованість дохідної та видаткової частин бюджету призводить до значного погіршення якості й кількості наданих суспільству послуг державними та місцевими органами влади. Відсутність ефективного середньострокового та стратегічного планування в бюджетному процесі України є основним чинником недофінансування галузей соціально-культурної сфери, інвестиційних проектів та причиною неефективної роботи більшості бюджетних закладів [7].

Висновки. Неефективність фінансових механізмів подолання соціально-економічної відсталості та системи міжрегіонального перерозподілу ресурсів посилює диспропорції в соціально-економічному розвитку регіонів, перешкоджає модернізації економіки, налагодженню гармонійної взаємодії центру й регіонів, що призводить до різного рівня та якості життя населення країни залежно від місця його проживання. У суспільстві спостерігається високий рівень диференціації доходів населення, податки не сприяють розвитку економіки, а заганяють її в тінь, не стимулюється вітчизняне виробництво.

Література

1. Макаренко Ю.П. Оцінка ефективності державної фінансової підтримки [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/7.2/012.pdf>.

2. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.

3. Чуркіна І.Є. Діалектика трансформації бюджетної системи України в умовах глобалізації: монографія / І.Є. Чуркіна. – Тернопіль: Астон, 2015. – 386 с.

4. Державна казначейська служба України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/publish/category/23237>.

5. Возняк Г.В. Планування та ефективне використання бюджетних ресурсів регіонів як інструменти модернізації управління публічними фінансами [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.pu.if.ua/depart/Finances/resource/file/Збірник/2014-2/statti/24.pdf>.

6. Шевчук О.А. Контроль ефективності використання бюджетних коштів [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/e-journals/eui/2012_2/pdf/12soavbk.pdf.

7. Казюк Я.М. Державне управління бюджетними ресурсами в умовах децентралізації [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://virtuni.education.zp.ua/info_cpu/sites/default/files/avtoref_Kazyk.pdf.

1. Makarenko Yu.P. Otsinka efektyvnosti derzhavnoyi finansovoyi pidtrymky [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/7.2/012.pdf>.

2. Byudzhethnyy kodeks Ukrayiny [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.

3. Churkina I.Ye. Dialektyka transformatsiyi byudzhethnoyi systemy Ukrayiny v umovakh hlobalizatsiyi: monohrafiya / I.Ye. Churkina. – Ternopil': Aston, 2015. – 386 s.

4. Derzhavna kaznacheys'ka sluzhba Ukrayiny [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/publish/tsategory/23237>.

5. Voznyak H.V. Planuvannya ta efektyvne vykorystannya byudzhethnykh resursiv rehioniv yak instrumenty modernizatsiyi upravlinnya publichnymy finansamy [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <http://www.pu.if.ua/depart/Finantses/resourtse/file/Zbirnyk/2014-2/statti/24.pdf>.

6. Shevchuk O.A. Kontrol' efektyvnosti vykorystannya byudzhetnykh koshtiv [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/e-journals/eui/2012_2/pdf/12soavbk.pdf.

7. Kazyuk Ya.M. Derzhavne upravlinnya byudzhetnymi resursamy v umovakh detsentralizatsiyi [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: http://virtuni.edutsation.zp.ua/info_tspu/sites/default/files/avtoref_Kazyk.pdf.

***Рецензент:** Боголіб Т.М., д.е.н., професор, декан фінансово-гуманітарного факультету, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»*

01.03.2017

УДК 330.112

Буздиган Марія

СУТНІСТЬ ДІЛОВОЇ АКТИВНОСТІ У СИСТЕМІ ПОНЯТЬ ЕКОНОМІКИ ПІДПРИЄМСТВА

У статті досліджено погляди науковців на розуміння сутності ділової активності. Розробка актуального підходу до визначення ділової активності неможлива без аналізу провідних підходів. Структуровані підходи до визначення ділової активності в залежності від рівнів розгляду поняття (на рівні індивідуума, макро- і мікрорівні), що особливо актуально при оцінці підприємницької діяльності. Аналіз діючих підходів до визначення ділової активності дозволив виявити причини такого широкого різноманіття визначень. Проведено порівняння понять «ділова активність», «ринкова активність» і «економічна активність». Запропоновано авторський підхід до визначення поняття «ділова активність підприємства», розкриті його характерні ознаки та їх єдність в його забезпеченні. Також в статті обґрунтовано необхідність розгляду ділової активності в якості процесу розвитку можливостей підприємницької діяльності.

***Ключові слова:** ділова активність, економічна активність,*

ринкова активність, сутність ділової активності, комплексне поняття ділової активності, ознаки ділової активності

Буздыган Мария

СУЩНОСТЬ ДЕЛОВОЙ АКТИВНОСТИ В СИСТЕМЕ ПОНЯТИЙ ЭКОНОМИКИ ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье исследованы взгляды ученых на понимание сущности деловой активности. Разработка актуального подхода к определению деловой активности невозможна без анализа ведущих подходов. Структурированы подходы к определению деловой активности в зависимости от уровней рассмотрения понятия (на уровне индивидуума, макро- и микроуровне), что особенно актуально при оценке предпринимательской деятельности. Анализ действующих подходов к определению деловой активности позволил выявить причины столь широкого многообразия определений. Произведено сравнение понятий «деловая активность», «рыночная активность» и «экономическая активность». Предложен авторский подход к определению понятия «деловая активность предприятия», раскрыты его характерные признаки и их единство в его обеспечении. Также в статье обоснована необходимость рассмотрения деловой активности в качестве процесса развития возможностей предпринимательской деятельности.

Ключевые слова: деловая активность, экономическая активность, рыночная активность, сущность деловой активности, комплексное понятие деловой активности, признаки деловой активности

Buzdygan Mariia

THE NATURE OF BUSINESS ACTIVITY IN THE TERMS OF BUSINESS ECONOMICS

In the article the views of academics on understanding the nature of business activity are considered. The development of contemporary approaches to the definition of business activity is impossible without

analysis of the leading approaches. It is structured approaches to the definition of business activity in subject to the levels of review of the concept (at individual level, on macro and micro levels), that is especially important in assessing business. Analysis of existing approaches to defining entrepreneurial activity has allowed identifying the reasons for such a wide variety of definitions. It is made comparisons between the concepts of "business activity", "market activity" and "economic activity". It is offered the author's definition of the notion "business activity of the enterprise" and its characteristic features are determined. Also in the article the necessity of consideration of business activity as the process of development of business opportunities.

Keywords: business activity, economic activity, market activity, the nature of business activity, the complex concept of business activity, the features of business activity

Постановка проблеми. Нестабільна економічна ситуація, необхідність гнучкого та постійного реагування на зміну попиту на ринку товарів та впровадження у виробництво нових конкурентоспроможних ідей створили об'єктивну необхідність дослідження ділової активності суб'єктів господарювання. Ділова активність дозволяє підприємствам реалізовувати потенціал росту та досягнення ринкового лідерства. Саме тому потреба в розумінні цього поняття для прийняття ефективних управлінських рішень є актуальною проблемою будь-якого підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначенню сутності поняття «ділова активність» присвячено величезне різноманіття наукових праць вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів. Багато економістів сучасності вивчали ділову активність як на мікрорівні, так і на макрорівні. Праці Турило А. М., Вчешної І. С., Гарасюк О. А., Шеремета О. О., Мец В. О., Куриленко Т. П., Леоненко Є. А., Пугачової М. В., Кірейцева Г. Г., Кухаревої О. О., Корнеєва М. В., Марченко О. І., Беляєвського І. К., Хелферт Є., Мойсєєвої Н. К., Конишевої М. В., Банк В. Р., Банк С. В., Тараскіної А. В., Раїцького К. А., Подольської В. О., Яріш О. В., Кіндрацької Г. І., Білик М. С., Загороднього А. Г., Остапкович Г. В., Краюхіна Г. А., Прикіна Л. В., Аніскіна Ю. П., Коваленко Л. О. та Ремньової Л. М., Заїкіної О. О., Бурого С. А., Цал-Цалко Ю. С.,

Соловйової-Саравді Ю. В., Доскалієвої Б. Б. та ін. посприяли поглибленому вивченню та розумінню ділової активності як окремої ринкової категорії.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Проблема дослідження сутності поняття ділової активності не знаходить необхідного відображення в вітчизняній та зарубіжній літературі. Спостерігається неузгодженість підходів до визначення сутності поняття «ділова активність», відсутність єдиного розуміння, дискусійність більшості теоретичних положень, які потребують подальшого вивчення.

Постановка завдання. Метою статті є узагальнення теоретичних підходів до визначення поняття «ділова активність», обґрунтування доцільності її дослідження, уточнення змісту та місця у характеристиці стану господарської діяльності. На основі отриманих результатів дослідження вдосконалення сутності даного поняття, розробка та виділення характерних ознак, що розкривають термін «ділова активність» з точки зору його комплексності та багатоаспектності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Необхідність забезпечення високого рівня конкурентоспроможності, інвестиційної привабливості, результативності підприємств для того, щоб виживати в умовах сучасності, обумовили важливість вивчення поняття «ділова активність». Проведення дослідження теоретичних аспектів поняття «ділова активність» доцільне із урахуванням вже наявних підходів вчених до його визначення.

На сьогоднішній день існують ствердження, що ділова активність представлена з трьох позицій: країни чи регіону (макрорівень), господарюючого суб'єкта чи підприємства (мікрорівень), індивідуума, тобто окремої людини.

З позиції індивідуума Турецька Г.В. пропонує таке визначення ділової активності – самооцінка реалізованості життєвих планів відносно роботи й родини, самооцінка своєї успішності в цих сферах, рольове перевантаження й стратегії її подолання, переваги у виборі стратегій самопрезентації у діловій і міжособистісній взаємодії, суб'єктивні переживання почуття провини перед близькими по приводу свого залучення в роботу тощо [16, с. 69].

В «Сучасному економічному словнику» Райзберга Б. А. «активність ділова» визначається як властивість, риса людини економічної і реальне виявлення цієї властивості в діловитості, мобільності, підприємливості, ініціативі [14].

Схожа точка зору у Голтвенко В. О., який досліджує ділову активність як функцію від внеску працівника в діяльність підприємства [5, с.3].

Існують також декілька версій, що пов'язують одне з одним визначення терміну ділової активності з точки зору індивідуума та підприємства, оскільки вважають, що «людина - ресурс підприємства» [3, с. 16].

Мясникова О. В. вважає, що ділова активність може бути представлена як сукупність зусиль працівників підприємства, спрямованих (під впливом певного рівня мотивації) на збільшення оборотності оборотних активів, яка формується під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів виробництва [12, с. 9].

Систематизація наукових поглядів і вивчення реальної практики господарювання дали змогу Леоненко Є. А. виділити дві сутнісні характеристики ділової активності підприємства:

- ділова активність як процес формування і ефективного використання економічного потенціалу підприємства –макрорівень;
- ділова активність як сукупність дій підприємства, спрямованих на досягнення його цілей за допомогою ув'язки ринкових потреб з внутрішніми можливостями (ресурсами) підприємства-макрорівень [8, с. 8].

На рівні підприємства, тобто мікрорівні, вчені-економісти ділову активність розглядають як результативність роботи підприємства, тобто як результат, що приносить величина авансованих в підприємство ресурсів та їх споживання в процесі виробництва, виконання робіт, надання послуг. З цієї точки зору ділова активність відображає ефективність використання усіх наявних ресурсів і в той же час характеризує якість управління підприємством, і можливості потенційного його розвитку.

Через те, що ділова активність виникла з розвитком ринкової економіки, доцільно також розглядати це поняття з позиції макрорівня. Так чином, вона передбачає оцінку ринкової ситуації, яка характеризується обсягом виробництва, інвестицій, кількістю і

розміром угод, станом портфелю замовлень, динамікою зайнятості, цін, завантаження виробничих потужностей [7, с. 321].

Наведемо деякі наукові версії вчених щодо визначення поняття «ділова активність», які можна застосовувати, на нашу думку, лише з позиції мікрорівня або лише з позиції макрорівня в таблиці 1.

Таблиця 1

Визначення сутності поняття «Ділова активність» з позицій макрорівня та мікрорівня

Мікрорівень	Макрорівень
Турило А.М., Вчєрашня І. С. вважають, що ділова активність підприємства – це економічна категорія, яка характеризує економічну діяльність підприємства з позицій внутрішніх його змін і виявляється через зміну її інтенсивності у часі [17, с. 83].	Гарасюк О. А. вважає, що ділова активність підприємства оцінюється сукупністю кількісних і якісних параметрів, серед яких зростання економічного потенціалу підприємств, обсяги поставок на експорт, імідж підприємства [4, с. 63].
Хелфєрт С. показує, що ділова активність характеризує наскільки ефективно менеджери використовують активи, довірені їм власниками [19].	Бєляєвський І. К. розглядає ділову активність, як ринкове явище, що характеризується кількістю і розміром угод, їх динамікою, станом і наповненістю портфєля замовлень [2, с. 149].
Марченко О. І. визначає ділову активність як складну, інтегровану характеристику бізнес-середовища підприємства, яка визначає його стан на ринку, забезпеченість та ефективність використання усіх видів ресурсів та результати господарювання [9, с. 138].	Мойсєєва Н. К., Конишева М. В. впевнені, що ділова активність – сукупність дій, що сприяють економічному зростанню виробничо-збутової системи на основі узгодженого розвитку її складових у гармонії із зовнішнім середовищем [11, с. 22].
На думку Шєремета О. О. та Меєц В. О., ділова активність означає зусилля, які підприємство докладає для виходу на ринок продукції, праці, капіталу, а при аналізі фінансово-господарської діяльності цей термін застосовується для характеристики поточної виробничої і комерційної діяльності [10, с. 203].	Раїцький К. А. доводить, що ділова активність дозволяє оцінити конкурентоспроможність підприємства, його потенціал і можливості ділової співпраці і виявити, наскільки ефективно забезпечується реалізація економічних інтересів усіх учасників господарської діяльності (працівників, керівництва, партнерів, кредиторів) [13, с. 664].
Банк В. Р., Банк С. В., Тараскіна А. В. стверджують, що ділова активність підприємства найчастіше розглядається як результативність роботи підприємства щодо величини авансованих ресурсів або величини їх споживання в процесі виробництва [1].	В економічній енциклопедії йдеться, що ділова активність – реальні, ініціативні, ефективні дії, спрямовані на одержання позитивних результатів підприємницької діяльності, внаслідок якої реалізуються задані програми і заплановані заходи [14].

Багато авторів намагаються сформулювати єдиний системний підхід до визначення терміну «ділова активність», тобто знайти взаємозв'язок позиції макрорівня та мікрорівня. Деякі з них прийшли до таких висновків:

Заїкіна О. О. розглядає ділову активність, як важливу ринково орієнтовану категорію. У широкому розумінні означає весь спектр зусиль, спрямованих на просування підприємства на ринках продукції, праці, капіталу. У вузькому – означає його виробничу та комерційну діяльність, успішність вкладених зусиль, ресурсів, ефективність менеджменту [6, с. 146].

Бурий С. А. виділяє "ділова активність підприємств" як самостійну, об'єктивно існуючу, економічну категорію, яка виступає однією з активних дієвих сил розвитку економіки в цілому, яка відображає ступінь життєздатності окремої організації і залежить від створення та функціонування механізму ефективного управління діяльністю підприємством на всіх його рівнях[3, с. 16]. Крім того, зазначає вчений, ділова активність підприємства є тим важелем, який підтримує рівновагу системи - підприємство, тобто характеризує його стійкість під впливом зовнішнього і внутрішнього середовища, не допускає загрозливих відхилень в його розвитку [3, с. 18].

Соловійова-Саравді Ю. В. доводить, що ділова активність – це мотивований на макро- і мікрорівнях процес управління ефективністю господарської діяльності суб'єктів економічних відносин, направлений на забезпечення її розвитку, збільшення трудової зайнятості і ефективне використання всіх видів ресурсів в цілях досягнення ринкової конкурентоспроможності і формування сучасного інноваційно-інвестиційного потенціалу суб'єктів ринкових відносин і національної економіки в цілому [15, с. 13].

Провівши аналіз підходів вчених-економістів до визначення поняття «ділова активність підприємства», можна досягти розуміння, що версії дуже різноманітні і, незважаючи на високу значимість, однозначного розуміння економічної природи цього терміну у сучасній літературі так і не знайшлося. Кожний автор намагається ввести свої корективи і показати найбільш важливі, на його думку, тонкощі, особливості, що є на фоні інших більш значущими. Отже така ситуація доводить, що необхідно і надалі удосконалювати існуючі поняття ділової активності та намагатися знайти єдиний

комплексний підхід до його визначення, який виражається через систему взаємопов'язаних економічних категорій.

Спочатку необхідно дослідити термін „ділова активність”, акцентуючи увагу на сутності двох окремих понять – „діло” та „активність”. Термін „діло” з економічної точки зору можна розглядати як процес, пов'язаний із виробництвом і реалізацією продукції, наданням послуг, здійсненням робіт. Звідси термін «діяльність» можна охарактеризувати, як основа існування будь-якого суб'єкта господарювання [18, с. 80]. А от поняття „активність” в економічних словниках та енциклопедіях трактується як невід'ємна частина діяльності, посилена діяльність, діяльний стан [14]. Вона не може існувати поза діяльністю і є формою її прояву.

Також Турило А. М. розглядає ділову активність, порівнюючи її з такими термінами, як «ринкова активність» та «економічна активність». Він разом з Вчорашньою І. С. та Зінченко О. А. констатують, що це зовсім відмінні поняття. Головна їх відмінність полягає в середовищі, яке вони досліджують:

- 1) зовнішнє середовище – ринкова активність;
- 2) внутрішнє середовище – ділова активність;
- 3) внутрішньо-зовнішнє – економічна активність.

Багато вчених, однак, ототожнюють ці поняття, не зважаючи на відмінність між ними, закладену в самій назві, приводячи перелік показників для їх оцінки ідентичними, наприклад місце підприємства на ринку, обсяг реалізованої продукції на експорт та інші. В цьому контексті, ми погоджуємося с думкою Турило А. М., Зінченко О. А., Вчорашньої І. С. про те, що поняття «ділова активність підприємства» пов'язане з внутрішніми аспектами його діяльності і змішування понять «ділова активність підприємства» і «ринкова активність підприємства» суттєво ускладнює об'єктивність економічної оцінки підприємств, не дозволяє робити чіткі акценти з досліджуваних категорій, не дозволяє робити правильні управлінські рішення у сфері ділової активності підприємства і ринкової активності підприємства [17, с. 82].

За думкою автора, ділова активність підприємства характеризує економічну діяльність конкретного підприємства, оцінюється в його межах і проявляється в межах підприємства через зміну інтенсивності такого виду діяльності за конкретний проміжок

часу [17, с. 83].

Ринкова активність підприємства, вважає вчений, характеризує діяльність підприємства у зовнішньому ринкову середовищі, має певний рівень інтенсивності і обмежена конкретним ринком і часовим терміном [17, с. 83].

Поняття «економічна активність» об'єднує ділову та ринкову активність, які мають різні середовища пізнання.

Це дослідження є найбільш наближеним до повної характеристики поняття «ділова активність». Але, на мою думку, потребує деяких корегувань. Так, відмінність між поняттями «ділова активність», «ринкова активність», «економічна активність» проявляється не тільки в середовищі, яким вона оцінюється, але і рівнем, на якому знаходяться ці категорії. Тобто, в такому випадку економічна активність розкриває свою сутність на рівні країни чи регіону, ринкова активність – на певному ринку, де функціонує суб'єкт господарювання, а ділова активність – на рівні підприємства.

Тому є помилковим визначати поняття «ділова активність» на макрорівні, чи на рівні індивідууму (трудова активність), бо він існує лише на рівні підприємства і може бути оцінений лише у внутрішньому середовищі.

Проведений огляд надав можливість сформулювати значення терміну найбільш повно, на мою думку. Тобто, ділова активність – це комплексна різностороння, багатоаспектна (охоплює управлінський, фінансовий, виробничий, інноваційний, інвестиційний, маркетинговий та інші аспекти) характеристика підприємства, яка визначає позицію суб'єкта господарювання та його місце на ринку. Тобто, проаналізувавши ділову активність будь-якого підприємства, можна дійти до висновку, наскільки ефективно воно функціонує та розвивається.

Запропонований авторський підхід до визначення сутності ділової активності надає змогу зрозуміти, що термін включає певні ознаки, які розкривають його з точки зору комплексності. Перелік таких ознак запропонований на рисунку 1.

Ділова активність підприємства може бути забезпечена завдяки єдності таких ознак діяльності, як: результативність та ефективність певних видів діяльності підприємства, прийнятих рішень; забезпечення економічного зростання вартості підприємства з

мінімальними втратами та ризиком; розвиток підприємства на основі ефективного використання ресурсного потенціалу; гармонізація інтересів різних груп учасників економічних відносин.

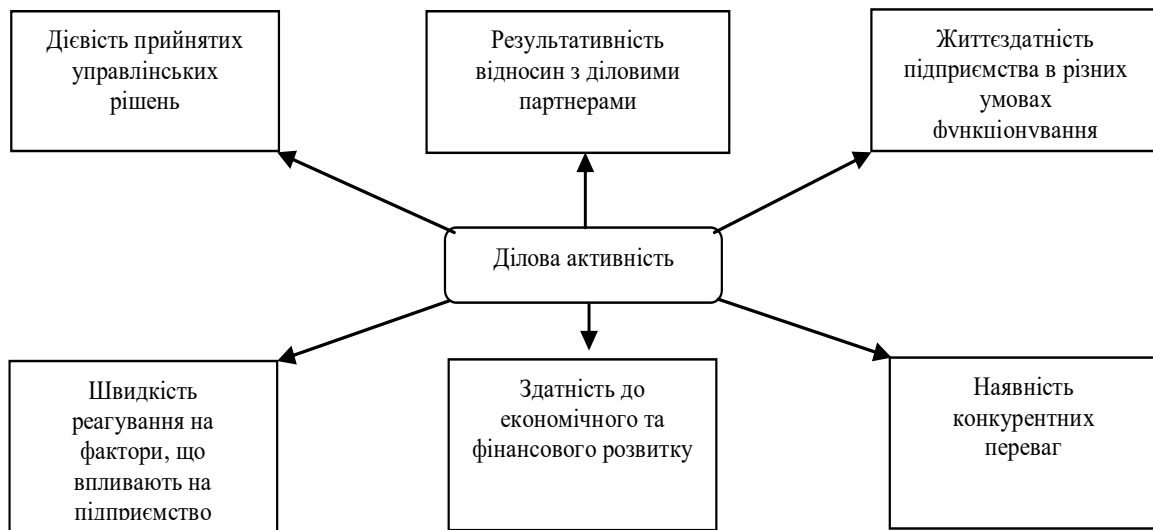

Рис. 1. Ознаки ділової активності

Висновки і перспективи подальших досліджень. З проаналізованого вище можна зробити висновок, що ділова активність суб'єкта господарювання виступає комплексним показником розвиненості можливостей підприємства. Вона є наслідком ефективних дій з боку управлінського персоналу, є проявом прозорості діяльності, відкритості бізнес-процесів, свідченням дієвості. Цей термін вдало використовується: при проведенні оцінки різноманітних подій; для опису фінансового стану підприємства; при визначенні тривалості операційного, виробничого та фінансових циклів; при здійсненні різних видів діяльності; як характеристика кваліфікованості найманого персоналу; для оцінки дій управлінського апарату; при стратегічному і тактичному плануванні; як показник ролі підприємства на ринку; при формуванні іміджу підприємства та його інвестиційної привабливості; для визначення конкурентоспроможності тощо.

Для підтримання стабільного становища господарської діяльності та подальшого забезпечення економічного росту необхідно аналізувати і підтримувати ділову активність підприємства на

відповідному рівні. Вона охоплює всі необхідні аспекти стійкої роботи підприємства та забезпечує успіху в умовах ринкового середовища, мінімізує ризик при нестабільності економіки та підвищеній конкуренції.

Література

1. Банк В. Р. Фінансовий аналіз / В. Р. Банк, С. В. Банк, А. В. Тараскина – М. : ТК Велбі, Проспект, 2006. – 344 с.
2. Беляєвський І. К. Статистика ринку товарів і послуг / І. К. Беляєвський. – К. : Фінанси, 2003. – 456 с.
3. Бурий С. А., Мукомела-Михалець В. О. Управління діловою активністю машинобудівних підприємств: монографія / С. А. Бурий, В. О. Мукомела- Михалець. - Хмельницький: ХНУ, 2014. -183 с.
4. Гарасюк О. А. Проблеми щодо сутності поняття «ділова активність підприємства» /О. А. Гарасюк // Вісник КТУ. – 2010. – № 22. – С. 63.
5. Голтвенко В. О. Синтез системи управління діловою активністю персоналу підприємства: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.06.01 / В. О. Голтвенко. - Донецьк, 2005. -20 с.
6. Заїкіна О. О. Роль показників ділової активності в оцінці управління підприємством /О. О. Заїкіна // Харчова пром-ть. – 2008. – № 7. – С. 144-148.
7. Лахтіонова Л.А. Фінансовий аналіз суб'єктів господарювання: Монографія / Л.А. Лахтіонова. – К.: КНЕУ, 2001. – 387 с.
8. Леоненко Е.А. Управление деловой активностью промышленного предприятия: автореф. на соискание уч. степени канд. екон. наук: спец. 08.00.05/Е.А. Леоненко – Саранск, 2006. – 20 с.
9. Марченко О. І. Фінансові аспекти ділової активності / О. І. Марченко // Фінанси України. – 2007. – № 5. – С. 136 – 143.
10. Мец В. О. Економічний аналіз фінансових результатів та фінансового стану підприємства: навч. посіб. / В. О. Мец. – К. : Вища шк., 2003. – 278 с.
11. Моисеева Н. К. Маркетинговая активность как фактор конкурентоспособности фирмы / Н. К. Моисеева, М. В. Коньшева //

Маркетинг. – 1999. – № 6. – С. 22.

12. Мясникова О. В. Статистическое изучение деловой активности предприятий (на примере розничной торговли и транспорта) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.12 / О. В. Мясникова. – СПб, 2007. – 23 с.

13. Раицкий К. А. Экономика предприятия : учебник для вузов / К. А. Раицкий. – М.: «Маркетинг», 1999. – 700 с.

14. Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь. – 6-е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2011. – С.495

15. Соловьева-Саранди Ю. В. Налоговое регулирование деловой активности в реформируемой экономике: дис... канд. экон. наук : 08.00.10 / Ю. В. Соловьева-Саранди. – М., 2004. – 145 с.

16. Турецкая Г. В. Деловая активность женщин и семья / Г. В. Турецкая // Социологические исследования : ежемес. науч. и общественно-полит. журн. РАН. – 2001. – № 2. – С. 67-73.

17. Турило А. М. Визначення критерію розмежування категорій "ділова активність підприємства" і "ринкова активність підприємства" / А. М. Турило, О. А. Зінченко, І. С. Вчєрашня // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 1. – С. 82-85.

18. Турило А. М. Теоретико-методичні підходи до визначення поняття "економічна активність підприємства" / А. М. Турило, І. С. Вчєрашня // Фінанси України. – 2011. – № 10. – С. 79-84.

19. Хелферт Э. Техника финансового анализа / пер. с англ. под ред. Л. П. Белых. – 10-е изд. – СПб.: Питер, 2003. – 640 с.

1. Bank V. R. Finansovyuy analiz / V. R. Bank, S. V. Bank, A. V. Taraskyna – М. : ТК Velbi, Prospekt, 2006. – 344 s.

2. Belyayevs'kyuy I. K. Statystyka rynku tovariv i posluh / I. K. Belyayevs'kyuy. – К. : Finansy, 2003. – 456 s.

3. Buryuy S. A., Mukomela-Mykhalets' V. O. Upravlinnyya dilovoyu aktyvnistyuy mashynobudivnykh pidpryyemstv: monohrafiya / S. A. Buryuy, V. O. Mukomela- Mykhalets'. - Khmel'nyts'kyuy: KhNU, 2014. -183 s.

4. Harasyuk O. A. Problemy shchodo sutnosti ponyattya «dilova aktyvnist' pidpryyemstva» /O. A. Harasyuk // Visnyk KTU. – 2010. – # 22. –

S. 63.

5. Holtvenko V. O. Syntez systemy upravlinnya dilovoyu aktyvnistyu personalu pidpryyemstva: avtoref. dys. kand. ekon. nauk: 08.06.01 / V. O. Holtvenko. - Donetsk, 2005. -20 s.

6. Zaikina O. O. Rol' pokaznykiv dilovoyi aktyvnosti v otsintsi upravlinnya pidpryyemstvom /O. O. Zaikina // Kharchova prom-t'. – 2008. – # 7. – S. 144-148.

7. Lakhtionova L.A. Finansovyy analiz sub'yektiv hospodaryuvannya: Monohrafiya / L.A. Lakhtionova. – K.: KNEU, 2001. – 387 s.

8. Leonenko E.A. Upravlenye delovoy aktyvnost'yu promyshlennoho predpryyatyya: avtoref. na soyskanye uch. stepeny kand. ekon. nauk: spets. 08.00.05/E.A. Leonenko – Saransk, 2006. – 20 s.

9. Marchenko O. I. Finansovi aspekty dilovoyi aktyvnosti / O. I. Marchenko // Finansy Ukrayiny. – 2007. – # 5. – S. 136 – 143.

10. Mets V. O. Ekonomichnyy analiz finansovykh rezul'tativ ta finansovoho stanu pidpryyemstva: navch. posib. / V. O. Mets. – K. : Vyshcha shk., 2003. – 278 s.

11. Moyseeva N. K. Marketynhovaya aktyvnost' kak faktor konkurentosposobnosti fyrmy / N. K. Moyseeva, M. V. Kopysheva // Marketynh. – 1999. – # 6. – S. 22.

12. Myasnykova O. V. Statystycheskoe yzuchenye delovoy aktyvnosti predpryyatyy (na prymerе roznychnoy torhovly y transporta) : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ekon. nauk : spets. 08.00.12 / O. V. Myasnykova. – SPb, 2007. – 23 s.

13. Raytskiyy K. A. Ekonomyka predpryyatyya : uchebnyk dlya vuzov / K. A. Raytskiyy. – M.: «Marketynh», 1999. – 700 s.

14. Rayzberh B.A., Lozovskyy L.Sh., Starodubtseva E.B. Sovremennyy ekonomycheskiy slovar'. – 6-e yzd., pererab. y dop. – M.: YNFRA-M, 2011. – S.495

15. Solov'eva-Sarandy Yu. V. Nalohovoe rehulyrovanye delovoy aktyvnosti v reformyruemoy ekonomyke: dys... kand. ekon. nauk : 08.00.10 / Yu. V. Solov'eva-Sarandy. – M., 2004. –145 s.

16. Turetskaya H. V. Delovaya aktyvnost' zhenshchyn y sem'ya / H. V. Turetskaya // Sotsyolohycheskiye yssledovannya : ezhemes. yauch. y obshchestvenno-polyt. zhury. RAN. – 2001. – # 2. – S. 67-73.

17. Turylo A. M. Vyznachennya kryteriyu rozmezhuvannya

katehoriy "dilova aktyvnist' pidpryyemstva" i "rynkova aktyvnist' pidpryyemstva" / A. M. Turylo, O. A. Zinchenko, I. S. Vcherashnya // Marketynh i menedzhment innovatsiy. – 2011. – # 1. – S. 82-85.

18. Turylo A. M. Teoretyko-metodychni pidkhody do vyznachennya ponyattya "ekonomichna aktyvnist' pidpryyemstva" / A. M. Turylo, I. S. Vcherashnya // Finansy Ukrayiny. – 2011. – # 10. – S. 79-84.

19. Khelfert Э. Tekhnika fynansovoho analyza / per. s anhl. pod red. L. P. Velыkh. – 10-e yzd. – SPb.: Pyter, 2003. – 640 s.

Рецензент: Янковий О.Г., д.е.н., професор, зав. кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності Одеського національного економічного університету

20.03.2017

УДК 377.3:331

Гемма Марина

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ ПЕРСОНАЛУ НА ВИРОБНИЦТВІ

Розглянуто основні проблеми в Україні, що нині ускладнюють організацію підприємствами професійного навчання персоналу на виробництві. Для вирішення вищезазначених проблем і виконання поставлених завдань автором обгрунтовано основні напрями вдосконалення організаційно-економічного механізму професійного навчання персоналу на виробництві (нормативно-правові, фінансово-економічні, організаційні, навчально-методичні).

Ключові слова: професійне навчання персоналу на виробництві; організаційно-економічний механізм, якість навчання.

Гемма Марина

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО МЕХАНИЗМА ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ ПЕРСОНАЛА НА ПРОИЗВОДСТВЕ

Рассмотрены основные проблемы в Украине, которые ныне усложняют организацию предприятиями профессионального обучения персонала на производстве. Для решения вышеуказанных проблем и выполнения поставленных заданий автором обоснованы основные направления усовершенствования организационно-экономического механизма профессионального обучения персонала на производстве (нормативно-правовые, финансово-экономические, организационные, учебно-методические).

Ключевые слова: профессиональное обучение персонала на производстве, организационно-экономический механизм, качество обучения.

Gemma Maryna

THE MAIN STAGES OF IMPROVEMENT OF ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISMS OF VOCATIONAL ON-THE-JOB STAFF TRAINING

The main problems in Ukraine, which now complicate the organization of vocational on-the-job staff training at enterprises, are considered. In order to put the axe in the helve the author substantiated the main stages of improvement of organizational and economic mechanisms of vocational on-the-job staff training (legal, financial, economic, organizational, methodical).

Keywords: vocational on-the-job staff training, organizational and economic mechanisms, quality of education.

Вступ. На рівні державного управління, на корпоративному рівні та масовій свідомості сформувалось розуміння того, що якісний людський капітал – основний чинник забезпечення безпеки країни,

зростання конкурентоспроможності підприємств та підвищення матеріального добробуту працівників. Необхідність прогресивного розвитку держави потребує переоцінки провідних напрямів регуляторного впливу на економіку, першочергового значення серед яких набуває підвищення конкурентоспроможності національної робочої сили на основі її безперервного професійного розвитку.

Існує ціла низка проблем розвитку системи професійного навчання персоналу на виробництві, для вирішення яких потрібне значне матеріальне забезпечення з боку держави, а також якісної системи підготовки з боку підприємства, забезпечення мотивації працівників до вкладання коштів у власну професійну підготовку шляхом проведення ефективної державної політики у сфері оплати праці, забезпечення реалізації інноваційних методів професійного навчання.

Основним напрямом сприяння формуванню системи безперервного професійного розвитку є створення нормативних, організаційних і економічних умов для безперервного забезпечення висококваліфікованими працівниками потреб сучасного виробництва. Таким чином, нині важливо розробити ефективний механізм організації системи професійного навчання персоналу на виробництві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різними аспектами питання професійного розвитку персоналу і розвитку системи професійної освіти приділяли увагу багато як зарубіжних, так і вітчизняних учених: С. Батишев, О. Баранова, Л. Герганов, В. Савченко, Г. Щекін, Д. Богиня, І. Бондар, М. Семикіна, М. Дрозач, І. Заюков, Н. Ничкало, В. Радкевич та ін. Значний внесок у розробку теоретичних і методичних основ формування попиту на освітні послуги внесли роботи Л.Я. Баранової, І. К. Белявського, А.П. Егоршіна, П.С. Зав'ялова, Дж.М. Кейнса, К. Р. Макконнелла, А. Маршалла та інших.

У своїх роботах вчені розглядали питання визначення цілей, організації навчання на виробництві, складових цього процесу, циклів навчання, форм, методів, способів здійснення тощо. Роботи цих дослідників сприяли вирішенню ряду завдань, пов'язаних з формуванням механізму розвитку системи освіти в умовах ринкової економіки. Однак багато сторін цієї важливої проблеми вивчені ще недостатньо, що стримує підвищення ефективності реалізації програм

розвитку профосвіти як складової системи освіти в цілому у відповідності з закономірностями розвитку та вимогами сучасного виробництва.

Не повною мірою висвітлені теоретичні та методичні питання формування організаційно-економічного механізму професійного навчання працівників на виробництві.

Постановка завдання. Мета статі — обґрунтувати напрями вдосконалення організаційно-економічного механізму професійного навчання персоналу на виробництві.

Результати дослідження. Сучасна економіка України переживає важкий період системних змін, який супроводжується наростанням негативних тенденцій у соціальній сфері, погіршенням умов життя населення, різким посиленням диференціації доходів, кризою суспільно-політичної системи. Зростання безробіття, масова бідність і падіння реальних доходів призводять до зростання соціальної напруженості в суспільстві, ускладнюють вихід національної економіки країни з кризи. У зв'язку з цим виявлення особливостей і механізму впливу соціальних факторів (в тому числі професійного навчання) на зростання національної економіки має важливе теоретичне та практичне значення в сучасних умовах реформування економіки в нашій країні.

Соціальні фактори економічного зростання тією чи іншою мірою розглядалися економістами класичної та марксистської шкіл, представниками маржиналізму. У першій чверті ХХ ст. починається глибоке дослідження факторів і закономірностей економічного зростання. Побудовою математичних моделей, що враховують внесок кожного фактора, займалися П. Дуглас [1], Є. Домар [2], К. Кобб, Р. Солоу [3], П. Ромер [4], Р. Харрод, Й. Шумпетер [5].

Безпосередня залежність темпів економічного зростання від освіти підтверджується статистичними дослідженнями. Так, Р. Барро (1997) здійснив подібне дослідження шляхом проведення панельного аналізу на основі спостережень із 100 країн протягом 1965-1995. У відповідності до його висновків, темп економічного зростання позитивно пов'язаний з кількістю років, проведених особами в середній та вищій школах. Якість навчання, яка виражена в оцінках тестування, також позитивно корелює з безперервним зростанням. Ефект від якості навчання більш важливий, ніж кількість років

навчання [6, с. 16].

Позитивна кореляція між навчанням та економічним зростанням виявлена і іншими вченими, таким як М. Шпігель, Х. Сала-і-Мартін.

Стан справ у системі професійної освіти, темпи та глибина її перетворень повинні повністю відповідати потребам особистості, суспільства та економіки. Однак на даний момент існує ціла низка проблем розвитку системи професійного навчання персоналу на виробництві в Україні.

Дослідження основних проблем в Україні, що нині ускладнюють організацію підприємствами професійного навчання кадрів на виробництві, дозволило автору зробити наступні висновки відносно чинників, які гальмують розвиток професійного навчання на виробництві:

- Економічна криза в Україні в 2008-2009 рр., економічна рецесія 2012-2014 рр. та сучасні воєнні дії на сході країни. Стагнація професійного навчання персоналу на виробництві стала однією з причин того, що Україна в 2008-2009 рр. так гостро відчула наслідки економічної кризи, оскільки ця стагнація сприяла збереженню застарілої техніки і технологічної бази на підприємствах, гальмувала розвиток інноваційної системи [7, с. 324]. Рівень охоплення професійного навчання знизився та склав в цілому в 2009 р. - 10,2 %, в 2010 р. - 10,6 % [8]. Економічне зростання в 2011 р. спричинило подальше збільшення обсягів професійного навчання. Однак обсяги навчання персоналу на виробництві в 2014 р. досягли рівня - 11,2 % (підготовка та перепідготовка - 1,8 %, підвищення кваліфікації - 9,4 %), що засвідчує негативні тенденції щодо відтворення людського капіталу на виробництві [8].

- Низький рівень матеріально-технічного, кадрового і навчально-методичного забезпечення цього виду навчання (незадовільний стан модернізації матеріально-технічної бази навчальних закладів);

- Складна, тривала і витратна процедура отримання дозволів на проведення навчання працівників на виробництві, що вимагає від роботодавців значних затрат часу та коштів. Ліцензійна експертиза фактичного стану кадрового, навчально-методичного, матеріально-технічного, інформаційного забезпечення навчальних закладів

підприємств проводиться відповідно до вимог нормативних актів щодо ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти. Як свідчить практика, для підприємств є досить складними умови ліцензування провадження освітньої діяльності закладів освіти, затверджені постановою КМУ від 30.12.2015 р. Цей порядок передбачає підготовку значного обсягу документації для ліцензування за кожною професією, достатньо тривалий термін процедури ліцензування (до одного року) та плату за ліцензування [9].

- Недостатня мотивація працівників до професійного навчання та кар'єрного зростання - проблема, що гальмує не тільки розвиток системи професійного навчання кадрів на виробництві, але й особистий розвиток працівників, що негативно впливає як на конкурентоспроможність окремого працівника, так і підприємства в цілому. Відсутність безпосереднього зв'язку між трудовим внеском і винагородою за працю суттєво знижує мотиваційні настанови працюючих щодо набуття нових та розвитку сформованих компетенцій. Сучасна молодь зовсім не мотивована до професійного навчання та кар'єрного зростання з робітничих професій.

- Обмеженість фінансування витрат на проведення професійного навчання на виробництві з боку підприємств. Приватний бізнес, зосереджений на вирішенні короткострокових завдань, витрати на підготовку працівників брати не готовий.

Результати обстеження показали, що політика роботодавців у сфері фінансування професійного навчання персоналу на виробництві на теперішній час ще не спрямована на розвиток людських ресурсів (табл. 1).

Таблиця 1

Середньомісячні витрати на професійне навчання одного працівника в Україні [12]

	2001 р.		2006 р.		2010 р.		2014 р.	
	грн.	%	грн.	%	грн.	%	грн.	%
Загальна сума витрат на 1-го працівника	553,68	100	1691,98	100	3754,00	100	5297,00	100
в т.ч. витрати на професійне навчання	1,66	0,3	3,38	0,2	7,51	0,2	6	0,1

За даними вибіркових обстежень витрат на робочу силу, проведених Держкомстатом України, в останні роки спостерігається негативна тенденція у фінансуванні підприємствами професійного навчання працівників: частка витрат на оплату навчання, яка і так була надзвичайно низькою, зменшилась з 0,3 до 0,1 %.

Найнижча сума середньомісячних витрат на професійне навчання на одного працівника - 2-3 грн. - на маленьких підприємствах/організаціях, зі збільшенням чисельності штатних працівників - зростають і витрати на професійне навчання. Так, на підприємствах з чисельністю 1000 і більше працівників ці витрати складають 10 грн. (табл. 2).

Таблиця 2

Середньомісячні витрати на професійне навчання одного штатного працівника у 2014 р. в залежності від чисельності працівників підприємства [12]

	10-49 працівників		50-249 працівників		250-499 працівників		500-999 працівників		1000 і більше працівників	
	грн.	%	грн.	%	грн.	%	грн.	%	грн.	%
Загальна сума витрат на одного працівника	3756	100	4596	100	4997	100	5310	100	6644	100
Витрати на професійне навчання	2	0,053	3	6,57	6	0,12	9	0,169	10	0,15

Побоювання втрати коштів роботодавців, затрачених на професійне навчання працівників, спостерігається внаслідок плинності кадрів, переманювання висококваліфікованих працівників конкурентами та надання переваги залученню кваліфікованих працівників з підприємств-конкурентів. В сучасних умовах витрати на навчання настільки недостатні, що вони не в змозі впливати на розвиток виробництва, сприяти переходу країни до інноваційно-інвестиційної моделі.

- недостатній рівень використання сучасних технологій професійного навчання.

- необхідність розроблення економічної складової розвитку системи професійної освіти, сучасної методики розрахунку складових

витрат підготовки кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах.

- корупційні дії з боку всіх зацікавлених учасників навчального процесу, корупційні правопорушення в сфері професійного навчання. Корупція у будь-якій сфері життя суспільства - асоціальне, аморальне та протиправне явище. В той же час, відповідно до опитувань, більше половини населення України (51,1 % опитаних) ставиться до корупції як до ринкового механізму для вирішення власних проблем, не вбачаючи в цьому нічого поганого; більше 60 % - бере активну участь в корупційних діях, і лише близько 36 % населення України готові протидіяти корупції. Цей досвід формує толерантне ставлення громадян до корупції [10].

- проблема омолодження персоналу підприємств. На теперішній час кістяк трудових колективів складають люди передпенсійного та пенсійного віку. Але настане час, і вони підуть. Змінити їх практично нікому. Молоді працівники в дефіциті. Тому потрібно поступове омолодження персоналу підприємств. Відзначимо, що сформована ситуація — результат багаторічної кадрової політики держави, вірніше її відсутності. Негативний імідж праці промислового робітника в країні формувався давно. Тепер на ринку праці легше знайти 10 мерчендайзерів, ніж одного кваліфікованого токаря.

- проблема адаптації навчальних планів та програм до умов навчання працівників без відриву від виробництва. На сьогоднішній день в Україні програми є загальнообов'язковими як для професійно-технічних навчальних закладів, так і для навчальних структур на підприємствах, а отже всі мають виконувати встановлені вимоги. Існуюча нормативно-правова та методологічна база професійного навчання персоналу зорієнтована на особливості первинного професійного навчання молоді у професійно-технічних навчальних закладах та не може ефективно застосовуватись для професійного навчання, підвищення кваліфікації працівників на виробництві. В умовах функціонування підприємства процес навчання не можна виокремити з процесу загальної виробничої діяльності та немає можливості приділити професійному навчанню весь робочий час працівника, оскільки він має виконувати відповідні функціональні обов'язки в повному обсязі. Наприклад, згідно державному стандарту професійно-технічної освіти за професією «газорізальник»

(кваліфікація – 4 р.) теоретична підготовка складає 230 год., професійна практична – 323 год., тобто якщо приділяти навчанню 2-3 год. на день, то весь процес навчання займе 184 дні, що важко уявити.

Збереження існуючих негативних тенденцій у сфері професійного навчання персоналу на виробництві може призвести до поглиблення кадрової кризи, яка є однією з дуже небезпечних загроз для реального сектора економіки України.

Для вирішення вищезазначених проблем і виконання поставлених завдань автором пропонуються наступні напрями вдосконалення організаційно-економічного механізму професійного навчання персоналу на виробництві (рис. 1).

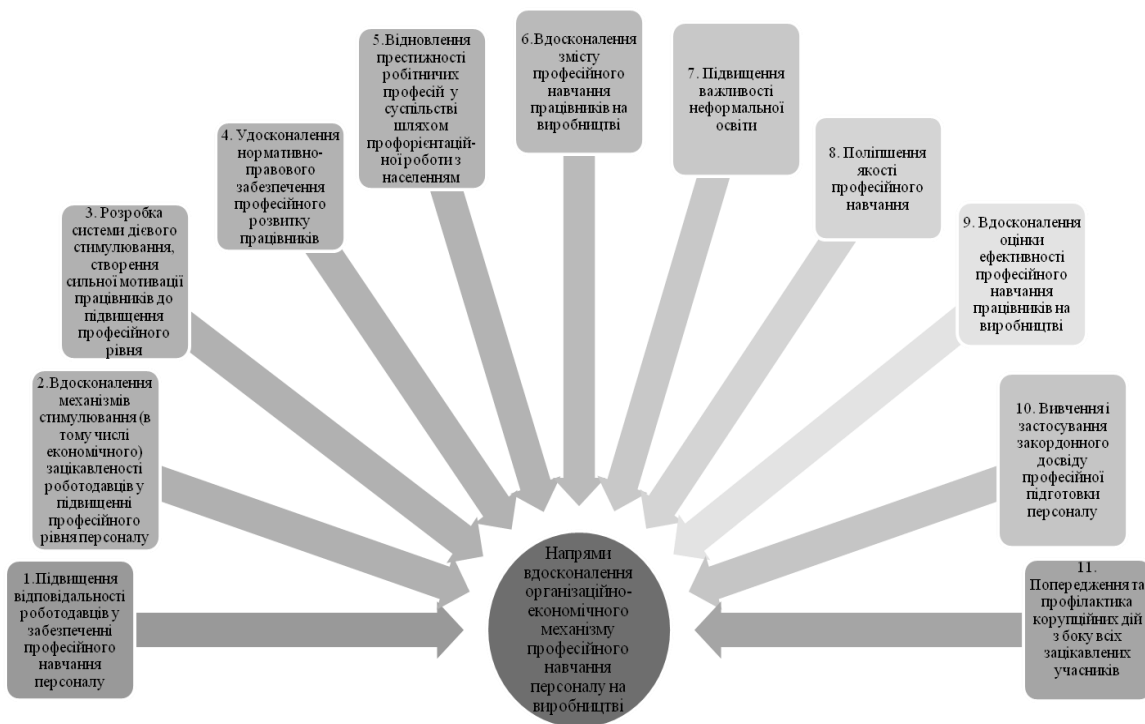

Рис. 1. Напрями вдосконалення організаційно-економічного механізму професійного навчання персоналу на виробництві

1. Підвищення відповідальності роботодавців у забезпеченні професійного навчання персоналу:

- Внести зміни до пункту першого Статті 4. Діяльність роботодавців у сфері професійного розвитку працівників ЗУ «Про професійний розвиток працівників» [11], виклавши зміни в наступній

редакції: «обов'язкове забезпечення підвищення кваліфікації працівників безпосередньо у роботодавця або в навчальних закладах не рідше ніж один раз на п'ять років».

2. Вдосконалення механізмів стимулювання (в тому числі економічного) зацікавленості роботодавців у підвищенні професійного рівня персоналу:

- Організувати проведення науково-дослідних робіт з питань підготовки персоналу на виробництві з метою підготовки пропозицій щодо удосконалення цього напрямку діяльності підприємств.

- Забезпечувати вивчення, узагальнення та поширення досвіду роботи закордонних підприємств з питань професійного навчання персоналу на виробництві та його адаптації до умов

господарювання вітчизняних підприємств, зокрема дуальної системи підготовки (теорія і практика, практика на виробництві).

- Для залучення роботодавців до участі у виробничому навчанні використовувати такі механізми: державні дотації на навчання на робочому місці; податкові пільги підприємствам; державні субсидії роботодавцям, що створюють додаткові навчальні місця для виробничого навчання і навчання на робочому місці; створення різних фондів навчання персоналу.

3. Розробка системи дієвого стимулювання, створення сильної мотивації працівників до підвищення професійного рівня:

- Навчання має враховувати психологічні, особистісні, соціально-економічні та інші особливості працівників, що передбачає проведення роботи з профорієнтації та професійної переорієнтації.

- Підвищити оволодіння персоналом ресурсів інформаційних технологій і телекомунікації, іноземними мовами (іншомовна компетентність розглядається як фактор конкурентоспроможності кваліфікованих працівників на ринку праці).

- Роботодавці мають запровадити систему безперервного навчання з метою навчити працівників постійно вдосконалюватися, бути конкурентоспроможними на ринку праці, оскільки технології та професійні знання застарівають.

- Стимулювати бажання працівників підвищувати свій освітній рівень за допомогою часткової або повної оплати освітніх програм, за якими вони хотіли б навчатися. Необхідно постійно проводити семінари з підвищення кваліфікації за професійними та спеціальними

програмами.

4. Удосконалення нормативно-правового забезпечення професійного розвитку працівників:

- Враховуючи особливості професійного навчання персоналу на виробництві, переглянути процедуру повторного ліцензування освітньої діяльності підприємств при дотриманні певних вимог, зробити її простішою та більш дешевою.

- Вдосконалити методичні рекомендації (методику) розрахунку вартості підготовки кваліфікованих працівників на виробництві за статтями витрат.

- З метою раціоналізації процесу професійного розвитку розширити права підприємств щодо корегування тривалості періоду теоретичного навчання працівників. Процес навчання має бути раціонально поєднаний із виробничим процесом, який має пріоритетне значення при складанні навчальних програм.

Ефективність і якість сьогодні є ключовими параметрами, що визначають суспільно-економічну значимість сфери освіти. Разом з тим, існуюча в даний час система оцінки якості освіти формується і функціонує незалежно від обсягів фінансування. Необхідне вдосконалення механізму фінансування освіти, який дозволив би витратити гроші на установи соціальної сфери таким чином, щоб розмір бюджетних витрат прямо залежав від кінцевого результату діяльності кожної установи. Це також дало б право професійним навчальним закладам, незалежно від форми власності, надавати освітні послуги за державними освітніми грантами не тільки від наявності відповідних ліцензійних вимог матеріальної бази і викладацького складу, а й в залежності від якості підготовки працівників.

5. Відновлення престижності робітничих професій у суспільстві шляхом профорієнтаційної роботи з населенням (в загальноосвітніх школах та інш.).

Професійна орієнтація спрямована на досягнення збалансованості між професійними інтересами та можливостями людини і потребами суспільства в конкретних видах трудової діяльності. Визначення придатності людини до тієї чи іншої професії є вигідним у соціальному та економічному плані як працівнику, так і державі, та є, зрештою, необхідною вимогою ефективної зайнятості

населення.

Однак, піднімаючи престиж робітничої професії, треба і підвищувати заробітну плату, щоб не готувати кадри тільки для Євросоюзу.

Якщо за кордоном спостерігається соціальний буфер – спочатку професійна освіта, а потім вища, то в нашій країні батьки відправляють дітей після школи в більшості за вищою освітою. Роботодавцям слід розвертати широкомасштабну роботу профорієнтації зі школярами, їх батьками. Повинна проводитися робота щодо стимулювання вибору молодими людьми гостро дефіцитних робочих професій.

6. Вдосконалення змісту професійного навчання працівників на виробництві:

- Розроблення професійних стандартів і механізмів сертифікації працівників, котрі б відповідали сучасному розвитку виробництва і міжнародним стандартам. Ця робота в Україні поки лише почалася, і стандарти є лише для невеликої кількості професій. Але створення освітніх стандартів у більшості випадків потребує участі роботодавців. Однак сьогодні роботодавці не дуже довіряють офіційній освіті і в багатьох випадках вважають за краще самостійно довчати працівників до потрібного їм рівня.

- Постійне оновлення та впровадження державних стандартів професійно-технічної освіти з професій широких кваліфікацій.

- Оновлення та затвердження оптимального переліку професій з підготовки кваліфікованих робітників (скорочення їх кількості на основі інтеграції); практика показує, що роботодавець віддає перевагу фахівцям, які можуть швидко переключатися на різні види діяльності.

- Впровадження корпоративних стандартів з конкретних професій нового покоління.

- Удосконалення навчальних програм, їх спрямованості на розв'язання прикладних завдань підприємств, диференціювання навчальних програм та навчальних планів для тих, хто навчається у професійно-технічних навчальних закладах, та зайнятого населення. Так, при досить тривалих термінах навчання програмами передбачено отримання низького кваліфікаційного розряду лише за однією (окремою) професією. Виходом у даній ситуації може бути тільки розробка та узгодження на регіональному рівні гнучких навчальних

програм для навчання дорослих, адаптованих до потреб конкретного виробництва.

- Впровадження інноваційних освітніх технологій, нових форм і методів професійної підготовки, удосконалення системи підготовки й підвищення кваліфікації педагогічних працівників відповідно до потреб сучасного виробництва.

- Дотримання принципу диференціації змісту, форм і методів навчання, який передбачає вибір останніх з урахуванням індивідуальних освітніх потреб слухача щодо отримання саме тих знань, яких йому не вистачає, а також визначених цілей. Для цього в індивідуальній програмі мають бути враховані як знання і досвід слухача, так визначені організаційні форми і методи, які дозволять освоїти зміст навчання в повному обсязі.

- Розробка підручників нового покоління. Багато незрівнянних радянських підручників, які можна в принципі використовувати в навчання, однак вони не враховують нові досягнення в техніці, технології.

7. Підвищення важливості неформальної освіти.

Необхідно в масштабах кожного підприємства та країни загалом проаналізувати діяльність сформованої сфери нетрадиційних видів і форм освітньої діяльності дорослих. Це дозволить виявити специфіку неформальної пізнавальної й навчальної діяльності різного контингенту дорослих, мотиваційні особливості й механізми самоорганізації цієї діяльності.

В нашій країні працівники морського флоту, наприклад, з досвідом роботи більше двадцяти років і маючи документи про професійно-технічну освіту ще радянських часів повинні навчатися заново, щоб підтвердити свою кваліфікацію раз на п'ять років. Слід законодавчо передбачити підтвердження особою, яка не має відповідних морських документів про кваліфікацію, знань, умінь і навичок з професії на підставі наявного досвіду. З цією метою треба, щоб діяли незалежні кваліфікаційні комісії.

8. Поліпшення якості професійного навчання.

Заходи, які має вжити держава для поліпшення якості підготовки персоналу на виробництві:

- контроль за діяльністю навчальних закладів (факт проведення занять, факт проведення практики і виробничого навчання, посилення

вихідного контролю підготовки, контролю відвідування);

- створення рівних єдиних умов для діяльності, формування технічних і організаційних вимог з подальшою гарантією їх виконання всіма учасниками;

- посилення мовної підготовки.

9. Вдосконалення оцінки ефективності професійного навчання працівників на виробництві:

- Розробити і апробувати методика розрахунку ефективності навчання персоналу підприємств, включаючи типові нормативи чисельності й опис функцій співробітників служб, що займаються організацією навчання.

10. Вивчення і застосування закордонного досвіду професійної підготовки персоналу.

Японський стиль управління в деяких рисах близький до українського світогляду, до традицій сприйняття співробітниками компанії як великої родини. Тому цілком можливо перейняти і з успіхом використовувати багато з досвіду японських компаній («гуртки якості», система ротації, метод PDCA (Plan (планування), D - Do (виконання), C - Check (перевірка), A - Act (результат)), отримуючи дуже значимі як в організаційному, так і в соціальному плані результати. Аналізую японський досвід управління професійною компетентністю персоналу можна зробити висновок, що основним завданням японської системи професійної підготовки та навчання персоналу є перетворення «знання окремого працівника в знання всієї організації».

В основі організації професійної підготовки та навчання персоналу на виробництві в Україні слід пам'ятати три головні принципи багатьох американських компаній:

- безперервність професійної підготовки та навчання персоналу прискорюють темпи розвитку, модернізації техніки і технології;

- практична спрямованість професійної підготовки та навчання персоналу;

- використання переважно активних методів навчання персоналу.

Якщо їх застосовувати в українській практиці, то вони здатні справити позитивний вплив на розвиток компаній і підприємств.

Для сучасної України важливим і актуальним завданням виступає врахування світового досвіду тих змін, що мають місце в освіті. Вивчення особливостей реформування освіти в різних країнах необхідно не для того, щоб їх копіювати. Важливо не повторювати їх помилок, і дуже виважено, без крайнощів здійснювати перетворення в такій сфері, як освіта.

11. Попередження та профілактика корупційних дій з боку всіх зацікавлених учасників:

- Посилення відповідальності за корупційні правопорушення (провокації хабарів, створення телефону довіри, збір інформації про корупційні правопорушення в Інтернет, відеозапис, контроль листування).

Найкращим способом боротьби з корупцією на персональному рівні є знання. Саме знання - на думку комісара ЄС з питань освіти, культури, багатомовності та молоді А. Вассіліу - є ключем для виходу з кризи та створення сталої соціально-орієнтованої ринкової економіки. Чим більше людина знатиме законодавство, механізми вирішення певного питання, тим більше вона буде захищеною від корупції. У виграші опиняться всі: і громадяни України, і українські навчальні заклади, і Україна.

Висновки. Таким чином, реалізація наведених заходів щодо розвитку системи освіти дорослих надасть змогу розвивати систему освіти України у відповідності до вимог часу, може стати однією з передумов становлення пріоритетності в державній політиці неперервної освіти, а також підвищення ефективності формування людського капіталу України. У період глибокої економічної і політичної кризи в Україні залишається ще чимало невирішених питань щодо розроблення та впровадження дієвого організаційно-економічного механізму професійного навчання працівників на виробництві, що й зумовлює доцільність подальших досліджень у цій сфері.

Література

1. Cobb C., Douglas P. A Theory of Production. The American Economic Review, 1928, vol. 18, no 1, pp. 139-165. Available at: <http://www.jstor.org/stable/1811556> (Accessed 24 August 2010)

2. Domar E.D. Essays in the Theory of Economic Growth.

Westport, Conn.: Greenwood Press, 1982. – 282 p.

3. Solow R.M. Growth theory: an exposition. New York [u.a.]: Oxford Univ. Press, 2000, 190 p.

4. Romer P.M. Endogenous Technological Change. The Journal of Political Economy, 1990, vol. 98, no. 5, Part 2: The Problem of Development: A Conference of the Institute for the Study of Free Enterprise Systems (Oct., 1990), pp. 71-102. Available at: <http://www.jstor.org/stable/2937632> (Accessed 7 December 2010).

5. Schumpeter J.A. The Theory of Economic Development: An Inquiry Into Profits. Capital, Credit, Interest, and the Business Cycle (Social Science Classics Series). New Brunswick, New Jersey, U.S.A.: Transactions Publishers, 1983, 320 p.

6. Barro R. J. Human capital and growth//The American economic review, VOL 91 NO. 2. – May, 2001. – P. 16

7. Савченко В. А. Розвиток персоналу: підручник/ В. А. Савченко. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2015. – 505 с.

8. Державна служба статистики України (2017), Статистичний збірник «Праця України», режим доступу: http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ11_u.htm. (Дата звернення 23 січня 2017 р.).

9. Верховна Рада України (2015), Постанова «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти», режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-п> (Дата звернення 23 січня 2017 р.).

10. Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України/ "Звіт за результатами дослідження “Корупція та корупційні ризики в державних адміністративних органах: громадська думка населення України, підприємців, експертів”, режим доступу в Інтернеті: <http://minjust.gov.ua/21891>. Дата звернення - 16.10.2014.

11. Верховна Рада України (2012), Закон України "Про професійний розвиток працівників", режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4312-17> (Дата звернення 23 січня 2017 р.).

12. Витрати на робочу силу за 2014 р.: статистичний бюлетень, режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Дата звернення 23 січня 2017 р.).

7. Savchenko V. A. Rozvytok personalu: pidruchnyk/ V. A. Savchenko. – 2-he vyd., pererob. i dop. – K.: KNEU, 2015. – 505 s.

8. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2017), Statystychnyy zbirnyk «Pratsya Ukrainy», rezhym dostupu: http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ11_u.htm. (Data zvernennya 23 sichnya 2017 r.).

9. Verkhovna Rada Ukrainy (2015), Postanova «Pro zatverdzhennya Litsenziynykh umov provadzhennya osvith'oyi diyal'nosti zakladiv osvity», rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-p> (Data zvernennya 23 sichnya 2017 r.).

10. Ofitsiyny veb-sayt Ministerstva yustytitsiyi Ukrainy/ "Zvit za rezul'tatamy doslidzhennya “Koruptsiya ta koruptsiyni ryzyky v derzhavnykh administratyvnykh orhanakh: hromads'ka dumka naselennya Ukrainy, pidpryyemstiv, ekspertiv”, rezhym dostupu v Interneti: <http://minjust.gov.ua/21891>. Data zvernennya - 16.10.2014.

11. Verkhovna Rada Ukrainy (2012), Zakon Ukrainy "Pro profesiyny rozvytok pratsivnykiv", rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4312-17> (Data zvernennya 23 sichnya 2017 r.).

12. Vytraty na robochu sylu za 2014 r.: statystychnyy byuleten', rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Data zvernennya 23 sichnya 2017 r.).

***Рецензент:** Никифоренко В. Г., д.е.н, професор, завідуючий кафедрою управління персоналом та економіки праці Одеського національного економічного університету*

20.03.2017

**ПРОБЛЕМИ СКЛАДАННЯ ІНТЕГРОВАНОЇ ЗВІТНОСТІ В
УМОВАХ ПОГЛИБЛЕННЯ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У
СВІТІ**

У статті проаналізовані особливості і проблеми складання інтегрованої звітності, як одного з найбільш перспективних напрямів поглиблення корпоративної звітності в Україні і світі. Визначені перешкоди на шляху розповсюдження звітності нового формату та окреслені її переваги.

Ключові слова: інтегрована звітність, євроінтеграція, оптимізація, цілісна облікова система підприємства.

Диордица Станислав

**ПРОБЛЕМА СОСТАВЛЕНИЯ ИНТЕГРИРОВАННОГО
ОТЧЕТНОСТИ В УСЛОВИЯХ УГЛУБЛЕНИЯ
ЕВРОИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В МИРЕ**

В статье проанализированы особенности и проблемы составления интегрированной отчетности, как одного из наиболее перспективных направлений углубления корпоративной отчетности в Украине и мире. Определены препятствия на пути распространения отчетности нового формата и очерчены ее преимущества.

Ключевые слова: интегрированная отчетность, евроинтеграция, оптимизация, целостная учетная система предприятия.

Diorditsa Stanislav

**PROBLEMS OF COMPILATION I NTEGRATED REPORTING
UNDER THE DEEPENING YEVRONTEHRATSIYNYH PROCESSES
IN THE WORLD**

The article analyzes the characteristics and problems of preparation of integrated reporting as one of the most perspective directions of

deepening of corporate reporting in Ukraine and the world. Certain obstacles to the spread of the new reporting format and outlines its benefits.

Keywords: integrated reporting, integration, optimization, tsilisna the discount system enterprise.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Одним із важливих напрямів удосконалення облікової системи в частині підвищення її ролі в управлінні підприємств протягом останніх десятиріч вважається її розвиток на інтеграційних засадах. Фактично інтеграційні процеси охоплюють всі функції управління, тобто доводиться говорити не лише про інтеграцію обліку як інформаційної системи, а й інтеграцію обліку із плануванням, контролем, аналізом. Все це стосується і інтеграції на рівні формування звітності. Отже, складання інтегрованої звітності є дуже актуальним питанням сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, і виділення не вирішених частин загальної проблеми.

Проблеми визначення складу і змісту принципів обліку і звітності за нових умов зміни вимог до звітності розглянуті в роботах Шигун М.М. [1], Голова С.Ф. [2, с.5-10], Лоханової Н.О. [3] тощо. І слід зазначити, що в дослідженнях попередників вдалося отримати цілий ряд важливих наукових результатів, на підставі яких має здійснюватися формування Інтегрованої звітності.

Однак слід зазначити, що в даному випадку ряд аспектів продовжують залишатися не дослідженими та такими, що потребують додаткової уваги.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета дослідження полягає в тому, щоб розкрити слабкі місця традиційної звітності і визначити місце нового формату Інтегрованої звітності в системі управління підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Насамперед, звернемо увагу на те, які саме чинники негативно впливають на сучасний стан корпоративної звітності в Росії, Україні та ряді інших країн світу. До їх числа можна віднести таке:

1. Головним слабким місцем традиційної звітності є те, що

вона розкриває лише певний набір показників фінансового характеру, які сформовані на підставі історичної інформації. У свою чергу це дозволяє оцінити фактично досягнутий фінансовий стан і результативність роботи компанії, але абсолютно не розкриває, по-перше, за рахунок чого досягнуті ті або інші показники, по-друге, яким чином компанія створює вартість, і, по-третє, найголовніше, які перспективи роботи компанії в майбутньому чи забезпечується її стійкий розвиток? А ці питання мають важливе значення в ринковому середовищі, що істотно ускладнюється, і в якому приходиться функціонувати сучасному бізнесу. Причому саме відповіді на ці питання є такими, що хвилюють як інститут власників і керівників компанії, так і державні інститути, інститути громадськості тощо, оскільки лише за рахунок дотримання стійкості за всіма параметрами господарювання може бути забезпечена безперервність діяльності.

2. Нині діюча звітність компаній представляє собою складний конгломерат розрізнених звітів, що здаються різним органам, і часто містять показники, що, з одного боку, частково дублюють одні одних, тоді як з іншого боку, розкривають іноді близькі за змістом показники, визначені за різними методиками.

3. Істотним недоліком наявної традиційної звітності є те, що в ній не забезпечується цілісність і взаємопов'язане подання даних. Хоча показники окремих форм у ряді випадків логічно узгоджені, проте цілісну картину господарської діяльності і напрямів її розвитку вони, на жаль, не дають.

Точніше кажучи, як правило, має місце, арифметична узгодженість окремих цифр, однак, відсутнє системне подання інформації в цілому, яке б надало комплексне уявлення про стан і результати господарської діяльності.

Фактично, на жаль, можна констатувати, що існує звітність заради звітності, а не за ради задоволення реальних інформаційних потреб користувачів облікової інформації.

4. Традиційна фінансова звітність орієнтована головним чином на декілька груп зовнішніх користувачів - передусім реальних інвесторів, а також фінансово-кредитні установи. Що ж до інших осіб, то їхні інтереси за рахунок тільки фінансової інформації, приведеної в традиційній фінансовій звітності, задоволені у меншій мірі.

У свою чергу розширення кола інститутів, яким здається фінансова звітність, зокрема у вигляді податкових органів, не лише не поліпшило ситуацію, а навпаки, погіршило її, оскільки збільшило загрози щодо викривлення відповідної інформації [3, с.292-327].

Далі окреслимо основні напрями вдосконалення системи корпоративної звітності, які бачаться актуальними в сучасних умовах суттєвого ускладнення інституціонального середовища і швидких інституціональних змін:

1) На наш погляд, необхідно змістити акценти в основній цільовій установці складання звітності. У практиці українських підприємств, як і підприємств інших країн світу, на жаль, основна цільова установка при складанні звітності бачиться в тому, щоб просто надати інформацію про діяльність підприємства відповідно до вимог чинного законодавства, тобто фактичного інституціонального середовища.

Тоді як дійсна її мета повинна передбачати надання усім зацікавленим групам користувачів інформації, значимої для ухвалення рішень.

Особливо хотілося б акцентувати увагу на понятті "значимої", тобто релевантної інформації, а це передбачає додаткове розкриття питань стратегічної спрямованості.

2) Потрібна оптимізація складу показників, приведених у звітності. Фактично має місце ситуація, при якій обсяг відомостей, що представляються у звітності, значно зростає, тоді як сприйняття інформації від цього не покращується.

В якості прикладу приведемо ситуацію з розширенням змісту Звіту про фінансові результати і трансформацією його у Звіт про сукупний дохід, яке сьогодні фактично відбулося на рівні МСФЗ [4] і яке планується на рівні національних П(С)БО.

З одного боку, доповнення показників Звіту про фінансові результати показниками іншого сукупного доходу, які фактично стосуються ряду змін у капіталі компанії, є зрозумілим кроком.

Однак, з іншого боку, доповнення формату відповідного звіту широким колом нових складових, зокрема таких компонентів іншого сукупного доходу, як: зміни у надлишку переоцінки основних засобів і нематеріальних активів; актуарні прибутки та збитки за програмами з визначеними виплатами працівникам; прибутки та збитки, що

виникають внаслідок переведення фінансової звітності закордонної господарської одиниці; прибутки та збитки від інвестицій в інструменти власного капіталу, оцінені за справедливою вартістю з відображенням результату переоцінки в іншому сукупному доході; ефективна частка прибутків та збитків за інструментами хеджування при хеджуванні потоків грошових коштів; для окремих зобов'язань, призначених як такі, що оцінюються за справедливою вартістю з відображенням результату переоцінки у прибутку або збитку, величина зміни справедливої вартості, що відноситься до змін кредитного ризику зобов'язання, які у свою чергу мають місце на достатньо вузькому числі підприємств, на наш погляд, слід здійснювати дуже вважено.

Необхідність обліку принципу істотності при вдосконаленні звітності є дуже важливим чинником, про доцільність дотримання якого не можна забувати.

3) Дуже важливою також є взаємна ув'язка форм звітності і логічне представлення показників з націленістю на розкриття ключових чинників успіху компанії, об'єктивне відображення основних проблемних зон з орієнтацією на стратегію розвитку фірми.

У даному випадку головною рисою Інтегрованого звіту вбачається системність, яка є багатограним поняттям і в тому числі передбачає і пов'язаність, і логічність, і взаємопроникнення інформації тощо.

Слід зазначити, що Інтегрована звітність має переваги над звичайною корпоративною звітністю. Так, за матеріалами МКІЗ [5] можна окреслити таке.

Міжнародний Комітет з Інтегрованої звітності виділив 8 різниць між цими двома видами звітності.

Інтегрована звітність має суттєві переваги порівняно зі звичайною корпоративною звітністю:

- інтегроване мислення на підставі системного бачення;
- розкриття керівництва всіма видами капіталу (виробничим, кадровим, інтелектуальним, природним, соціальним);
- орієнтація на минуле і майбутнє, стратегічний взаємозв'язок;
- розкриття короткострокових, середньострокових і довгострокових перспектив;
- більша прозорість;

- висока, гнучка побудова, із реагуванням на конкретні обставини;
- коротка, найбільш суттєва стисла інформація;
- можливість застосування сучасних інформаційних технологій;
- спрямування на задоволення інтересів всіх зацікавлених осіб-стейкхолдерів (внутрішніх і зовнішніх) в різноманітній інформації;
- зменшення трансакційних витрат.

Формування Інтегрованої звітності є відповіддю на запит сучасного інституціонального середовища, а отже, важливо оцінити, в якій мірі вона спрямована на задоволення інтересів окремих інститутів, зокрема власне підприємств, що формують звітність, та їх керівників; інституту інвесторів (реальних і потенційних власників); державних інститутів і інших регуляторних органів; інших зацікавлених сторін (інституту громадськості, працівників та інших).

Процес складання Інтегрованої звітності як продукту цілісної облікової системи стикається з цілою низкою загальних проблем. Звернемо увагу лише на окремі з них, наприклад:

1. Дуже важливо забезпечити суттєвість інформації, що має розкриватися в Інтегрованій звітності. Сама по собі вимога забезпечення суттєвості у даному випадку має бути розтлумачена з різних позицій.

Складність у тому, що суттєвість з позиції різних інститутів – це не одне й те ж саме, так вона дещо відрізняється з позиції зовнішніх інвесторів, самої компанії, державних інститутів, інших користувачів.

Отож, постає питання: які саме показники і з якою мірою суттєвості мають бути розкриті у звітності, щоб задовольнити обґрунтовані вимоги різних зацікавлених користувачів?

2. Також не менш важливим є аспект забезпечення балансу між розкриттям потрібної, але не надмірної інформації, що може становити загрозу економічно стійкому розвитку підприємства. Питання забезпечення комерційної таємниці в нині діючих складних умовах конкурентної боротьби є дуже важливим, і тому, вводячи у звітність оцінку ризиків діяльності, освітлення власної стратегії тощо, слід розуміти, що при розкритті таких показників можуть бути збільшені загрози стійкому розвитку компанії в частині використання цієї інформації з боку конкурентів.

3. Сама ідея складання Інтегрованого звіту виходить з тези максимального розкриття інформації для забезпечення стійкого розвитку, але постає логічне питання – стійкий розвиток відносно кого із зацікавлених осіб в даному випадку розглядається? Якщо мова про стійкий розвиток людства чи суспільства в цілому, то це дійсно зрозуміло, але навряд чи це є достатнім. Бо якщо мова про суб'єкт господарської діяльності, то насамперед, підтримання саме його стійкого розвитку слід розглядати як головний інтерес всіх зацікавлених осіб, інакше взагалі втрачається мета функціонування компанії. І необхідно забезпечити такі умови, за яких стійкий розвиток суб'єкта господарювання буде корелювати із стійким розвитком регіону, держави, суспільства. Отже, має йти мова про постійне підтримання балансу економічних інтересів відносно забезпечення стійкого розвитку і розкриття відповідної інформації.

4. Дуже складним питанням при складанні будь-якої звітності, в тому числі Інтегрованої, є питання достовірності показників, що в ній наводяться. Забезпечення достовірності фінансової звітності само по собі забезпечується різними шляхами, серед яких документальне підтвердження всіх господарських операцій, що відбулися, підтвердження фактичного стану активів і зобов'язань шляхом інвентаризації тощо. Однак залишається непростим питанням те, яким чином може бути забезпечено більш-менш достовірне наведення у звітності прогнозованої інформації.

У певній мірі на допомогу у даному випадку може прийти досвід застосування Міжнародного стандарту аудиту 3400 «Перевірка прогнозованої фінансової інформації», в якому містяться конкретні положення, які можуть бути орієнтиром для забезпечення достовірності наведених прогнозних даних. Так, для забезпечення достовірності прогнозованої фінансової інформації необхідно отримати достатні відповідні свідчення відносно того, що:

а) чи є обґрунтованим припущення управлінського персоналу про найкращу оцінку, на якій ґрунтується прогнозна фінансова інформація, а в разі гіпотетичних припущень - чи відповідають такі припущення призначенню інформації;

б) чи належно підготовлено прогнозну фінансову інформацію на підставі припущень;

в) чи належно подано прогнозну фінансову інформацію та чи

адекватно розкрито всі суттєві припущення (із чітким зазначенням того, чи є вони припущеннями найкращої оцінки або гіпотетичними припущеннями);

г) чи підготовлено прогнозу фінансову інформацію на такій самій основі, що й фінансову звітність за попередні роки (використовуючи відповідні принципи бухгалтерського обліку) [6].

Хоча, як бачимо, наведені рекомендації стосуються прогнозованої інформації фінансового характеру, однак вважаємо, що відповідні положення можуть бути застосовані і до блоку нефінансової інформації, який має наводитися в Інтегрованому звіті, оскільки вони є цілком адекватними і такими, що максимально захищають інтереси всіх основних груп користувачів звітності.

У цілому хотілося б зауважити, що хоча Інтегровані звіти є новим явищем для більшості компаній і їх складання пов'язане із необхідністю пошуку нових підходів як з боку підприємств, так і з боку аудиторів, однак проблеми, що виникають, не є такими, що не можна подолати з урахуванням існуючого досвіду.

Однак для того, щоб така звітність стала реальністю для більшості компаній, слід чітко зрозуміти, що лише цілісна облікова система у змозі її сформувати, а ніяк не відокремлений розвиток окремих її підсистем.

Висновки. Отже, ми з'ясували основні переваги і проблеми, що виникають на шляху складання Інтегрованої звітності, і можемо зробити висновок, що саме Інтегрована звітність стає одним із найбільш оптимальних форматів побудови звітності у сучасних умовах господарювання і поглиблення євро інтеграційних процесів у всьому світі. Це пов'язано з тим, що Інтегрована звітність розкриває стратегічні аспекти розвитку бізнесу. А саме це становить основу інтересів більшості користувачів звітності.

Інтегрована звітність в змозі забезпечити задоволення різноманітних потреб широкого кола користувачів у релевантній інформації, причому як зовнішніх, так і внутрішніх.

Завдання побудови Інтегрованої звітності в сучасних умовах необхідності підтримання стійкого розвитку як окремих компаній, так і в цілому регіону, країни, світу може бути вирішено лише цілісною обліковою системою підприємства.

У межах такого підходу втрачають сенс відмінності між окремими обліковими підсистемами: фінансовим обліком, управлінським обліком тощо.

Інтегрована звітність розглянута як продукт цілісної облікової системи і доведено, що проблеми її складання у сучасних умовах пов'язані із наступним: складністю забезпечення суттєвості інформації; необхідністю забезпечення балансу між розкриттям потрібної, але не надмірної інформації; складністю забезпечення вимог різних груп користувачів, інтереси яких часто є взаємопротилежними один одному, необхідністю дотримання балансу інтересів в частині задоволення інформаційних потреб із постійною кореляцією, а чи сприяє розкриття будь-якої інформації стійкому розвитку і компанії, і інших зацікавлених осіб тощо [3].

Перспективи подальших досліджень пов'язані з визначенням докладного переліку показників для складання Інтегрованої звітності і обґрунтування її найбільш доцільної структури.

Література

1. Шигун М.М. Принципи бухгалтерського обліку та фінансової звітності: семантика понять і змісту / М.М. Шигун // Вісник Житомирського державного технологічного університету / Економічні науки. – Житомир: ЖДТУ, 2009. – № 3 (49). – С. 199-203.

2. Голов С.Ф. Теорія багатоцелевого бухгалтерського учета / С.Ф.Голов // Бухгалтерский учет и аудит. – 2011. - № 4. – С. 3-13.

3. Лоханова Н.О. Інтеграційні процеси в обліку в умовах інституціональних перетворень: Монографія / Н.О. Лоханова. - Херсон: Грінь Д.С., 2012. – 400 с.

4. МСБО 1 «Подання фінансової звітності». Редакція від 01.01.2012 р. [Електронний ресурс] / Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_013

5. На один шаг ближе к интегрированной отчетности. Новый подход в XXI веке [Электронный ресурс] / Международная комиссия по интегрированной отчетности (International Integrated Reporting Committee – IIRC), 2015. – Режим доступа: http://www.ifrs.ru/upload/IR-Discussion-Paper-2015_single-rus.pdf

6. МСЗНВ 3400 «Перевірка прогнозової фінансової інформації» // Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого

надання впевненості та суміжних послуг [Електронний ресурс]. – К.: МФБ, АПУ, 2015. – С.330-339. – Режим доступу: http://apu.com.ua/files/temp/Ukr-block_T2-2015.pdf

1. Shyhun M.M. Pryntsypy bukhhalters'koho obliku ta finansovoyi zvitnosti: semantyka ponyat' i zmistu / M.M. Shyhun // Visnyk Zhytomyr's'koho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu / Ekonomichni nauky. – Zhytomyr: ZhDTU, 2009. – # 3 (49). – S. 199-203.

2. Holov S.F. Teoryya mnohoselevoho bukhhalterskoho ucheta / S.F.Holov // Bukhhalterskyu uchet y audyt. – 2011. - # 4. – S. 3-13.

3. Lokhanova N.O. Intehratsiyni protsesy v obliku v umovakh instytutsional'nykh peretvoren': Monohrafiya / N.O. Lokhanova. - Kherson: Hrin' D.S., 2012. – 400 s.

4. MSBO 1 «Podannya finansovoyi zvitnosti». Redaktsiya vid 01.01.2012 r. [Elektronnyy resurs] / Sayt Verkhovnoyi Rady Ukrainy. – Rezhym dostupu: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_013

5. Na odyn shah blyzhe k yntehryrovannoy otchetnosti. Novyye podkhod v XXI veke [Elektronnyy resurs] / Mezhdunarodnaya komysyya po yntehryrovannoy otchetnosti (International Integrated Reporting Committee – IIRC), 2015. – Rezhym dostupa: http://www.ifrs.ru/upload/IR-Discussion-Paper-2015_single-rus.pdf

6. MSZNV 3400 «Perevirka prohnnoznoyi finansovoyi informatsiyi» // Mizhnarodni standarty kontrolyu yakosti, audytu, ohlyadu, inshoho nadannya vpevnenosti ta sumizhnykh posluh [Elektronnyy resurs]. – К.: МФБ, АПУ, 2015. – С.330-339. – Режим доступу: http://apu.com.ua/files/temp/Ukr-block_T2-2015.pdf

Рецензент: Ковальов А.І., д.е.н., професор, проректор з наукової роботи Одеського національного економічного університету

28.02.2017

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНИЙ ЧИННИК ЕФЕКТИВНОЇ ЗАЙНЯТОСТІ МОЛОДІ

Досліджено вплив компетентісного підходу до професійної підготовки на формування ефективної зайнятості молоді в сучасних соціально-економічних умовах, розглянуті сутність та пріоритетні ідеї компетентісного підходу, на основі сучасних тенденцій розвитку молодіжного ринку праці наведені прогнози щодо найбільш затребуваних професій майбутнього, а також доведено доцільність імплементації компетентісного підходу в площині професійної підготовки молоді.

Ключові слова: компетентісний підхід, ефективна зайнятість молоді, система освіти, професійна підготовка, ринок праці

Золотова Лариса

КОМПЕТЕНЕНТНОСТНЫЙ ПОДХОД К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ КАК ОПРЕДЕЛЯЮЩИЙ ФАКТОР ЭФФЕКТИВНОЙ ЗАНЯТОСТИ МОЛОДЕЖИ

Исследовано влияние компетентностного подхода к профессиональной подготовке на формирование эффективной занятости молодежи в современных социально-экономических условиях, рассмотрены сущность и основные идеи компетентностного подхода, на основе современных тенденций развития молодежного рынка труда, приведены прогнозы относительно наиболее востребованных профессий будущего, а также доказана целесообразность имплементации компетентностного подхода в плоскости профессиональной подготовки молодежи.

Ключевые слова: компетентностный подход, эффективная занятость молодежи, система образования, профессиональная подготовка, рынок труда

COMPETENTAL APPROACH TO PROFESSIONAL TRAINING AS A DETERMINANT FACTOR OF EFFECTIVE EMPLOYMENT OF YOUTH

The influence of the competence approach to vocational training on the formation of effective employment of young people in modern socio-economic conditions is examined, the essence and basic ideas of the competence approach are considered on the basis of the current trends in the development of the youth labor market. The forecasts of the most demanded professions of the future are given, and the expediency of implementing the competence approach in the area of youth training.

Keywords: competence approach, effective youth employment, education system, vocational training, labor market

Постановка проблеми. Сьогоднішній стан молодіжного ринку праці України дедалі більше звертає увагу на той факт, що суспільству потрібні сучасно освічені, моральні, заповзятливі люди, здатні самостійно приймати відповідальні рішення в ситуації вибору, володіти критичним мисленням, бути мобільними, динамічними, конструктивними фахівцями, з високим рівнем емоційного інтелекту.

В умовах розвитку нової економіки, в якій основним ресурсом стає мобільний і висококваліфікований людський капітал, в Україні дедалі більшої актуальності набуває питання становлення нової системи освіти, в якості головного функціонування якої розглядається готовність і здатність молоді нести особисту відповідальність як за власний добробут, так і за добробут суспільства. Важливими цілями освіти повинні стати розвиток у студентів здатності діяти і бути успішними, формування таких якостей, як професійний універсалізм, здатність змінювати сфери діяльності, способи діяльності на досить високому рівні.

Основним результатом діяльності освітньої установи повинна стати не система знань, умінь і навичок, а здатність людини діяти в конкретній життєвій ситуації, так звані «софт скілз» (від англ. «soft skills» - «мякі» навички, міжособистісні та соціальні навички). Сьогодні українські роботодавці приділяють особливу увагу саме цим

якостям і важливості застосування компетентісного підходу у системі навчання. Мова сьогодні йде не про повну заміну існуючого змісту загальної освіти, а про зміщення акцентів в оцінці значущості тих чи інших результатів вищої освіти.

Тому особливо актуальним питанням в умовах розвитку сучасного ринку праці стає роль компетентісного підходу у системі професійної підготовки молоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Реалізація компетентісного підходу в практичній діяльності західних підприємств, організацій та фірм – сьогодні досить поширене явище, яке протягом останніх десятиліть набуває поширення й у вітчизняних наукових колах.

Проблематика застосування компетентісного підходу розглянуто в роботах В. Вербицького, Г. Зайчука, Е. Зеєра, І. Зимньої, Д. Заводчикова, Н. Мурованої, О. Овчарук, О. Пометун, М. Пустового, М. Сосніна, Н. Табачука, М.О. Філатової, А. Хуторського, Ю. Швалба та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Разом з тим аналіз вітчизняної наукової літератури свідчить про те, що бракує робіт, які б мали прикладну спрямованість. У цьому контексті цікавим є дослідження В. Петрук, присвячене теоретико-методичним засадам формування базових професійних компетенцій фахівців технічних спеціальностей [5]. О. Березюк та ін. висвітлюють розвивальний аспект формування професійної компетентності майбутніх судноводіїв [2]. Проблеми управління формуванням професійних компетенцій розглянуто І. Бєлих [1]. Актуальною є робота А. Вербицького, присвячена питанню контекстного навчання у компетентісному підході [3]. Ґрунтовним є дисертаційне дослідження О. Гури щодо теоретико-методологічних основ формування психолого-педагогічної компетентності викладача вищого навчального закладу в умовах магістратури [4].

Однак, недостатньо уваги науковців, на наш погляд, сьогодні приділяється взаємозв'язку між застосуванням компетентісного підходу у системі вищої освіти та формуванням ефективної зайнятості молоді на ринку праці.

Сучасні тенденції та світові тренди соціально-економічного розвитку суспільства пояснюють необхідність дослідження сутності

компетентісного підходу, а також визначення впливу застосування даного підходу у системі вищої освіти на формування ефективної зайнятості молоді.

Формування цілей статті. Дослідити сутність, основні ідеї компетентісного підходу та роль його застосування в системі професійної підготовки у формуванні ефективної зайнятості молоді в сучасних соціально-економічних умовах.

Виклад основного матеріалу. Соціально-економічні трансформації в Україні призвели до необхідності модернізації багатьох соціальних інститутів і, в першу чергу, системи освіти, яка безпосередньо пов'язана з економічними процесами через підготовку продуктивних сил.

Згідно традиційного підходу, цілі освіти визначалися набором знань, умінь, навичок, якими повинен володіти випускник. Сьогодні даний підхід виявився недостатнім. Соціум потребує на молодь, здатну до включення в подальшу життєдіяльність, спроможну практично вирішувати комплексні життєві і професійні задачі. А це багато в чому залежить як від отриманих знань, умінь і навичок, так і від деяких додаткових якостей, для позначення яких і вживаються поняття «компетенції» і «компетентності», які більше відповідають розумінню сучасних цілей освіти [7], серед яких провідною є тенденція до посилення орієнтації на суб'єктивний досвід студента, розвиток творчості в поєднанні з відповідальністю за результат дій.

Всередині компетентісного підходу виділяються два базових поняття: «компетенція» і «компетентність». Де під першим терміном слід розуміти здатність до виконання будь-якої діяльності на основі набутих в ході навчання знань, навичок, умінь; компетенція становить змістовний компонент навчання. Компетентність - це властивості особистості, що визначають її здатність до виконання діяльності на основі сформованої компетенції, тобто це властивість, що базується на компетенції.

Концепція компетентісного підходу визначає, що компетентність – це свого роду самостійно реалізована здатність, заснована на компетенції, яка, є вторинною (після компетенції) і формується на придбаних знаннях і уміннях учня, його навчальному та життєвому досвіді, цінностях і схильностях, які він розвинув в результаті пізнавальної діяльності та освітньої практики.

Компетентність як якісний показник реалізації компетенції проявляється лише в практичній діяльності при вирішенні різного роду проблем [9, с. 18].

З позицій компетентнісного підходу основним безпосереднім результатом освітньої діяльності стає формування у студента ключових компетентностей.

Таким чином, *компетентісний підхід* у загальному розумінні – це методологічний підхід до професійної підготовки, що спрямований сформувати здатності людини ефективно діяти за межами навчальних сюжетів і навчальних ситуацій та який висуває на перше місце не інформування студента, а вміння вирішувати проблеми, що виникають у наступних ситуаціях:

- у процесі пізнання та пояснення явищ дійсності;
- при освоєнні сучасної техніки і технології;
- у взаєминах людей в етичних нормах, при оцінці власних вчинків;
- у практичному житті при виконанні соціальних ролей, при необхідності вирішувати власні проблеми: життєвого самовизначення, вибору способу життя;
- у правових нормах і адміністративних структурах;
- при виборі професії та оцінці своєї готовності до навчання в навчальному закладі, коли необхідно орієнтуватися на ринку праці [7].

Основні ідеї компетентнісного підходу сформульовані Л.О. Філатовою наступним чином [6]:

- компетентність об'єднує в собі інтелектуальну і навикову складові освіти;
- поняття компетентності включає не тільки когнітивну і операціонально-технологічну складові, а й мотиваційну, етичну, соціальну і поведінкову;
- воно включає результати навчання (знання і вміння), систему ціннісних орієнтацій, звички та ін .;
- компетентність - здатність мобілізувати отримані знання, вміння, досвід і способи поведінки в умовах конкретної ситуації, конкретної діяльності;
- компетентісний підхід містить ідентифікацію основних умінь;
- компетентності формуються в процесі навчання не тільки в

школі, вищому навчальному закладі, але і під впливом навколишнього середовища, тобто в рамках формальної, неформальної та неформальної освіти;

- поняття «компетенції» є поняттям процесуальним, тобто компетенції проявляються і формуються в процесі діяльності;

- компетентнісний підхід виник з потреби в адаптації людини до часто мінливих у виробництві технологій зі збереженням деякого ядра освіти: цілісний світогляд, цінності;

- компетенція описує потенціал, який проявляється ситуативно, отже, може лягти в основу оцінки лише відстрочених результатів навчання.

На наш погляд, ідеї компетентісного підходу, що викладені вище, є найбільш повними та концептуально вірними. Слід додати, що основною метою даного підходу сьогодні в контексті особистісно-орієнтованої освіти стає формування у молоді навички безперервного навчання, здатності міркувати, ідеї загального, особистісного та духовного розвитку протягом усього життя.

Яскравим підтвердженням провідного місця компетентісного підходу в системі навчання молоді, його впливу на ефективну зайнятість є звіт про майбутнє професій, зроблений у січні 2016 року на Всесвітньому економічному форумі в Давосі, Швейцарії, де названий список тих умінь, які будуть найбільш затребуваними на ринку до 2020 року (табл. 1).

Таблиця 1

Топ 10 найважливіших для роботодавців навичок майбутнього [10]

Топ 10 навичок майбутнього	
2020 рік	2015 рік
- Рішення комплексних завдань	- Рішення комплексних завдань
- Критичне мислення	- Координація з іншими
- Творчі здібності	- Управлінські таланти
- Управлінські таланти	- Критичне мислення
- Координація з іншими	- Навички ведення переговорів
- Емоційний інтелект	- Контроль якості
- Здатність міркувати і приймати рішення	- Орієнтація на обслуговування
- Орієнтація на обслуговування	- Здатність міркувати і приймати рішення
- Навички ведення переговорів	- Навички активного слухання
- Когнітивна гнучкість	- Творчі здібності

Список яскраво ілюструє значні тенденції розвитку людини, суспільства і культури [10]. Для порівняння нижче наведені навички, які були затребувані серед роботодавців декілька років тому.

Розглянемо більш детально навички, зазначені у таблиці:

- рішення комплексних задач – здатність людини бачити суть проблем, їх причину, а не лише наслідок. Найбільш затребуваними, на думку учасників Всесвітнього економічного форуму стануть ті фахівці, які володітимуть системним, цілісним підходом до вирішення будь-яких проблем, знатимуть, на що слід звернути увагу крім найочевиднішого. Згідно звіту про майбутнє професій, очікується, що для 36% всієї роботи у всіх галузях до 2020 року здатність вирішувати складні завдання буде взята за основу для працевлаштування [10];

- критичне мислення - це такий спосіб наукового мислення, при якому людина ставить під сумнів отриману інформацію, аналізує її та ухвалює ретельно обмірковані та незалежні рішення; здатність користуватися логікою і міркувати, щоб визначати сильні і слабкі сторони різних рішень і підходів. Головним чином критичному мисленню притаманні такі властивості, як усвідомленість та самовдосконалення;

- творчі здібності (креативність) – здатність людини приймати творчі рішення, створювати принципово нові ідеї, здатність до сміливих, нестандартних рішень проблем. Із стрімким розвитком технологій творчі люди стануть більш затребованими, щоб придумувати, як застосовувати ці технології, і створювати нові продукти і послуги;

- управлінські таланти, вміння управляти людьми. У даному випадку йдеться про лідерську здатність керувати людьми, створювати команду, приймати головні рішення, вирішувати конфлікти всередині колективу, мотивувати його. У загальному розумінні, вміння управляти людьми - це вміння мотивувати, сприяти розвитку співробітників і визначати серед них, хто найкраще підходить для виконання конкретної роботи. У звіті зазначено, що ця компетенція буде особливо затребувана серед керівників в енергетичній галузі та в сфері ЗМІ [10];

- координація з іншими, комунікативні навички – це здатність людини взаємодіяти з іншими людьми, здатність до співпраці, адекватно інтерпретуючи отриману інформацію, а також правильно

її передаючи;

- емоційний інтелект - здатність розуміти емоції, наміри і мотивацію інших людей і свої власні, а також уміння управляти своїми емоціями та емоціями інших людей;

- здатність міркувати і приймати рішення. Ця компетенція вважається «навичкою системного мислення», тобто здатністю аналізувати дані, щоб приймати власне рішення;

- орієнтація на обслуговування (клієнтоорієнтованість) – це активний пошук способу допомогти іншим, що також відноситься до категорії соціальних навичок, які ставатимуть все важливішими в ході автоматизації роботи;

- навички ведення переговорів. До 2020 року навички ведення переговорів стануть найбільш актуальними в спеціальностях, пов'язаних з комп'ютерами і математикою, наприклад, для аналітиків даних і розробників програмного забезпечення. Цей навик також стане ключовим для роботи в сфері мистецтва і дизайну, в тому числі для дизайнерів реклами і промислових дизайнерів;

- когнітивна гнучкість - здатність швидко переключатися між завданнями і думати про кілька речей одночасно (без шкоди для кожної з них). У 2015 році когнітивна гнучкість взагалі не входила у список затребуваних навичок, але, за прогнозами дослідників, зовсім скоро все зміниться.

Проаналізувавши домінуючі навички майбутнього, очевидно що 5 з 10 навичок стосуються вміння спілкуватися з людьми, домовлятися і керувати ними, розуміти і служити їм (це управлінські таланти, координація з іншими, переговори, клієнтоорієнтованість, емоційний інтелект). Ще 4 сфери з 10 пов'язані зі здібностями мозку: умінням швидко міркувати, бачити суть, знаходити рішення проблем, генерувати нові проекти та ідеї (рішення комплексних задач, творчі здібності, когнітивна гнучкість, критичне мислення).

У зв'язку з цим, фахівці в області ринку праці відзначають кілька тенденцій, які варто враховувати, говорячи про професії майбутнього[8]:

- розвиток інформаційних технологій. У зв'язку з цим сучасні «білі комірці», крім професійних навичок, активно освоюють нові інструменти роботи в мережі;

- крос-функціональність. Багато компаній прагнуть

сформувати команди професіоналів, що володіють знаннями відразу в декількох областях, працюють «на стику» професій;

- мобільність. Часта зміна місця роботи і навіть сфери діяльності є нормою. Освіта, яку отримують молоді люди, часто не визначає рід занять, і те, чим вони займаються зараз, не стане роботою усього їхнього життя. Американські дослідники припускають, що незабаром молодь зможе освоїти до 10-14 професій до 38 років;

- зростання кількості позаштатних співробітників. Доступність інтернет-технологій робить можливою роботу на відстані.

- потреба в «універсальних солдатах». Найбільш конкурентоспроможними будуть фахівці, які володіють кількома іноземними мовами, знають основи менеджменту, маркетингу та фінансів. Дослідники помітили, що кожних два роки кількість інформації в світі збільшується більш ніж в два рази. У зв'язку з цим, зростатиме потреба в професіоналах, які вміють працювати з big data. Не виключено, що найбільш перспективні фахівці почнуть вивчати програмування, щоб спілкуватися з IT-фахівцями на одній мові.

З урахуванням цих тенденцій, можна стверджувати, що через п'ять-десять-двадцять років, більшість галузей підлягатимуть переформатуванню і ринок праці виглядатиме дещо інакше. Яскравим підтвердженням цьому є Атлас нових професій [11], який створений для того, щоб допомогти обрати професію та визначити навички, необхідні для її отримання, а також з метою розвитку професій, що стане рушійною силою економіки.

Згідно досліджень фахівців ринку праці [10,11], професія IT-фахівців сьогодні є найперспективнішою. Але і тут, на думку експертів, відбудуться помітні зміни. Наприклад, крім популярних зараз розробників і геймерів, з'являться такі професії, як дизайнер віртуальних світів, проєктувальник нейроінтерфейси, цифровий лінгвіст, організатор інтернет-спільнот, мережевий юрист і фахівець з кібер-безпеки.

Також актуальними будуть інженерні спеціальності, без розвитку яких неможливий науково-технічний прогрес. Розуміючи, що запас природних копалин обмежений, вчені ставлять акцент на альтернативні джерела енергії. Тут на допомогу прийдуть архітектор енергонулевих будинків, який спроектує енергетично автономні будівлі, або будівельник «розумних» доріг, який створить дорожнє

покриття з датчиками контролю стану асфальту, а також наладчик енергомереж.

Не менш затребуваними стануть професії, які пов'язані з маркетингом і продажами навіть в умовах перенасичення ринку товарами і послугами. Перевершити їх зможуть хіба що фахівці в області сервісу. Салони краси, ресторани і фітнес-зали стануть невід'ємною частиною суспільства споживачів.

У всьому світі дуже гостро стоїть питання вичерпності природних ресурсів, забруднення навколишнього середовища і браку якісних продуктів харчування. Тому в майбутньому екологи і фахівці агросектору змушені будуть об'єднати свої зусилля для вирішення цих проблем. З'являться такі професії, як урбаніст-еколог, сіті-фермер (вирощування овочів в міському середовищі) і фахівець з подолання екологічних катастроф.

У зв'язку з розвитком небезпечних захворювань і появою нових штамів вірусів незамінними залишаться медики та епідеміологи. Експерти прогнозують появу вузькопрофільних спеціальностей, таких як генетичний консультант, молекулярний дієтолог, консультант по здоровій старості і проектувальник ПО для медичного обладнання.

Вчені все частіше схиляються до думки, що сучасне суспільство - це суспільство ризиків. Тому буде рости потреба в аналітиків, бізнес-консультантів та форсайтерах. Представникам цих професій належить відстежувати тенденції в економіці, фінансах, транспортної галузі та складати аналітико-прогностичні звіти. Також зросте значимість управлінців, які реалізовуватимуть антикризові програми, налагоджувати співпрацю з інвесторами і держорганами.

Нестабільність, наростання ризиків і поява нових викликів позначаються на емоційному і психічному стані людей. Однак на зміну звичайним психологам і психотерапевтам прийдуть фахівці з сімейної траєкторії розвитку, медіатори соціальних конфліктів, бізнес-коучі та персональні бренд-менеджери [10,11].

Отже, проведені дослідження свідчать, що система освіти сьогодні повинна функціонувати, враховуючи сучасні тенденції соціально-економічного розвитку та ставити компетентісний підхід на чільне місце.

Висновки та перспективи подальших розробок. Таким чином, згідно дослідженням і прогнозам, наведеним у статті, зміни в

технологіях і способі життя спричинять трансформації практично у всіх сферах людської діяльності: з'являтимуться нові напрямки та спеціальності, роботодавці почнуть посилено полювати за талантами. Система освіти навряд чи зможе повністю реагувати на такі швидкі зміни, тому на перший план вийде ідея безперервної освіти і самонавчання в процесі роботи. І, як наслідок, загострюється потреба в застосуванні компетентісного підходу в системі навчання молоді.

Очевидним стає те, що формування механізму ефективної зайнятості молоді сьогодні можливе лише за умови реалізації ідей компетентісного підходу в освітній практиці. Все це потребує поглиблення методологічного апарату з досліджуваної проблеми та визначає подальший напрямок наукових досліджень.

Література

1. Белых И. Формирование профессиональных компетенций: проблема управления / И. Белых // Высшее образование в России. – 2006. – № 11. – С. 46–49.

2. Березюк О. Розвивальний аспект формування професійної компетентності майбутніх судноводіїв / О. Березюк, В. Кара, В. Савченко // Вища школа. – 2010. – № 1. – С. 53–59.

3. Вербицкий А. Контекстное обучение в компетентностном подходе / А. Вербицкий // Высшее образование в России. – 2006. – № 11. – С. 39–46.

4. Гура О. І. Теоретико-методологічні основи формування психолого-педагогічної компетентності викладача вищого навчального закладу в умовах магістратури : автореф. дис. д-ра пед. наук : 13.00.04 / О. І. Гура ; Ін-т вищ. освіти АПН України. – К., 2008. – 36 с.

5. Петрук В. А. Теоретико-методичні засади формування базових професійних компетенцій у майбутніх фахівців технічних спеціальностей : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / В.А. Петрук; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2008. – 36 с.

6. Филатова Л.О. Компетентностный подход к построению содержания обучения как фактор развития преемственности школьного и вузовского образования // Дополнительное образование. - 2005. - № 7. - С. 9-11.

7. Федоров А.Э., Метелев С.Е., Соловьев А.А., Шлякова Е.В./ Компетентностный подход в образовательном процессе. Монография / [Электронный ресурс] – Режим доступа до джерела: <http://window.edu.ru/resource/001/80001/files/kompetentnost.pdf>

8. Профессии будущего: Материалы официального сайта <https://hh.ua/article/17293>

9. Баранников А. В. Компетентностный подход и качество образования / А.В. Баранников. – М.: Московский центр качества образования, 2008. - 210 с.

10. Future of jobs: Материалы официального сайта Всесвітнього економічного форуму <http://reports.weforum.org/future-of-jobs-2016/>

11. Материалы официального сайта Атлас новых профессий <http://atlas100.ru/catalog/>

1. Вельх Y. Formyrovanye professional'nykh kompetentsyy: problema upravle- niya / Y. Velykh // Vysshee obrazovanye v Rossyy. – 2006. – # 11. – S. 46–49.

2. Berezyuk O. Rozvyval'nyy aspekt formuvannya profesiynoyi kompetentnosti may- butnikh sudnovodiyiv / O. Berezyuk, V. Kara, V. Savchenko // Vyshcha shkola. – 2010. – # 1. – S. 53–59.

3. Verbytskyy A. Kontekstnoe obuchenye v kompetentnostnom podkhode / A. Ver- bytskyy // Vysshee obrazovanye v Rossyy. – 2006. – # 11. – S. 39–46.

4. Hura O. I. Teoretyko-metodolohichni osnovy formuvannya psykholoho-pedahohichnoyi kompetentnosti vykladacha vyshchoho navchal'noho zakladu v umovakh mahistratury : avto- ref. dys.d-ra ped. nauk : 13.00.04 / O. I. Hura ; In-t vyshch. osvity APN Ukrayiny. – K., 2008. – 36 s.

5. Petruk V. A. Teoretyko-metodychni zasady formuvannya bazovykh profesiynykh kompetensiy u maybutnikh fakhivtsiv tekhnichnykh spetsial'nostey : avtoref. dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.04 / V.A. Petruk; Nats. ped. un-t im. M. P. Drahomanova. – K., 2008. – 36 s.

6. Fylatova L.O. Kompetentnostnyy podkhod k postroenyuu sodержannya obuchenyya kak faktor razvytyya preemstvennosti shkol'noho y vuzovskoho obrazovanyya//Dopolnytel'noe obrazovanye.-2005.-#7.-S.9-11.

7. Fedorov A.Э., Metelev S.E., Solov'ev A.A., Shlyakova E.V./ Kompetentnostnyy podkhod v obrazovatel'nom protsesse. Monografyya / [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu do dzherela: <http://window.edu.ru/resource/001/80001/files/kompetentnost.pdf>

8. Professyy budushcheho: Materialy ofitsiynoho saytu <https://hh.ua/article/17293>

9. Barannykov A. V. Kompetentnostnyy podkhod y kachestvo obrazovanyya / A.V. Barannykov. – M.: Moskovskyy tsentr kachestva obrazovanyya, 2008. - 210 s.

10. Future of jobs: Materialy ofitsiynoho saytu Vsesvitn'oho ekonomichnoho forumu <http://reports.weforum.org/future-of-jobs-2016/>

11. Materialy ofitsiynoho saytu Atlas novykh professyy <http://atlas100.ru/catalog/>

Рецензент: Никифоренко В. Г., д.е.н, професор, завідуючий кафедрою управління персоналом та економіки праці Одеського національного економічного університету

21.03.2017

УДК 339.138

Колотова Наталія

МАРКЕТИНГОВІ КОМУНІКАЦІЇ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ В УМОВАХ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

У статті розглянуто комплекс маркетингу інновацій, визначено його особливості на сучасному етапі економічного розвитку суспільства. Показано, що в комплексі маркетингу інноваційних проектів велике значення відводиться комунікаціям. Для того, щоб визначити значущість маркетингових комунікацій в умовах інноваційної діяльності у статті особлива увага приділена механізму формування маркетингових комунікацій інноваційного проекту на різних фазах його життєвого циклу. Виділено неформальні маркетингові комунікації – неформальне спілкування учасників

проекту з представниками зовнішнього по відношенню до проекту середовища, які в умовах інформатизації суспільства набувають все більшого значення. Визначено, що будь-яке маркетингове рішення, що стосується будь-якого "Р" комплексу маркетингу інноваційного проекту потрібно аналізувати, в першу чергу, з точки зору тієї комунікації, яка буде породжена цим рішенням.

Ключові слова: маркетингові комунікації, інноваційні проекти, комплекс маркетингу, інформатизація суспільства.

Колотова Наталья

МАРКЕТИНГОВЫЕ КОММУНИКАЦИИ ИННОВАЦИОННЫХ ПРОЕКТОВ В УСЛОВИЯХ ИНФОРМАТИЗАЦИИ ОБЩЕСТВА

В статье рассмотрен комплекс маркетинга инноваций, определены его особенности на современном этапе экономического развития общества. Показано, что в комплексе маркетинга инновационных проектов большое значение уделяется коммуникациям. С целью определения значимости маркетинговых коммуникаций в условиях инновационной деятельности в статье особое внимание уделено механизму формирования маркетинговых коммуникаций инновационного проекта на разных фазах его жизненного цикла. Выделены непреднамеренные маркетинговые коммуникации - неформальное общение участников проекта с представителями внешней по отношению к проекту среды, которое в условиях информатизации общества приобретает все большее значение. Таким образом, любое маркетинговое решение, касающееся любого "Р" комплекса маркетинга инновационного проекта нужно анализировать, в первую очередь, с точки зрения той коммуникации, которая будет сформирована этим решением.

Ключевые слова: маркетинговые коммуникации, инновационные проекты, комплекс маркетинга, информатизация общества.

MARKETING COMMUNICATIONS OF INNOVATIVE PROJECTS ARE IN THE CONDITIONS OF INFORMATIZATIONS OF SOCIETY

In the article is considered the complex of marketing of innovations, its features are determined at the present stage of the economic development of society. It is shown that communication is of great importance in the marketing- mix of innovative projects. The special attention in the article is spared to the mechanism of forming of marketing communications of innovative project on the different stages of his life cycle. Unintentional marketing communications are identified - informal communication of project participants with representatives of the environment, which, in the context of the informatization of society, is becoming increasingly important. It is established that any marketing decision regarding any "P" marketing complex of innovative project should be analyzed, first of all, from the point of view of communication that will be formed by this decision.

Keywords: marketing communications, innovative projects, complex of marketing, informatization of society.

Постановка проблеми. Інформатизація суспільства на основі використання єдиного інформаційного простору, а також передових інформаційних ресурсів забезпечує стійкий розвиток економіки. Найважливішою особливістю інформатизації суспільства є можливість забезпечення своєчасного доступу кожного члена суспільства до світового інформаційного фонду і зміна зв'язку між людьми. Якщо в індустріальному суспільстві кожна людина може зв'язатися тільки з обмеженим колом людей, то в інформаційному суспільстві можливо практичне здійснення зв'язку "кожного з кожним". Це призводить до корінної зміни характеру і стилю спілкування між людьми, різкому збільшенню інтенсивності, об'єму і різноманітності комунікацій. Таким чином, інформатизація, виступаючи як глобальна комунікативна система, впливає на стиль і спосіб життя, сферу послуг, виробництво, відношення до цінностей.

Розвиток нових інформаційних технологій, що ґрунтуються на широкому використанні обчислювальної техніки, дозволяє істотно підвищити якість обслуговування усіх етапів маркетингової діяльності, особливо це стосується інноваційних проектів. Це обумовлює актуальність науково-прикладних досліджень у сфері розробки і впровадженні ефективного маркетингового інструментарію інноваційних проектів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення маркетингу інновацій залучає до досліджень все більшу кількість вчених з різних країн. Значний внесок у розвиток теорії і практики досліджуваної проблеми внесли такі науковці: Ф. Котлер, Ж. Ж. Ламбен, А.Брем, Т.І. Шерстобітова, С.М. Ілляшенко, О. Єранкін, Є.Є. Кучко, Є.О. Назарець, С.С. Гаркавенко. та інші.

Комплекс маркетингу інновацій детально розглянуто авторами Н.С. Ілляшенко та Н.В. Артемовою. Вони адаптують традиційний комплекс маркетингу до вимог маркетингу інновацій за допомогою його розширення.

За Н.С. Ілляшенко комплекс інноваційного маркетингу представлено у вигляді наступної формули: "5P+C". [1,с. 45] Виходячи з цієї формули, складовими комплексу є, перш за все, чотири традиційних елементи, тобто товарна, цінова, збутова та комунікаційна політики підприємства та додаткові складові - внутрішні та зовнішні взаємодії проекту (People) та інноваційна культура підприємства (Culture).

Виходячи з дослідження Н.В. Артемової до класичного комплексу 4P додається декілька компонентів, які на її думку відбивають сутність маркетингу інновацій - 8P (Product, Price, Place, Promotion, People, Process, Physical evidence, Performance). [2, с. 15-16]

Метою статті є аналіз доцільності спроб розширення традиційного комплексу маркетингу до вимог маркетингу інновацій та розгляд механізму формування маркетингових комунікацій інноваційного проекту на різних фазах його життєвого циклу в умовах глобальної інформатизації.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Спроби розширення традиційного комплексу маркетингу до вимог маркетингу інновацій, у загальних рисах, може розглядатися як об'єднання традиційних елементів з елементами маркетингу

партнерських відносин і торгового маркетингу. Отже комплекс маркетингу партнерських відносин визначається за допомогою 7Р, де до традиційного 4Р додаються: процес (Process), учасники (Participants) та фізичні атрибути (Physical evidence), а торгівельний маркетинг визначено за допомогою 6Р, де додатковими елементами є люди (People) та презентація (Presentation). [1, с. 9-10].

Тому можна зробити висновок, що практично усі розширення традиційного комплексу маркетингу інноваційних проектів, які пропонуються різними авторами базуються на маркетингу партнерських відносин та торговому маркетингу з урахуванням специфіки галузей діяльності і є складовими основних елементів комплексу маркетингу 4Р, а саме Promotion (рис.1).

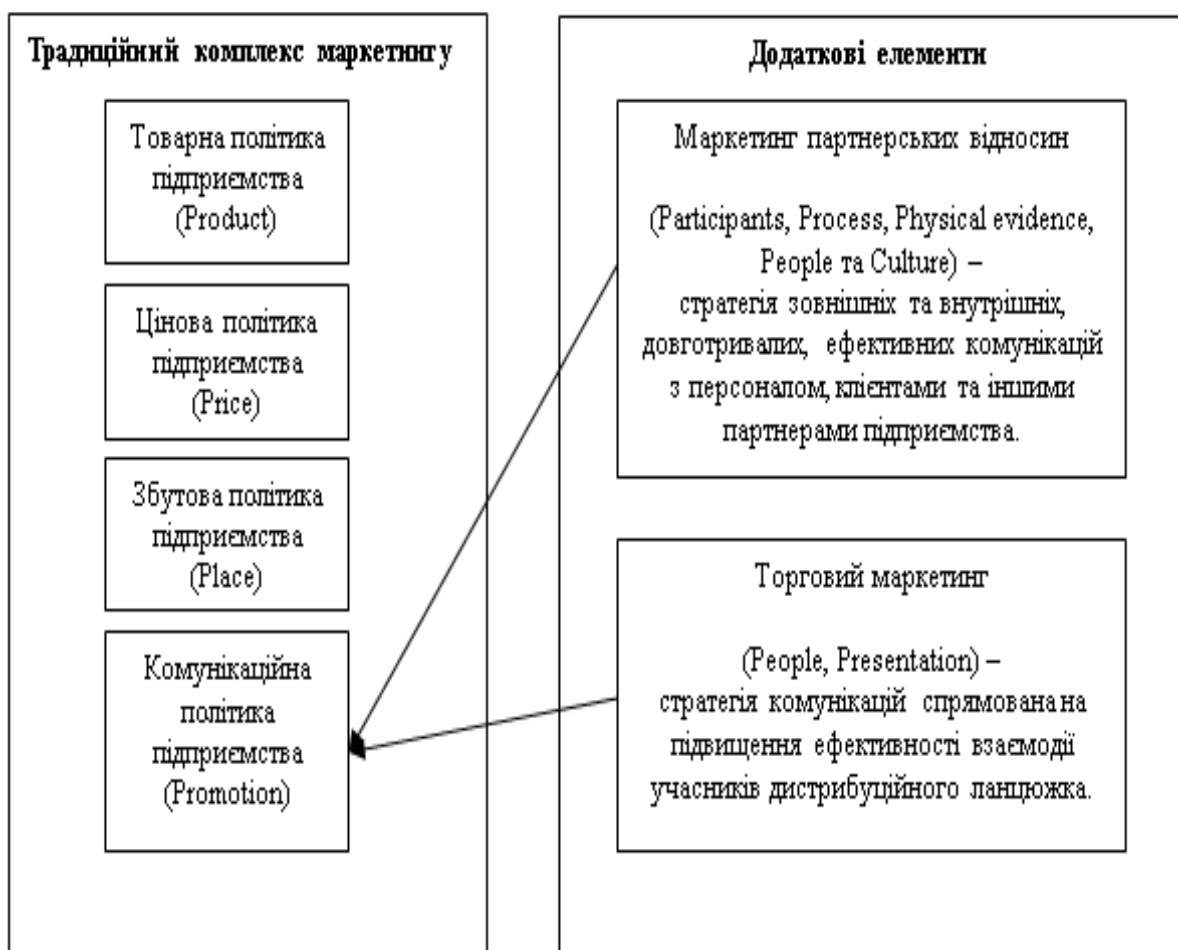

Рис. 1. Складові комплексу маркетингу інноваційних проектів (складено автором за матеріалами [1 - 2])

Відмітимо, що автор вважає оптимальною формою комплексу маркетингу інноваційних проектів його класичну структуру з чотирьох елементів.

Проте, основною відмінністю комплексу маркетингу інноваційних проектів від класичного це значущість його складових. У класичній моделі «4Р» порядок елементів чітко показує послідовність реалізації основних маркетингових функцій. [3, с. 20] А в комплексі маркетингу інноваційних проектів велике значення відводиться комунікаціям, як це було показано вище. Для того, щоб визначити значущість маркетингових комунікацій в умовах інноваційної діяльності ми розглянемо деякі елементи механізму формування маркетингових комунікацій інноваційного проекту на різних фазах його життєвого циклу, не враховуючи відмінності проектів по масштабу, сфері реалізації (табл. 1).

Таблиця 1.

Маркетингові комунікації відповідно до життєвого циклу інноваційного проекту

Стадії життєвого циклу інноваційного проекту, створеного в структурі діючого підприємства						
Концепція	Розробка	Реалізація		Завершення	Виділення в окремий напрям діяльності компанії	
Стадії життєвого циклу інноваційного підприємства						
Посів	Стартап	Початкове зростання	Швидке розширення	Підготовка до продажу	Продаж	Зрілість
Маркетинг інноваційних проектів					Традиційний маркетинг	
Зовнішні комунікації формування іміджу і маркетингові дослідження	Заплановані МК спрямовані на залучення до проекту різних аудиторій (найчастіше для інвестування або пробний маркетинг).	Інтеграція маркетингових комунікацій на цьому етапі життєвого циклу проекту повинна сприяти зниженню рівня конфліктності середовища.		Результат успішного супроводу проекту маркетинговими комунікаціями, що виражається в істотному зниженні рівня протидії впровадженню результатів проекту або успішному продажу бізнесу	Застосування класичного комунікаційного міксу: реклама, PR, особистий продаж, стимулювання збуту.	
Внутрішні комунікації лояльність внутрішніх аудиторій компанії.	Незалежні МК - неформальне спілкування учасників проекту з представниками зовнішнього до проекту середовища.					

Назва і кількість послідовних фаз проекту на практиці визначається виходячи з технології виробництва робіт і потреб контролю з боку залучених до проекту організацій. Традиційно ж виділяють чотири фази інноваційного проекту, створеного в структурі компанії (діючого підприємства): концепція, розробка, реалізація, завершення [4, с. 31]. У інноваційних підприємств ("стартапов", малих інноваційних підприємств, тощо) виділяють шість етапів розвитку: посів, стартап, початкове зростання, швидке розширення, підготовка до продажу, продаж, зрілість [5 - 8].

Концептуальна / Посівна фаза, на якій проводяться усі роботи, пов'язані з формуванням концепції, розробкою інноваційної ідеї, визначенням ринку проекту.

Успішна реалізація цієї фази припускає реалізацію процедури збору даних, що дозволяють проаналізувати поточний стан організації, виявити дійсну потребу в ідеї, можливість інвестиційного забезпечення. Виділимо специфічні етапи маркетингових досліджень для інноваційних проектів:

- аналіз можливих варіантів розвитку технології та розробки на її основі продуктів для різних сегментів ринку. Як правило, інноваційна технологія дозволяє виробляти на її основі велику кількість продуктів для різних груп споживачів. Для ініціатора проекту аналіз варіантів дозволяє виділити ті напрями розвитку, на яких можна зосередитися надалі, а також потенційних споживачів і суміжних спеціалістів, з якими інноваційний проект буде співпрацювати в процесі розвитку технології та просування продуктів на ринок;

- сегментування ринку, необхідно для звуження різноманітності шляхів розвитку, виділених на першому етапі;

- фокусування на обмеженому числі сегментів ринку. Для інноваційних проектів необхідним елементом фокусування є встановлення партнерських відносин для довгострокового співробітництва з потенційними споживачами, а також іншими фірмами, що працюють в даному сегменті ринку, в тому числі потенційними конкурентами (така ситуація називається «конкурентною співпрацею», co-opetition).

Розробивши концепцію проекту, важливо донести її суть за допомогою маркетингових комунікацій до основних суб'єктів проекту

або компанії, формуючи лояльність внутрішніх аудиторій компанії до процесу проектування і його результату. Також необхідно розглядати можливість використання для просування майбутніх результатів проекту вже діючої комунікаційної політики компанії, визначати рівні інтеграції комунікаційних інструментів окремого проекту із вже існуючими. Необхідно враховувати і можливість комунікаційного ефекту, спрямованого на посилення образу компанії за рахунок просування нових результатів проектної діяльності.

Визначаючи критерії оцінки альтернатив проекту, необхідно розглядати в якості обов'язкових такі як "імідж" інноваційного проекту і його команди, "міра відповідності маркетингової стратегії" у разі, коли проект є частиною вже існуючого підприємства.

Фаза Розробки / Стартап припускає формування повного комплексу проектно-сметної документації. На цьому етапі здійснюється складний перелік робіт, що формує цілий комплекс непрямих маркетингових ефектів.

З одного боку, саме завдання на проектування повинне містити блоки маркетингових робіт, що визначають усю процедуру супроводу проекту маркетинговими комунікаціями. Цей блок заходів повинен забезпечити умисне формування і поширення в зовнішнє середовище ефективних маркетингових комунікацій, спрямованих на різнорівневі цільові аудиторії. Ці маркетингові комунікації інноваційного проекту, будучи запланованими, носять керований характер.

При розробці стратегії маркетингових комунікацій інноваційного проекту слід враховувати такі риси:

1) новизна не тільки продукту, але і, як правило, базової технології, визначає необхідність здійснювати маркетинг технології окремо, ще до виведення на ринок нового продукту.

2) новизна самої фірми та її бренду обумовлює необхідність зусиль по залученню споживачів і переконання їх в стабільності проекту. Оскільки інноваційні підприємства порівняно рідко виходять на масовий ринок, і просування на ринок пов'язано, швидше, з конкретними споживачами - менеджерами підприємств, виробничими і технологічними фахівцями, ніж з «ринком» у цілому, необхідно персональне залучення потенційних споживачів у роботу над продуктом і просуванням його на ринок.

3) відсутність у засновників інноваційних проектів різнобічних

компетенцій в області аналізу ринку обумовлює доцільність залучення зовнішніх фахівців, причому це залучення можливо не тільки на комерційній основі.

З іншого боку, формування повного комплексу проектно-сметної документації припускає безперервну взаємодію основних учасників проекту із зовнішнім середовищем. При цьому в маркетинговому супроводі проекту особливу значущість придбавають не заплановані маркетингові комунікації, що визначаються набором основних і синтетичних комунікаційних інструментів маркетингу, а ненавмисні комунікації. Під ненавмисними маркетинговими комунікаціями ми розуміємо малоконтрольований процес передачі інформації, що не реалізовує спочатку маркетингових функцій, але впливає на формування образу компанії. Наприклад, комунікації, що виникають у рамках команди проекту, між командою і інвесторами, керівниками і виконавцями (якщо проект усередині компанії), спочатку носять лише функцію забезпечення проектної діяльності відповідною інформацією. Це умисні комунікації, які за визначенням не є маркетинговими, але виконують і маркетингові функції формування прихильності команди до проекту.

Важливою особливістю цієї фази також є подолання "долини смерті", із-за якої "гинуть" багато інноваційних проектів. Як правило, це зв'язують з організаційними проблемами інноваційних проектів.

Серед організаційних проблем створення інноваційних проектів виділяють відсутність:

- чіткого бачення завдань проекту;
- сильного лідера, здатного забезпечити практичне втілення завдань проекту;
- визначення своїх конкурентних переваг і потрібних для їх реалізації ресурсів;
- налагоджених взаємовідносин з постачальниками, партнерами і замовниками.

Ненавмисними комунікаціями, але дуже значимими, з точки зору маркетингу, буде поширювана в ході неформального спілкування учасників проекту з представниками зовнішнього по відношенню до проекту середовища, інформація про конфлікти в команді проекту, про неясність цілей, про сумнівність результату та інші. В умовах інформаційного суспільства така ненавмисна маркетингова

комунікація починає дуже швидко розповсюджуватися і за короткий проміжок часу набуває статусу "офіційної", що може негативно позначитися на іміджі інноваційного проекту і зажадає значних зусиль для нейтралізації.

Фаза реалізації / Початкового зростання - Швидкого розширення характеризується матеріалізацією інноваційних ідей у вигляді нарощування обсягів виробництва продукту, ринкової долі, прибутку, а також у вигляді доопрацювання і формування життєздатного варіанту бізнес-моделі. Це фаза активного просування інноваційної продукції на ринок на основі усього спектру зовнішніх маркетингових комунікацій.

Будь-який інноваційний проект реалізується на перетині різних середовищ - соціального, технологічного, організаційного, ділового, політичного, культурного. Зміна кожного з них може привести до зміни вимог або цілей інноваційного проекту. Тому доводиться діяти в цій фазі життєвого циклу інноваційного проекту в умовах конфліктуючих інтересів до проекту, його різного розуміння. Саме інтеграція маркетингових комунікацій на цьому етапі життєвого циклу проекту повинна сприяти зниженню рівня конфліктності середовища. Інтеграція на основі маркетингового принципу взаємовигідного задоволення потреб усіх учасників проекту дозволяє спрощувати процеси координації проектної діяльності навіть в умовах динамічного середовища інформаційного суспільства.

У сучасних умовах інформатизації суспільства необхідно використовувати маркетингові технології та комунікаційні канали інноваційних проектів, що базуються на інтернет-просуванні. Застосування технологій інтернет-просування істотно розширює можливості інноваційних проектів з інформаційно-аналітичного, експертного, організаційного та маркетингового супроводу.

Фаза Завершення / Підготовка до продажу. Ця фаза для окремого інноваційного підприємства характеризується підготовкою до продажу долі / акцій компанії стратегічному інвесторові, інвестиційному фонду або через IPO, МВО. Для інноваційного проекту в структурі підприємства це фаза, на якій здійснюються приймально-здавальні роботи. Загальною характеристикою цього етапу є початок масового виробництва, максимізація ринкової долі і грошового потоку.

Саме на цій фазі ми можемо побачити результат успішного супроводу інноваційного проекту маркетинговими комунікаціями, що виражається в істотному зниженні рівня протидії зовнішнього середовища впровадженню інновації.

Успішна реалізація фази завершення проекту не лише впливає на оцінку результативності конкретної проектної діяльності, але і зумовлює можливість реалізації нових інноваційних проектів.

До факторів, що обумовлюють комерційний успіх інноваційного проекту відносяться:

- ступінь прийняття нововведення партнерами та споживачами;
- методи управління технічними та комерційними ризиками;
- захищеність нововведення, що лежить в основі інноваційного проекту, від копіювання;
- залучення партнерів та споживачів в процес розробки і виведення інновації на ринок;
- ринковий потенціал та канали дистрибуції.

Не має сенсу розглядати інші фази життєвого циклу інноваційного проекту, оскільки вони відносяться до традиційного маркетингу. Супровід маркетинговими комунікаціями проекту на усіх етапах його життєвого циклу повинен забезпечувати несуперечність маркетингових комунікацій кожного етапу проекту етапам життєвого циклу можливих інших проектів, що паралельно реалізуються на підприємстві, а також етапам життєвого циклу організації та її продуктів.

Таким чином, особливості комплексу маркетингу інноваційних проектів не в додаткових елементах, а в доцільності розробки комунікаційної стратегії підприємства вже на всіх етапах життєвого циклу, навіть до розробки товарної політики.

Необхідно застосування комунікаційних засобів на самих ранніх етапах створення інноваційних проектів, коли залучення потенційних споживачів та бізнес - партнерів на цих етапах може забезпечити значне зниження ризиків проекту за рахунок спільного планування, розробки, узгодження і затвердження техніко-економічних параметрів майбутнього нововведення і сприяти отриманню фінансування подальших етапів його виробництва та комерціалізації.

Маркетингові комунікації є найважливішою частиною усього маркетингового комплексу, а кожен елемент маркетингу ("Р" маркетингу) виконує разом зі своїми стандартними функціями комунікаційну функцію, яка в умовах інформатизації суспільства набуває ключового значення [9, с. 5].

Висновки та перспективи подальших досліджень. У інформаційному суспільстві назріває необхідність нового підходу до питання управління маркетингом в цілому і маркетинговими комунікаціями зокрема, тобто будь-яке маркетингове рішення, що стосується будь-якого "Р" комплексу маркетингу потрібно аналізувати, в першу чергу, з точки зору тієї комунікації, яка буде породжена цим рішенням. Комунікація стає основним чинником успіху в управлінні маркетингом. Погляд на аналіз і управління комунікаціями є комплексним і саме комунікативна стратегія є ключовим елементом стратегії маркетингу. Ймовірно інформатизація суспільства передбачає появу нової концепції управління маркетингу [9, с. 4]. Та роль, яку грають маркетингові комунікації в умовах інформатизації суспільства, примушує переглянути традиційні інструменти маркетингу. Розвиток нових інформаційних технологій дозволяє істотно підвищити якість обслуговування усіх етапів маркетингової діяльності і забезпечити її ефективність з метою розробки обґрунтованих рішень на будь-якому рівні керівництва підприємства. Це обумовлює необхідність використання нових маркетингових комунікаційних інструментів інноваційних проектів.

Література

1. Ілляшенко Н. С. Організаційно-економічні засади інноваційного маркетингу промислових підприємств : монографія / Н. С. Ілляшенко. – Суми: "Вид-во СумДУ", 2011. – 192 с.
2. Артемова Н.В. Управление формированием и реализацией эффективной системы маркетинга инновационной продукции промышленных предприятий: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. экон. наук.: спец 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством (маркетинг)» / Н.В. Артемова. – Орел, 2014. – 25 с.
3. Палий В. Ф. Еще раз про маркетинг-микс, или не оставит ли наконец в покое концепцию 4Р? / В. Ф. Палий // Маркетинг

в России и за рубежом. - 2004. - № 3. - С. 19-23.

4. Баркалов С.А., Воропаев В.И., Секлетова Г.И. Математические основы управления проектами. – М.: Высшая школа, 2005. – 423 с.

5. Рекундаль Я. Маркетинговые коммуникации для интернет-стартапов: Как привлечь клиентов / Яна Рекундаль – М.: Lennex Corp, — Подготовка макета: Издательство Нобель Пресс, 2013. – 74 с.

6. Коршунов И.А., Гапонова О. С. Этапы развития организационной структуры молодых инновационных компаний // Инновации. 2013. №1 (171). – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/etapy-razvitiya-organizatsionnoy-struktury-molodyh-innovatsionnyh-kompaniy>

7. Мочалина Я.В. Особенности функционирования инновационных предприятий в концепции жизненного цикла // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – 2010. – №11. – С.78-82.

8. Кучко Е. Е. «Жизненный цикл» инновационного процесса: этапы и особенности реализации // Философия и социальные науки: Научный журнал. – 2009. - № 3. – С. 73-77. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://elib.bsu.by/handle/123456789/8193>

9. Перерва П.Г. Маркетинговые коммуникации как инструмент инновационной стратегии предприятия [Текст] / Перерва П.Г., Синтай И. // Сборник научных трудов "Вестник НТУ "ХПИ": Технічний прогрес та ефективність виробництва №62 - Вестник НТУ "ХПИ", 2010. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://archive.kpi.kharkov.ua/files/19909/>

1. Ilyashenko N. S. Organizacijno-ekonomichni zasady` innovacijnogo markety`ngu promy`slovy`x pidpry`yemstv : monografiya / N. S. Ilyashenko. – Sumy` : "Vy`d-vo SumDU", 2011. – 192 s.

2. Artemova N.V. Upravleniye formirovaniyem i realizatsiyey effektivnoy sistemy marketinga innovatsionnoy produktsii promyshlennykh predpriyatiy: avtoref. dis. na sosiskaniye nauch. stepeni kand. ekon. nauk.: spets 08.00.05 «Ekonomika i upravleniye narodnym khozyaystvom (marketing)» / N.V. Artemova. – Orel, 2014. – 25s.

3. Paliy V. F. Eshche raz pro marketing-miks, ili ne ostavit' li nakonets v pokoye kontseptsiyu 4R? / V. F. Paliy // Marketing v Rossii i za rubezhom. - 2004. - № 3. - S. 19-23.
4. Barkalov S.A., Voropayev V.I., Sekletova G.I. Matematicheskiye osnovy upravleniya proyektami. – M.: Vysshaya shkola, 2005. – 423 s.
5. Rekundal' YA. Marketingovyie kommunikatsii dlya internet-startapov: Kak privlech' kliyentov / YAna Rekundal' – M.: Lennex Corp, — Podgotovka maketa: Izdatel'stvo Nobel' Press, 2013. – 74 s.
6. Korsh·chnov I.A., Gaponova O. S. Etapy razvitiya organizatsionnoy struktury molodykh innovatsionnykh kompaniy // Innovatsii. 2013. №1 (171). – [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa: <http://cyberleninka.ru/article/n/etapy-razvitiya-organizatsionnoy-struktury-molodyh-innovatsionnyh-kompaniy>
7. Mochalina YA.V. Osobennosti funktsionirovaniya innovatsionnykh predpriyatiy v kontseptsii zhiznennogo tsikla // Aktual'nyye problemy gumanitarnykh i estestvennykh nauk. – 2010. – №11. – S.78-82.
8. Kuchko E. E. «ZHiznennyi tsikl» innovatsionnogo protsessa: etapy i osobennosti realizatsii // Filosofiya i sotsial'nyye nauki: Nauchnyy zhurnal. – 2009. - № 3. – S. 73-77. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa: <http://elib.bsu.by/handle/123456789/8193>
9. Pererva P.G. Marketingovyie kommunikatsii kak instrument innovatsionnoy strategii predpriyatiya [Tekst] / Pererva P.G., Sintai I. // Sbornik nauchnykh trudov "Vestnik NTU "KHPI": Tekhnichniy progres ta effektivnist' virobnitstva №62 - Vestnik NTU "KHPI", 2010. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa: <http://archive.kpi.kharkov.ua/files/19909/>

***Рецензент:** Літовченко І. Л., д.е.н., професор, завідувач кафедри маркетингу Одеського національного економічного університету*

18.04.2017

УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИМИ РИЗИКАМИ ПІДПРИЄМСТВА НА ОСНОВІ ДОВГОСТРОКОВОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ

У статті розглядаються теоретичні основи фінансово-економічного ризику, фінансового моделювання та методи управління підприємством на основі довгострокових моделей розвитку. Виконано аналіз поточного стану фінансово-господарської діяльності підприємства на основі оцінки показників рентабельності, ліквідності та вартості чистих активів. За результати оцінки стану економічної безпеки визначено, що компанія знаходиться в стійкому фінансовому стані. Для подальшої ефективної діяльності підприємства було створено і розроблено сценарій довгострокового розвитку: негативний. Пропонуються рекомендації щодо управління ризиками компанії в залежності від економічного ефекту даних сценаріїв. Було обґрунтовано, що фінансово-економічна модель подальшого розвитку підприємства допоможе керівництву компанії у боротьбі з виникаючими ризиками та у збільшенні капіталізації підприємства.

Ключові слова: фінансово-економічний ризик, капіталізація, планування, моделювання, економічна безпека.

Кравченко Вера, Крижановская Анна

УПРАВЛЕНИЕ ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКИМИ РИСКАМИ ПРЕДПРИЯТИЯ НА ОСНОВЕ ДОЛГОСРОЧНОЙ МОДЕЛИ РАЗВИТИЯ

В статье рассматриваются теоретические основы финансово-экономического риска, финансового моделирования и методы управления предприятием на основе долгосрочных моделей развития. Выполнен анализ текущего состояния финансово-хозяйственной деятельности предприятия на основе оценки показателей рентабельности, ликвидности и стоимости чистых активов. По результатам оценки состояния экономической безопасности

определено, что предприятие находится в устойчивом финансовом состоянии. Для дальнейшей эффективной деятельности предприятия было создано и разработано сценарий долгосрочного развития: отрицательный. Предлагаются рекомендации по управлению рисками компании в зависимости от экономического эффекта сценария. Было обосновано, что финансово-экономическая модель дальнейшего развития предприятия поможет руководству предприятия в борьбе с возникающими рисками и в увеличении капитализации предприятия.

Ключевые слова: финансово-экономический риск, капитализация, планирование, моделирование, экономическая безопасность.

Kravchenko Vera, Krizhanovskaya Anna

MANAGEMENT OF FINANCIAL AND ECONOMIC RISKS COMPANIES BASED LONGTERM DEVELOPMENT MODEL

The article deals with the theoretical basis of the financial and economic risks, financial modeling and management methods, based on long-term development financial models. The analysis of the current state of financial and economic activity of the enterprise was based on the assessment of indicators of profitability, liquidity and net asset value. The evaluation of economic security status showed that the company is in a stable financial position. With a view to improving the efficiency of operations of the enterprise, three scenarios of long-term development were created: negative 1. We offer recommendations on company risk management, depending on the economic effect of these scenarios. It has been shown that the financial and economic model of the future development of the company LTD «Telecard-pribor» will help guide the company in dealing with emerging risks, and to increase the company's capitalization.

Keywords: financial and economic risk, capitalization, planning, modeling, economic security.

Постановка проблеми. Проблема управління ризиком, подолання невизначеності постійно актуальна в будь-якому секторі економіки. Кожний економічний суб'єкт на всіх рівнях відчуває на собі вплив неординарних ситуацій та непередбачених обставин, на

котрі необхідно адекватно та швидко реагувати. Вчасно та ефективно реагувати на ризики запорука стабільного розвитку та позитивного фінансового результату кожного підприємства. Аналіз фінансово-економічних ризиків та їх кількісне вимірювання дозволяє порівняти величину ризику різних господарських операцій та обирати той варіант, який найбільше відповідає обраній підприємством політиці управління господарською діяльністю. Обрана для написання статті довгострокова модель розвитку дозволяє спрогнозувати майбутній економічний результат у взаємозв'язку зі зовнішніми факторами, які впливають на діяльність підприємства. Цим і зумовлена актуальність теми роботи.

Аналіз основних досліджень та публікацій. У перекладі з англійської мови «risk» – це:

- 1) небезпека,
- 2) ступінь невизначеності, вірогідність, можливість,
- 3) ситуація, коли результат будь-якого економічного вибору має випадковий характер, але при цьому відомо імовірнісний розподіл значень цього результату [1, с. 603];
- 4) невизначеність, яка веде до можливості втрат або неотримання доходу в очікуваному розмірі [18, с. 348].

Принциповим доопрацюванням теорії ризику стала ідея мотивації поведінки суб'єктів господарювання, які керуються в процесі економічної діяльності, з одного боку, збільшенням очікуваного доходу, а з іншого боку зниженням рівня ризику, це можна простежити в роботах Дж. Кейнса [7], Ф. Найта [14], Knight F.H. [20] та ін. Існуючі в сучасній економічній літературі трактування терміна «ризик» можна згрупувати в такі групи (табл.1).

Таблиця 1

Класифікація поняття «ризик» у науковій літературі

Автор, джерело	Визначення поняття «ризик»
1	2
<i>Акцент на складовому елементу будь-якої управлінської діяльності</i>	
Вітлінський В.В., Великоіваненко Г.І., [2], Внукова Н. М. [3]	ситуація, коли мають місце невизначеність, конфлікт, наявна багатоваріантність, і коли одночасно не всі альтернативні варіанти однаковою мірою сприятливі
<i>Акцент на імовірність (можливість) помилки або успіху</i>	
Ілляшенко С.М., [6]	можливість або загроза відхилення результатів конкретних рішень або дій від очікуваних

Продовж. табл. 1

1	2
Кузьмін О.Є., Подольчак Н.І., [10]	ймовірність виникнення втрат, недоотримання прибутків, небажаного розвитку середовища функціонування, відхилення від установлених цілей
Машина Н.І., [13]	імовірність втрати підприємством частини своїх ресурсів, недоодержання доходів чи появи додаткових витрат у результаті здійснення певної виробничої і фінансової діяльності
Івченко І.Ю., [6], Лопатовський В.Г., [11], Шегда, А.В., Голованенко М.В., [19]	- можливість відхилення від передбачуваної мети, заради якої здійснюється вибрана альтернатива; можливість матеріальних, моральних та інших втрат, пов'язаних з вибраною в умовах невизначеності, альтернативою
<i>Акцент на небезпеці можливих втрат</i>	
Загородній А.Г., Вознюк Г. Л., [5]	усвідомлення небезпеки виникнення непередбачених втрат очікуваного прибутку у зв'язку з випадковими змінами умов економічної діяльності, несприятливими обставинами
Райзберг Б.А., [16]	це вартісне вираження ймовірності події, що веде до втрат
<i>Акцент на ситуативній характеристиці діяльності або події</i>	
Донець Л.І., [4] Кузнецова І.О., Кравченко В.О., Малютенко О.Ю., [9]	діяльність, пов'язана з подоланням невизначеності в ситуації неминучого вибору, у процесі якого є можливість якісно і кількісно оцінити ймовірність досягнення передбаченого результату, невдачі, відхилення від мети
<i>Акцент на ознаці комплексної об'єктивно-суб'єктивної економічної категорії</i>	
Недосекин А. О. [15],	якісна ознака комплексної об'єктивно-суб'єктивної економічної категорії, що виражає можливість відхилення від наміченого, очікуваного результату
Лук'янова В.В., Головач Т.В., [12]	об'єктивно-суб'єктивна категорія, пов'язана з подоланням невизначеності, випадковості, конфліктності в ситуації неминучого вибору, що відображає ступінь досягнення суб'єктом очікуваного результату
Сахарцева І.І., Шляга О.В., [17]	об'єктивна реальність, яку необхідно враховувати під час планування діяльності в майбутньому

Провівши аналіз сліджень у сфері поняття ризику, можна відмітити, що на сьогодні серед науковців немає загальновизнаного визначення терміну ризик. Погляди науковців відрізняються з приводу того чи ризик – це ймовірність чи об'єктивна реальність. Дискусія науковців відбувається при визначенні можливих наслідків ризику, деякі стверджують, що він несе тільки негативний результат, проте є думки, що наслідком ризику може бути як негативний, так і

позитивний результат.

На основі проведеного аналізу, авторами запропоновано власне визначення поняття ризик: ризик – невід’ємна умова для здійснення дії (події) з імовірнісними позитивними або негативними наслідками, що виражається в можливості отримання прибутку або збитку. Таке тлумачення ризику, надало підстави дослідити ризик на основі довгострокової моделі розвитку підприємства.

Метою статті є дослідження системи управління фінансово-економічними ризиками на основі довгострокової моделі розвитку, на підприємстві, що займається виробництвом електроприладів та радіоелектронної апаратури побутового та спеціального призначення; визначення основних ризиків та елементів системи управління ними, побудова концептуальної та математичної моделі управління ризиками.

Основні результати дослідження. Неможливо повністю виключити можливість ризику з підприємницької діяльності. Але так само невід’ємною в житті підприємця є і боротьба з можливими ризиками. Саме обмежене уявлення про ризик – це ототожнення його з можливими «збитками». Однак таке розуміння ризику не відповідає його суті як економічної категорії.

Ключовим завданням менеджменту будь-якого підприємства є максимізація вартості керованої компанії. Саме тому, зміна вартості компанії з точки зору зарубіжної та міжнародної практики, є ключовим ризиком, з яким доводиться стикатися менеджменту в процесі управління ризиками зміни фінансово-економічного стану підприємства.

Для цілей прогнозування майбутньої динаміки основних показників операційно-господарської діяльності підприємства, менеджмент компаній зазвичай використовує інструменти фінансового моделювання, такі як довгострокові фінансові моделі розвитку, ґрунтуючись на результатах побудови яких, менеджмент компаній може приймати управлінські рішення та імплементувати стратегічні й тактичні інструменти підвищення ефективності діяльності компанії, а також аналізувати, як прийняті в майбутньому рішення можуть вплинути на зміну вартості компанії.

На думку Ілляшенко С. М. [7] поняття економічної безпеки підприємства включає в себе фінансову, інтелектуальну, кадрову,

технологічну, правову, екологічну, інформаційну та силову складові. Також до них слід додати ринкову, а також інтерфейсну складову, що характеризує надійність взаємодії з економічними контрагентами підприємства. З точки зору забезпечення економічної безпеки підприємства, ключовою складовою, на нашу думку являється фінансова складова.

Фінансова складова характеризує фінансову забезпеченість підприємства. Про ослаблення фінансової безпеки свідчать: зниження ліквідності; підвищення кредиторської та дебіторської заборгованості; зниження фінансової стійкості і т. п. За дану складову економічної безпеки відповідають фінансові й економічні служби підприємства. На думку авторів, оцінку фінансової безпеки підприємства можна виконати на основі аналізу його фінансової стійкості, ступінь якої визначається виходячи з достатності обігових коштів (власних або позикових) для здійснення виробничо-збутової діяльності. Оціночними показниками є:

$\pm E_c$ - надлишок (+) або нестача (-) власних оборотних коштів необхідних для формування запасів і покриття витрат, пов'язаних з господарською діяльністю підприємства;

$\pm E_t$ - надлишок чи недолік власних оборотних коштів, а також середньострокових і довгострокових кредитів і позик;

$\pm E_n$ - надлишок або нестача загальної величини оборотних коштів.

Ці показники відповідають показникам забезпеченості запасів і витрат джерелами їх формування. Вони розраховуються за такими формулами:

$$\pm E_c = E_c - Z, \quad (1);$$

$$\pm E_t = (E_c + K_t) - Z, \quad (2);$$

$$\pm E_n = (E_c + K_t + K_t) - Z, \quad (3);$$

де Z – сума запасів і витрат; E_c – сума власних оборотних коштів підприємства; K_m – середньострокові і довгострокові кредити та позики; K_t – короткострокові кредити і позики. В залежності від значень оціночних показників виділяють п'ять областей фінансової стійкості (областей ризику). Їм можна поставити у відповідність п'ять рівнів фінансової безпеки.

Розрахунок оцінки рівня фінансової безпеки підприємства ТОВ «Телекарт-Прилад» надано (табл. 2).

Таблиця 2

Оцінка рівня фінансової безпеки підприємства ТОВ «Телекарт-Прилад», тис. грн.

№	Показник	Рік		
		2013	2014	2015
1.	Km	14 398	0	0
2.	Kt	10 997	24 410	24 410
3.	Z	36 925	39 238	43 883
4.	Ec	31 945	40 108	47 202
5.	±Ec	-4 980	870	3 319
6.	±Et	9 418	870	3 319
7.	±En	20 415	25 280	27 729

Дані розрахунків таблиці 2 свідчать, що на кінець 2015 року ТОВ «Телекарт-Прилад» характеризується абсолютною фінансовою стійкістю та абсолютною безпекою (коли для функціонування підприємству достатньо власних оборотних коштів) оскільки показники Ec, Et и En істотно більше нуля.

Для побудови довгострокових фінансових моделей був сформований достатній масив інформації для складання різних сценаріїв подальшого розвитку ТОВ «Телекарт-Прилад» із застосуванням інструментів довгострокового фінансового моделювання.

Головною метою побудови довгострокових фінансових моделей в рамках обраних сценаріїв майбутнього розвитку підприємства є оцінка ключового ризику, що стоїть перед менеджментом компанії - зміни вартості підприємства.

У системі довгострокового планування передбачається, що майбутнє може бути визначене на основі показників діяльності підприємства в минулому шляхом екстраполяції. Екстраполяція - поширення встановлених у минулому тенденцій на майбутній період.

Іншими словами, розробники довгострокового плану виходять з передумови, що в майбутньому умови діяльності підприємства не погіршуватимуться (а може, навіть будуть кращими), а підсумки

діяльності - кращими порівняно з минулим.

Для цілей оцінки поточної ринкової вартості підприємства авторами був застосований метод дисконтування грошових потоків (ДЕП.) з урахуванням наведеної термінальної вартості з додаванням вартості чистих активів підприємства (ліквідаційною вартістю).

Визначення прогнозного періоду залежить від обсягу інформації, достатньої для підготовки прогнозу, що дозволяє передбачити величину грошових потоків.

В якості прогнозного береться період, що триває до тих пір, поки темпи зростання компанії не стабілізуються (передбачається, що в постпрогнозний період повинні мати місце стабільні довгострокові темпи зростання або нескінченний потік доходів).

Розглянемо сформовану згорнуту фінансову модель для нейтрального сценарію розвитку подій (табл. 3).

Таблиця 3

Нейтральний сценарій розвитку підприємства
ТОВ «Телекарт-Прилад»

Основні показники діяльності	2013	2014	2015	2016 (П)	2017 (П)
Сукупний обсяг доходів підприємства, тис. грн.	33 281	49 587	57 338	63 072	69 379
Фінансовий результат до амортизації, фінансових витрат та оподаткування, тис. грн.	8 536	4 028	8 573	10 482	12 254
Чистий фінансовий результат, тис.грн.	49	-2 328	2 770	1 174	2 591
Загальна ліквідність	1,70	1,41	1,27	1,34	1,42
Швидка ліквідність	0,47	0,38	0,64	0,69	0,75
Рентабельність продажів, %	0,15	-4,69	4,83	1,86	3,74
Рентабельність активів, %	0,05	-2,94	2,53	1,02	2,12
Вартість чистих активів, тис. грн.	46 670	41 007	39 158	40 332	42 923

У результаті проведеного моделювання майбутньої динаміки фінансового стану підприємства в рамках нейтрального сценарію

розвитку подій, була сформована оцінка поточної капіталізації компанії на рівні в 71 721 тис. грн.

У разі реалізації нейтрального сценарію розвитку подій, загальний фінансовий стан ТОВ «Телекарт-Прилад» покращиться, в чому можна переконатися, проаналізувавши динаміку показників ліквідності, рентабельності, а так само показника вартості чистих активів: значення коефіцієнта загальної ліквідності, що характеризує достатність обсягу оборотних активів для цілей покриття поточних зобов'язань компанії виросте в 2018 році до позначки в 1,51 з 1,27 (на кінець 2015 року) (рис. 1).

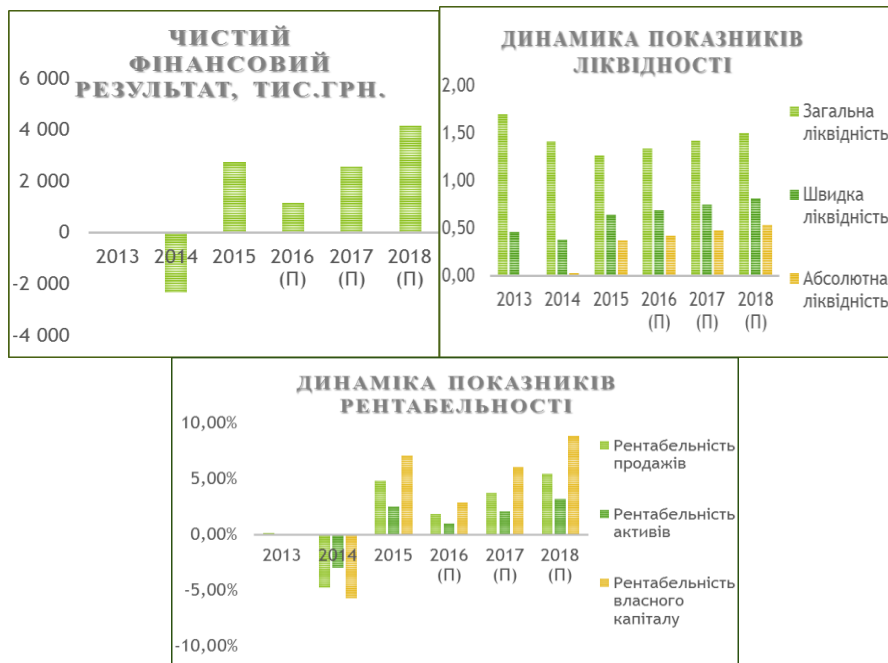

Рис. 1. Динаміка основних фінансових показників для нейтрального сценарію

У результаті проведеного моделювання майбутньої динаміки фінансового стану ТОВ «Телекарт-Прилад» в рамках нейтрального

сценарію розвитку подій, була сформована оцінка поточної капіталізації компанії на рівні в 71 721 тис. грн.

У разі реалізації нейтрального сценарію розвитку подій, загальний фінансовий стан підприємства покращиться, в чому можна переконатися, проаналізувавши динаміку показників ліквідності, рентабельності, а так само показника вартості чистих активів: значення коефіцієнта загальної ліквідності, що характеризує достатність обсягу оборотних активів для цілей покриття поточних зобов'язань компанії виросте в 2018 році до позначки в 1,51 з 1,27 (значення на кінець 2015 року).

Показники швидкої ліквідності і абсолютної ліквідності так само значно виростуть.

Рекомендації щодо управління фінансово-економічними ризиками в рамках реалізації нейтрального сценарію:

- для досягнення запланованих показників за загальним обсягом реалізації продукції менеджменту ТОВ «Телекарт-Прилад» необхідно підвищити ефективність своєї діяльності в рамках збуту своєї продукції, зокрема, розширити кількість каналів продажів, запланувати заходи, провести оптимізацію мотиваційної складової комерційних підрозділів, а так само своєчасне реагувати на зміни в конкурентному середовищі;

- підтримка необхідної маржинальності в розрізі собівартості виробництва можна забезпечити за рахунок підвищення ефективності контролю за витрачанням ресурсів, зокрема, імплементував програми підвищення якості витрачання ресурсів, а також програми контролю витрачання матеріалів;

- для того що б розширити виробничу лінійку продукції, менеджменту підприємства варто на дальньому кінці горизонту планування розглянути можливість запуску нових інвестиційних проектів.

Розглянемо сформовану згорнуту фінансову модель для позитивного сценарію розвитку подій ТОВ «Телекарт-Прилад» (табл. 4).

Реалізація позитивного сценарію розвитку подій, при дотриманні менеджментом ТОВ «Телекарт-Прилад» рекомендацій, дозволить на горизонті планування 2016-2018 років домогтися економічного ефекту в обсязі 20529 тис.грн. Капіталізація ТОВ

«Телекарт-Прилад» при цьому сценарії розвитку подій (на кінець 2015 року) складе 93511 тис. грн.

Таблиця 4

Позитивний сценарій розвитку підприємства
ТОВ «Телекарт-Прилад»

Основні показники діяльності	2013	2014	2015	2016 (П)	2017 (П)	2018 (П)
Сукупний обсяг доходів підприємства, тис. грн.	33 281	49 587	57 338	68 806	82 567	99 080
Фінансовий результат до амортизації, фінансових витрат та оподаткування, тис. грн.	8 536	4 028	8 573	12 635	17 224	22 846
Чистий фінансовий результат, тис. грн.	49	-2 328	2 770	2 896	6 567	11 065
Загальна ліквідність	1,70	1,41	1,27	1,36	1,49	1,66
Швидка ліквідність	0,47	0,38	0,64	0,71	0,82	0,96
Рентабельність продажів, %	0,15	-4,69	4,83	4,21	7,95	11,17
Рентабельність активів, %	0,05	-2,94	2,53	2,48	5,14	7,69
Вартість чистих активів, тис. грн.	46 670	41 007	39 158	42 054	48 622	59 687

У результаті проведеного моделювання майбутньої динаміки фінансового стану підприємства в рамках позитивного сценарію розвитку подій, була сформована оцінка поточної капіталізації компанії на рівні в 93 511 тис. грн.

У разі реалізації позитивного сценарію розвитку подій, загальний фінансовий стан підприємства значно покращиться, в чому можна переконатися, проаналізувавши динаміку показників ліквідності, рентабельності, а так само показника вартості чистих

активів: значення коефіцієнта загальної ліквідності, що характеризує достатність обсягу оборотних активів для цілей покриття поточних зобов'язань компанії виросте в 2018 році до позначки в 1,66 з 1,27 (на кінець 2015 року) (рис. 2).

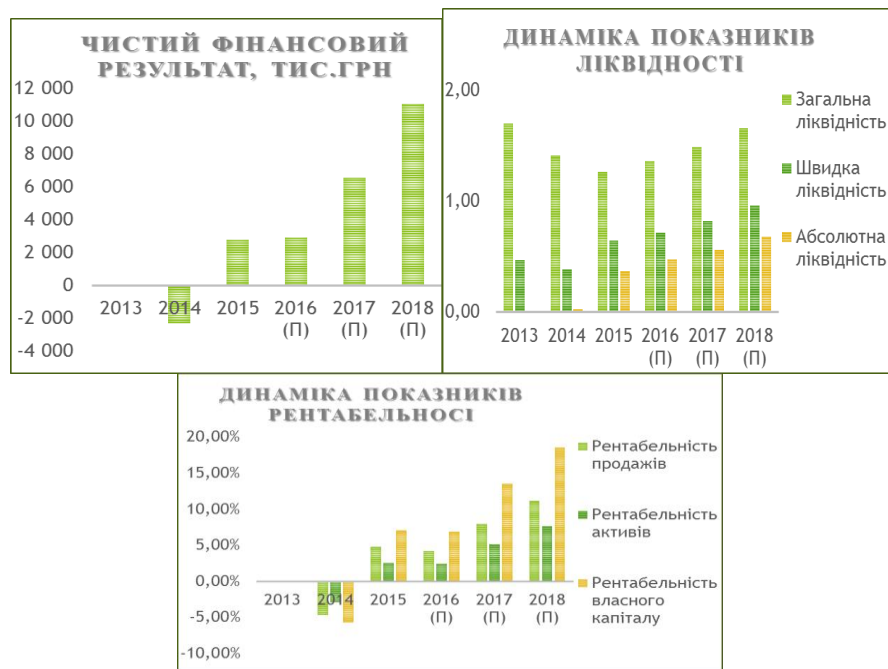

Рис. 2. Динаміка основних фінансових показників для позитивного сценарію

Показники швидкої ліквідності і абсолютної ліквідності так само значно виростуть. Значення показника рентабельність продажів зросте в 2018 році до 11,17% з 4,83% в 2015 році. Рентабельність активів в 2018 році збільшиться на 5,16% в порівнянні із значенням на кінець 2015 року, а рентабельність власного капіталу збільшиться в 2018 році на 11,46% в порівнянні із значенням за аналогічний показник в 2015 році.

Динаміка вартості чистих активів (ВЧА) показує, що в разі реалізації нейтрального сценарію, загальне фінансово-економічний

стан компанії буде демонструвати позитивну динаміку. Рекомендації щодо управління фінансово-економічними ризиками в рамках реалізації позитивного сценарію:

- для досягнення запланованих показників за загальним обсягом реалізації продукції менеджменту ТОВ «Телекарт-Прилад» необхідно підвищити ефективність своєї діяльності в рамках збуту своєї продукції, зокрема, розширити кількість каналів продажів, запланувати заходи, провести оптимізацію мотиваційної складової комерційних підрозділів, а так само своєчасне реагувати на зміни в конкурентному середовищі;

- підтримка необхідної маржинальності в розрізі собівартості виробництва можна забезпечити за рахунок підвищення ефективності контролю за витрачанням ресурсів, зокрема, імплементовані програми підвищення якості витрачання ресурсів, а також програми контролю витрачання матеріалів;

- для того що б розширити виробничу лінійку продукції, менеджменту ТОВ «Телекарт-Прилад» варто на дальньому кінці горизонту планування розглянути можливість запуску нових інвестиційних проектів;

- сформований обсяг вільних грошових коштів може бути (за рішенням менеджменту ТОВ «Телекарт-Прилад») спрямований на депозити в кредитні організації, в результаті чого, обсяг чистого прибутку істотно зросте;

- у разі реалізації позитивного сценарію розвитку подій, менеджмент ТОВ «Телекарт-Прилад» буде мати у своєму розпорядженні достатню кількість коштів для розгляду поглинання постачальників своїх витратних матеріалів, тим самим в перспективі, знизивши свої витрати на виробництво продукції.

Розглянемо сформовану згорнуту фінансову модель для негативного сценарію розвитку подій ТОВ «Телекарт-Прилад» (табл. 5).

У результаті проведеного моделювання майбутньої динаміки фінансового стану ТОВ «Телекарт-Прилад» в рамках негативного сценарію розвитку подій, була сформована оцінка поточної капіталізації компанії на рівні в 54 323 тис. грн.

Таблиця 5

Негативний сценарій розвитку ТОВ «Телекарт-Прилад»

Основні показники діяльності	2013	2014	2015	2016 (П)	2017 (П)	2018 (П)
Сукупний обсяг доходів підприємства, тис. грн.	33 281	49 587	57 338	63 072	69 379	76 317
Фінансовий результат до амортизації, фінансових витрат та оподаткування, тис. грн.	8 536	4 028	8 573	7 328	8 785	10 423
Чистий фінансовий результат, тис. грн.	49	-2 328	2 770	-1 349	-184	1 127
Загальна ліквідність	1,70	1,41	1,27	1,30	1,35	1,41
Швидка ліквідність	0,47	0,38	0,64	0,66	0,68	0,71
Рентабельність продажів, %	0,15	-4,69	4,83	-2,14	-0,26	1,48
Рентабельність активів, %	0,05	-2,94	2,53	-1,20	-0,16	0,92
Вартість чистих активів, тис. грн.	46 670	41 007	39 158	37 809	37 625	38 752

У разі реалізації негативного сценарію розвитку подій, загальний фінансовий стан ТОВ «Телекарт-Прилад» значно погіршиться, в чому можна перекопатися, проаналізувавши динаміку показників ліквідності, рентабельності, а так само показника вартості чистих активів: значення коефіцієнта загальної ліквідності, що характеризує достатність обсягу оборотних активів для цілей покриття поточних зобов'язань компанії виросте в 2018 році до позначки в 1,41 з 1,27 (значення на кінець 2015 року) (рис. 3).

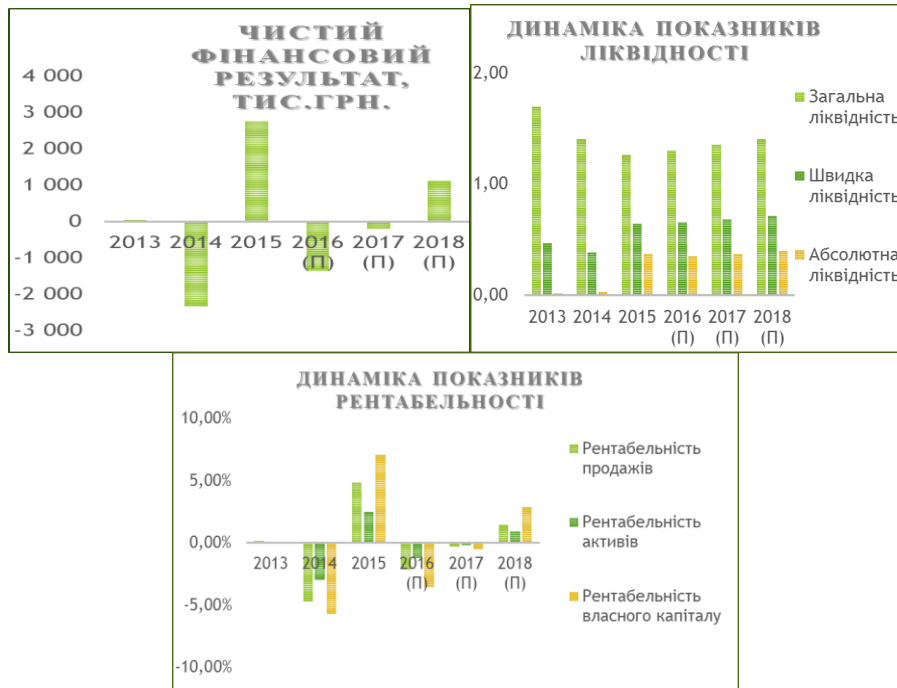

Рис. 3. Динаміка фінансових показників ТОВ «Телекарт-Прилад» для негативного сценарію

Показники швидкої ліквідності і абсолютної ліквідності продемонструють незначне зростання. Значення показника рентабельність продажів знизиться в 2018 році до 1,48% з 4,83% в 2015 році. Рентабельність активів в 2018 році знизиться на 1,61% в порівнянні із значенням на кінець 2015 року, а рентабельність власного капіталу збільшиться в 2018 році на 4,17% в порівнянні із значенням за аналогічний показник в 2015 році.

Рекомендації менеджменту ТОВ «Телекарт-Прилад» щодо управління фінансово-економічними ризиками в рамках реалізації негативного сценарію:

– для запобігання досягненню запланованих показників за загальним обсягом реалізації продукції менеджменту «Телекарт-Прилад» необхідно підвищити ефективність своєї діяльності в рамках

збуту своєї продукції, зокрема, розширити кількість каналів продажів, запланувати заходи, провести оптимізацію мотиваційної складової комерційних підрозділів, а так само своєчасне реагувати на зміни в конкурентному середовищі;

– при реалізації сценарію зростання витрат на собівартість продукції, що виробляється, необхідно вжити превентивних заходів, спрямованих на обмеження зростання подібного класу витрат, в тому числі, укладення довгострокових договорів на поставку сировини, укладання угод про непідвищення цін на продукцію та інших подібних угод;

– з метою запобігання виникнення проблем з ліквідністю, необхідно запланувати проведення програм по накопиченню резервів та запланувати заходи, спрямовані на реструктуризацію поточної боргової навантаження підприємства.

Сформована довгострокова модель розвитку ТОВ «Телекарт-Прилад» – це ефективний інструмент управління ризиками. Головним прогнозної моделі в довгостроковій перспективі автори вважають, зміну вартості компанії, як в розрізі зміни капіталізації, розрахованої за методом дисконтування грошових потоків, так і в розрізі зміни обсягу суми чистих активів. Ризики зміни капіталізації у випадку реалізації одного зі сценаріїв довгострокової моделі представлено на (рис. 4).

Рис. 4. Ризики зміни капіталізації ТОВ «Телекарт-Прилад» у випадку реалізації одного зі сценаріїв

Сформована згорнута фінансова модель для різних сценаріїв розвитку подій має практичне значення, як для менеджменту ТОВ «Телекарт-Прилад», так і управлінців інших компаній.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Загальносвітова практика розглядає фінансове моделювання діяльності підприємства як безперервний процес, за допомогою якого фінансові менеджери формують плани, роблять оцінку сильних і слабких сторін підприємства. Однак, грань між фінансовою моделлю і реалізацією запланованих заходів представлена рухомий, тонкою лінією, яка відділяє наміри від здійснення і реалізації даних планів. До моменту конкретного прийняття управлінського рішення, планові заходи можуть видозмінюватися залежно від конкретних подій. Однак будь-яка фінансова модель лише спрощено виражає взаємозалежності між економічними показниками. Моделі, в яких були б враховані всі складнощі і непередбачені обставини, що виникають в процесі фінансового планування - взагалі ніколи не з'являться, тому що передбачити можливість зміни всіх факторів, що впливають на фінансовий стан підприємства (таким чином знизивши рівень невизначеності до нуля) - просто неможливо.

Повна точність фінансових планів недосяжна: якби це було можливо, то потреба у фінансовому плануванні істотно знизилася, однак менеджмент підприємства має прагнути до формування максимально точного результату фінансового моделювання. У фінансовій моделі повинно бути враховано безліч вимог, умов, припущень, які можна переглядати, що дасть можливість отримати різні варіанти фінансових та операційних планів.

Перспективи подальших наукових розробок у даному напрямку полягають у розробці механізму моніторингу стійкого розвитку підприємства, виділення індикаторів його складових.

Література

1. Англо-русский толковый словарь. Банковское дело. М.: Экономическая школа: ОЛМА-ПРЕСС Образование, 2005.
2. Вітлінський В.В. Ризикологія в економіці та підприємстві: монографія / В.В. Вітлінський, Г.І. Великоіваненко. – К.: КНЕУ, 2004. - 480 с.

3. Внукова Н. М. Економічна оцінка ризику діяльності підприємств: проблеми теорії та практики: монографія / Н. М. Внукова, В. А. Смоляк. - Х. : ІНЖЕК, 2006. - 182 с.
4. Донець Л.І. Економічні ризики та методи їх вимірювання: Навч. посіб. - К.: Центр навч. літ., 2006. - 312 с.
56. Загородній А.Г. Фінансово-економічний словник / А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк. - Львів: Вид-во Нац. ун-ту “Львівська політехніка”, 2005. - 714 с.
6. Івченко І.Ю. Моделювання економічних ризиків і ризикових ситуацій: [навчальний посібник] / І.Ю. Івченко. - К.: Центр учбової літератури, 2007. - 344 с.14.
7. Ілляшенко С.М. Економічний ризик: [навчальний посібник]. - 2-ге вид., доп. і перероб. / С.М. Ілляшенко. - К. : Центр навчальної літератури, 2004. - 220 с.
8. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. М. Кейнс : [общая ред. Миневской А. Г. и Осадчей И. И.] – М. : Прогресс, 1978. – 494 с.
9. Кузнецова І.О., Кравченко В.О. Малютенко О.Ю. Визначення чинників ризику в діяльності борошномельних підприємств. Economics and Management: Challenges and Perspectives: Collection of scientific articles. – «East West» Association For Advanced Studies and Higher Education. Vienna, Austria, 2015.- 260. P. 218-224.
10. Кузьмін О.Є. Управління ризиками в інноваційній діяльності: [навч.- метод. посібник]/ О.Є. Кузьмін, Н.Ю. Подольчак, Н.І. Львів: Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2009. - 176 с.
11. Лопатовський В.Г. Управління ризиками підприємств за умов нестабільного зовнішнього середовища: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня ек. наук: спец. 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (харчова промисловість) / В.Г.Лопатовський – Київ, 2008. – 18 с.
12. Лук'янова В.В. Економічний ризик: [навчальний посібник] / В.В. Лук'янова, Т.В. Головач. - К.: - Академвидав, 2007. - 462 с.
13. Машина Н.І. Економічний ризик та методи його вимірювання: Навч. посіб. - К.: Центр навч. літ, 2003. - 188 с.
14. Найт Ф. Х. Риск, неопределенность и прибыль. – М.: Дело, 352 с.

15. Недосекин А. О. Нечетко-множественный анализ рисков фондовых инвестиций. – СПб.: Тип. «Сезам», 2002. – 211с.
16. Райзберг, А. Современный экономический словарь / А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – М.: ИНФРА-М, 2006.
17. Сахарцева І.І. Ризики економічної діагностики підприємства: [навчальний посібник] / І.І. Сахарцева, О.В. Шляга. - К.: Кондор, 2008. – 380 с.
18. Синки Дж., мл. Управление финансами в коммерческих банках. пер. с англ. 4-го переработанного изд. / под ред. Р.Я. Левиты, Б.С. Пинскера. М.: 1994, Catallaху. — 820 с.
19. Шегда А.В. Ризики в підприємстві: оцінювання та управління: [навчальний посібник] / А.В. Шегда, М.В. Голованенко; за ред. А.В. Шегди. - К. : Знання, 2008. - 271 с.
20. Knight F.H. Risk, Uncertainty and Profit, University of Boston Press, Boston 1921, p.233.
1. Anhlo-russkyu tolkovyy slovar'. Bankovskoe delo. М.: Ekonomicheskaya shkola: OLMA-PRESS Obrazovanye, 2005.
2. Vitlins'kyu V.V. Ryzkolohiya v ekonomitsi ta pidpryyemnytstvi: [monohrafiya] / V.V. Vitlins'kyu, Н.І. Velykoivanenko. - К.: KNEU, 2004. - 480 s.
3. Vnukova N. M. Ekonomichna otsinka ryzyku diyal'nosti pidpryyemstv: problemy teorii ta praktyku: monohrafiya / N. M. Vnukova, V. A. Smolyak. - Kh. : INZhEK, 2006. - 182 s.
4. Donets' L.I. Ekonomichni ryzyky ta metody yikh vymiryuvannya: Navch. posib. - К.: Tsentр navch. lit., 2006. - 312 s.
56. Zahorodniy А.Н. Finansovo-ekonomichnyy slovnyk / А.Н. Zahorodniy, Н.Л. Voznyuk. - L'viv: Vyd-vo Nats. un-tu “L'vivs'ka politekhnikа”, 2005. - 714 s.
6. Ivchenko I.Yu. Modelyuvannya ekonomichnykh ryzykiv i ryzykovykh sytuatsiy: [navchal'nyy posibnyk] / I.Yu. Ivchenko. - К.: Tsentр uchbovoyi literatury, 2007. - 344 s.14.
7. Ilyashenko S.M. Ekonomichnyy ryzyk: [navchal'nyy posibnyk]. - 2-he vyd., dop. i pererob. / S.M. Ilyashenko. - К. : Tsentр navchal'noyi literatury, 2004. - 220 s.

8. Keynes Dzh. M. Obshchaya teoriya zanyatosty, protsenta y deneh / Dzh. M. Keynes : [obshchaya red. Mynevskoy A. H. y Osadchey Y. Y.] – M. : Prohress, 1978. – 494 s.
9. Kuznetsova I.O., Kravchenko V.O. Maluyenko O.Yu. Vyznachennya chynnykiv ryzyku v diyal'nosti boroshnomel'nykh pidpryyemstv. Economics and Management: Challenges and Perspectives: Collection of scientific articles. – «East West» Association For Advanced Studies and Higher Education. Vienna, Austria, 2015.- 260. P. 218-224.
10. Kuz'min O.Ye. Upravlinnya ryzykamy v innovatsiyniy diyal'nosti: [navch.- metod. posibnyk]/ O.Ye. Kuz'min, N.Yu. Podol'chak, N.I. L'viv: Vyd-vo Nats. un-tu «L'vivs'ka politekhnik», 2009. - 176 s.
11. Lopatovs'kyi V.H. Upravlinnya ryzykamy pidpryyemstv za umov nestabil'noho zovnishn'oho seredovyshcha: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya ek. nauk: spets. 08.00.04 – ekonomika ta upravlinnya pidpryyemstvamy (kharchova promyslovist') / V.H.Lopatovs'kyi – Kyiv, 2008. – 18 s.
12. Luk"yanova V.V. Ekonomichnyy ryzyk: [navchal'nyy posibnyk] / V.V. Luk"yanova, T.V. Holovach. - K.: - Akademvydav, 2007. - 462 s.
13. Mashyna N.I. Ekonomichnyy ryzyk ta metody yoho vymiryuvannya: Navch. posib. - K.: Tsentri navch. lit, 2003. - 188 s.
14. Nayt F. Kh. Rysk, neopredelennost' y prybyl'. – M.: Delo, 352 s.
15. Nedosekyn A. O. Nechetko- mnozhestvennyy analiz ryskov fondovykh ynvestytsyy. – SPb.: Typ. «Sezam», 2002. – 211s.
16. Rayzberh, A. Sovremennyy ekonomicheskyy slovar' / A. Rayzberh, L. Sh. Lozovskyy, E. B. Starodubtseva. – M. : YNFRA-M, 2006.
17. Sakhartseva I.I. Ryzyky ekonomichnoyi diahnostryky pidpryyemstva: [navchal'nyy posibnyk] / I.I. Sakhartseva, O.V. Shlyaha. - K.: Kondor, 2008. – 380 s.
18. Synky Dzh., ml. Upravlenye fynansamy v kommercheskykh bankakh. per. s anhl. 4-ho pererabotannoho yzd. / pod red. R.Ya. Levyty, B.S. Pynskera. M.: 1994, Catallaxy. — 820 s.
19. Shehda A.V. Ryzyky v pidpryyemnytstvi: otsinyuvannya ta upravlinnya: [nav- chal'nyy posibnyk] / A.V. Shehda, M.V. Holovanenko; za red. A.V. Shehdy. - K. : Znannya, 2008. - 271 s.
20. Knight F.H. Risk, Uncertainty and Profit, University of Boston Press, Boston 1921, p.233.

Рецензент: Балджи М. Д., д.е.н., профессор, зав. кафедри економіки та планування бізнесу Одеського національного економічного університету

27.03.2017

УДК 332.1

Кулиев Канан Алиовсат оглы

ОСНОВНЫЕ ОСОБЕННОСТИ РЕГИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

В статье исследована политика социально-экономического развития страны и взаимосвязь региональной политики с этим процессом. Рассмотрена степень сложности регионального социально-экономического развития, наряду с общереспубликанскими факторами развития уделено внимание факторам, вытекающим из роли регионов в этом процессе, использования естественно-экономического потенциала и географического расположения. В статье региональное развитие рассматривается в качестве составной части социально-экономического развития.

Ключевые слова: региональное развитие, устойчивая экономика, социально-экономическая политика, рыночная экономика, мировая экономика.

Кулієв Канан Аліовсат огли

ОСНОВНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В АЗЕРБАЙДЖАНІ

У статті досліджена політика соціально-економічного розвитку країни і взаємозв'язок регіональної політики з цим процесом. Розглянуто ступінь складності регіонального соціально-економічного розвитку, поряд з загальнореспубліканські факторами розвитку приділено увагу чинникам, що впливають з ролі регіонів в цьому процесі, використання природно-економічного потенціалу та

географічного розташування. У статті регіональний розвиток розглядається в якості складової частини соціально-економічного розвитку.

Ключові слова: регіональний розвиток, стійка економіка, соціально-економічна політика, ринкова економіка, світова економіка.

Quliev K.A.

THE MAIN PECULIARITIES OF REGIONAL DEVELOPMENT IN AZERBAIJAN

In article socio-economic development policy of country analyzed and also influence of regional policy to this processes are studied under the modern economic condition. Regional social-economic development level are investigated, also development factors and role of regions in this pocesses with geografical position factors are analyzed . Moreover, to the regional development as a srtuctural part of socio-economic development are considered in the article .

Keywords: regional development, sustainable economy, socio-economic policy, market economy, world economy.

Постановка проблемы. Вопросы решения проблем регионального развития и продовольственной безопасности всегда находились в центре внимания азербайджанского государства. Достаточно отметить, что за годы независимости в 2004, 2009 и 2014 годах были приняты государственные программы социально-экономического развития регионов Азербайджанской Республики, в 2011г. – «Государственная Программа о продовольственной безопасности», в 2008г. – «Государственная программа надежного обеспечения населения Азербайджанской Республики продовольственными продуктами в 2008-2015 гг.». Реализация этих программ дало существенный толчок развитию регионов, устойчивому обеспечению населения продовольствием и развитию экономики страны в целом.

Анализ последних исследований и публикаций. Известно, что политика

социально-экономического развития страны охватывает различные направления. Для обеспечения необходимого уровня социально-экономического развития страны осуществляют комплексную политику в финансовом, налоговом, промышленном, аграрном и других направлениях. Наряду с этим, как отмечено выше, без развития регионов невозможно достичь желаемого уровня развития. В этом отношении одним из главных направлений социально-экономической политики каждого государства является политика регионального развития. В отличие от политики социально-экономического развития, региональное развитие имеет свои особенности. Одной из основных особенностей является комплексный характер региональной политики. Исследования показывают, что характер социально-экономической политики страны определяет характер региональной политики, так как задачи, поставленные перед страной, ставятся и в региональном масштабе. Несмотря на проведение на небольшой территории, политика регионального социально-экономического развития более сложная. Это развитие, наряду с многочисленными факторами общереспубликанского характера, зависит и от факторов, вытекающих из конкретных условий каждого региона, естественно-экономического потенциала, географического положения. Говоря о социально-экономическом развитии как на уровне страны, так и на региональном уровне, понимается достижение устойчивого социально-экономического развития, обеспечение экономической стабильности, повышение уровня жизни населения посредством выполнения поставленных текущих и стратегических задач и целей. Практика и наблюдения доказывают, что на формирование политики социально-экономического развития влияют многие внутренние и внешние факторы. Внутренние факторы в основном связаны с уровнем развития национальной экономики, различиями в развитии форм собственности и хозяйствования, их взаимоотношениями, показателями регионального развития, сохранением и повышением уровня занятости и жизни населения и другие. Внешние факторы в основном зависят от межгосударственных отношений и протекающих мировых процессов [1].

Формирование целей статьи обусловлено особенностями регионального развития в Азербайджанской Республике.

Изложение основного материала исследования.

Как известно, современный период характеризуется

различными глобализационными процессами. Сегодня глобализация является объективным процессом общественного развития и способствует достижению эффективности хозяйственной деятельности в отдельных странах. За счет глобализации страны достигают экономии продовольственных расходов, выгодного размещения ресурсов в международном масштабе, повышения качества и ассортимента продукции национального рынка, роста конкурентоспособности и культурных связей. Надо отметить и то, что глобализация эффективна не для всех стран, особенно для развивающихся и стран переходного периода. Так, постепенный переход контроля над экономикой в руки транснациональных компаний и международных организаций во многих случаях приводит к ущемлению национальных интересов и развитию экономики страны в соответствии с их требованиями. Иначе говоря, в условиях глобализации государства с сильной экономикой находятся в более выгодных условиях по сравнению с другими государствами, что становится причиной резких различий в экономическом развитии отдельных стран.

Исследования показывают, что если за последние 12 лет 85% мирового ВВП приходилось на развитые страны, население которых составляет 20% общемировой численности населения, то на бедные страны с населением 20% от мирового числа – всего 1%. Это доказывает, что глобализационный процесс не смог обеспечить устойчивый (стабильный) экономический рост. Как известно, устойчивость экономического роста обусловлена эффективностью производства, решением социальных проблем, укреплением позиции страны на международной арене, развитием производства, ориентированного на экспорт, ростом конкурентоспособности производимой продукции соответственно спросу и другими факторами.

Начиная с 2000 года, наблюдаемое в Азербайджане экономическое развитие характеризуется динамичным ростом ВВП, успехами в промышленности и сельском хозяйстве, ростом инвестиционных вложений и преимуществом внутренних инвестиций в этой сфере, принятием важных решений по развитию социальной сферы и другими положительными особенностями. Все это можно считать начальными признаками устойчивого экономического

развития. Однако, если мы обратим внимание на структуру достигнутого экономического роста, то придем к выводу, что он лишь незначительно отвечает необходимым условиям этого роста. В частности, это связано с тем, что наряду с успехами, достигнутыми в региональном развитии экономики Азербайджана, некоторые проблемы все еще остаются. Эти проблемы заключаются в серьезных различиях в уровне экономического развития отдельных регионов, в том числе в недостаточной доли всех отраслей и регионов в структуре ВВП, то есть в непропорциональности процесса развития.

Таблица 1

ВВП по отраслям сельского хозяйства, лесного хозяйства и рыболовства, в фактических ценах (млн. манатов), составлено по данным [www.stat.gov.az]

Годы	Объем ВВП млн.манатов	Сельское хозяйство, лесное хозяйство и рыболовство млн.манатов	Процент
2011	52082,0	2643,5	5,1
2012	54743,7	2813,7	5,1
2013	58182,0	3122,2	5,4
2014	59014,1	3139,2	5,3
2015	54352,1	3385,3	6,2

При рассмотрении доли сельского хозяйства, лесного хозяйства и рыболовства в ВВП, можно увидеть, что если в 2011 г. было произведено продукции на 2643,5 млн.манатов, то в 2015г. этот показатель, увеличившись в 1,2 раза, составил 3385,3 млн.манатов. В 2011 г. доля рассматриваемой сферы в ВВП составляла 5,1%, в 2013 г. – 5,4%, в 2015г – 6,2%. Наряду с этим, если в 2014 г. ВВП Азербайджанской Республики составлял 58182,0 млн.манатов, то в 2015г. этот показатель достиг 54352,1 млн.манатов.

Многие ученые разных стран переход на устойчивое развитие характеризуют как глобальный процесс. В глобализационном мире обеспечение устойчивого развития зависит от взаимосвязи внутренних и внешних факторов. В современном периоде тенденция роста ВВП обусловлена внешними экономическими факторами. Теоретически-

практическое значение устойчивого развития объединяет обеспечение экономической эффективности, социальную защиту и экологическую безопасность в системе единых принципов. И обеспечение устойчивого экономического развития, и сбалансированность процессов развития, наблюдаемых в национальной экономике, в настоящее время считается одной из актуальных проблем, требующих срочного решения экономической наукой и экономистами. В этом отношении более целесообразен сравнительный анализ проблем глобализации национальной экономики, устойчивого экономического роста и сбалансированного развития [2].

Исследования дают основание прийти к такому выводу, что глобализация – это объективный экономический, социальный и исторический процесс. Этот процесс отражает положительные и отрицательные тенденции динамики социально-экономического развития во временном и пространственном ограничениях. В целом, глобализационный процесс можно понимать как этап интернационализации высокого уровня хозяйства. В то же время, глобализационный процесс отличается развитием и трансформацией производительных сил, перешедших национальные экономические границы. В том числе глобализационный процесс находит свое отражение в ускоренном росте мирового капитала, интенсивной перестановке производственных факторов и в управлении международными организациями. В целом, глобализация, обладая как любой социально-экономический процесс положительными и отрицательными сторонами, создает дополнительные возможности достижения развития и прибыли отдельным странам. Говоря о положительных сторонах процесса, подразумевается распространение научно-технических успехов, экономия производственных расходов, оптимальное распределение мировых ресурсов, повышение качества и ассортимента товаров на национальных рынках. Наряду со всем этим, в зависимости от уровня развития он создает различные условия для каждой страны, что способствует неравнозначному развитию, то есть односторонности.

В тоже время, он препятствует протеканию процессу объективного мирового развития. Развитые страны еще в 70-80-х годах XX века для утверждения новых международных правил выдвигали следующие условия:

- обеспечение постоянного контроля над естественными ресурсами и всей экономикой;
- с целью борьбы с неблагоприятным изменением цен на мировом рынке для развивающихся стран – применение международных договоров и механизма сотрудничества;
- оказание поддержки в устранении в определенной степени зависимости слаборазвитых стран от наличия мировых диспропорций;
- обеспечить эффективный контроль над деятельностью транснациональных корпораций.

Все это – важное условие обеспечения устойчивого мирового развития. В настоящее время в условиях ускоренного экономического развития Азербайджанской Республики возникает необходимость регионального развития. Экономика независимой Азербайджанской Республики отличается возрождением и развитием всех ее сфер. Однако современный уровень развития страны, использование естественно-экономических ресурсов, комплексное и целевое использование национального и иностранного капитала находится не на достаточно должном уровне.

Восстановление Азербайджаном своей независимости, развитие страны в соответствии с требованиями рыночных отношений и защитой национальных интересов способствовало росту производительных сил в стране. Именно в новых общественно-экономических условиях республика получила шанс более эффективно и целесообразно использовать свои богатые естественные ресурсы и другие широкие возможности. Посредством эффективной организации производства, международного разделения труда, создания экономической системы, отвечающей целям интеграции в мировую хозяйственную систему, Азербайджанская Республика в короткое время поднялась до уровня самых передовых развитых государств [3, с. 42].

Одна из особенностей этого состоит в том, что хотя экономическое развитие страны прошло определенный исторический путь, однако все еще остается необходимый богатый потенциал для будущего роста производства. Для этого приняты соответствующие законы и создана необходимая правовая база. В XXI веке основной гарантией устойчивого экономического развития в стране является наличие богатого интеллектуального потенциала, высокой

производственной культуры народа, системы науки и образования, богатых сырьевых ресурсов, благоприятного расположения между Европой и Азией. Эта гарантия наряду с экономическим сотрудничеством с Европой и Азией и восстановлением Великого Шелкового Пути в рамках программы TRASEKA открывает перед страной перспективы интенсивного развития и возможность более широкой интеграции в мировое содружество. Именно благодаря своему выгодному географическому расположению Азербайджан обладает возможностями обеспечения успехов в создании глобальной информационной системы. Азербайджан также представляет интерес и имеет особое значение как страна, богатая естественными ресурсами, требующих долгосрочных инвестиций.

Наряду с богатством природных ресурсов, Азербайджан обладает сильным производственным потенциалом, в том числе наличием сотен промышленных предприятий, способствующих будущему устойчивому экономическому развитию. Реконструкция и расширение этих предприятий на основе современной техники и технологий, восстановление или усиление их деятельности с относительно малыми расходами даст толчок устойчивому экономическому развитию регионов. Поэтому Азербайджанская Республика обладает большими преимуществами как в ускорении оборота инвестиционных средств, так и получения за короткое время высокой прибыли от их использования. Одна из других важных особенностей получения прибыли в краткосрочный период состоит в наличии внутренних финансовых ресурсов для организации средств производства, обеспечивающих развитие всех ведущих отраслей экономики. Поэтому республика свободна развивать свою национальную экономику независимо от других государств. Значительный рост и устойчивое развитие экономики в соответствии с рыночными отношениями, эффективное использование возможностей экономических районов с учетом их интересов обеспечит перераспределение и развитие производительных сил.

Научные исследования и высокие достижения в экономическом развитии еще раз доказывают наличие возможностей для будущего развития экономических районов и устойчивого регионального развития в целом. Возможности перехода регионов на устойчивое экономическое развитие обусловлено прежде всего

развитием еще в советский период промышленных, сельскохозяйственных отраслей, транспортного сектора и других сфер, формированием коммуникационной и инфраструктурной системы в городских населенных пунктах.

Будущие широкие возможности регионов Азербайджана объясняются еще и тем, что для территориального экономического развития имеется наличие продуктивных земельных площадей, благоприятных природно-климатических условий, водных ресурсов, выгодного географического расположения, транспортной системы, возможностей выхода на внутренний и внешний рынки. Во времена СССР во всех экономических районах Азербайджана было подготовлено достаточное количество специализированных кадров, сформированы города, играющие роль регионального культурно-экономического центра, создана разветвленная производственная и социальная инфраструктура. В 80-90-х годах была развалена часть этих отраслей, специализированные кадры устремились в другие сферы, однако процессы хозяйственной перестройки, начатые в 1995 году и успешно продолжающиеся в настоящее время, способствовали качественному восстановлению производственной и социальной инфраструктуры. Азербайджан определил стратегию использования своих природных богатств во имя национального возрождения, укрепления независимости и обеспечения устойчивости экономического развития. Развитие экономики, являющееся главным условием сохранения независимости, продолжается и в настоящее время. Учитывая интересы каждого региона, возможности выхода на внешние рынки и необходимость удовлетворения основных внутренних потребностей, сегодня одна из главных задач независимого Азербайджана состоит в изучении и правильной оценке инвестиционного климата отдельных регионов, создании соответствующей нормативно-правовой базы государственного регулирования регионального развития, усовершенствовании механизма регулирования и определении направлений развития хозяйственных сфер. Одним из основных направлений достижения устойчивого развития, в т.ч. устойчивого регионального развития является обновление структуры экономики на основе отмеченного выше потенциала, ускорение развития в соответствии с современными требованиями. Как известно, сегодня по различным причинам

большинство отраслей экономики ослабили или приостановили свою деятельность. Другая часть отраслей из-за несоответствия национальным интересам и требованиям эффективной организации производства недостаточно инвестиционно привлекательны. Поэтому одна из стоящих сегодня задач заключается в развитии новых современных видов экономической деятельности путем формирования среды, полностью отличающейся от прежних периодов [4, с. 15].

Сегодня Азербайджанская Республика как независимое государство, использует свои богатства в соответствии с требованиями развития национальной экономики. Эти коренные изменения определяются степенью использования нефтегазовых месторождений. Ускоренное и масштабное развитие этой ведущей сферы экономики способствует постоянному расширению своих производственных, научно-технических и других возможностей, в т.ч. социально-экономическому развитию страны, повышению уровня использования интеллектуального и высокоспециализированного кадрового потенциала и дальнейшему укреплению позиции Азербайджана в международном взаимном сотрудничестве. Другими словами, такое развитие устраняет зависимость экономики от нескольких отраслей, обеспечивает ее всестороннее высокое развитие, а это означает обеспечение устойчивого экономического развития страны, в т.ч. отдельных регионов.

Сдача в эксплуатацию нефтепровода Баку – Тбилиси – Джейхан и создание в связи с этим новых терминалов, а также создание на различных территориях республики современных инфраструктурных объектов будет способствовать значительному оживлению экономики многих регионов. Рост нефте-газодобычи привело к необходимости более полного использования потенциала перерабатывающих предприятий и создания новых. Ускоренное развитие нефтегазоперерабатывающей промышленности будет способствовать значительному расширению возможностей нефтехимической и химической промышленности. Преимущество этих отраслей состоит в том, что на основе выпускаемых в них полуфабрикатов станет возможным использование готовой химической продукции в различных регионах и районах.

Другой важной отраслью экономики Азербайджана, играющей значительную роль в обеспечении устойчивого развития регионов,

является сельское хозяйство. Практика многовекового развития сельского хозяйства, его успехи в отдельные периоды, особенно высокие результаты использования его потенциала в 70-80-х годах XX века доказывают, что эта сфера всегда была одной из ведущих и значительных отраслей экономики, она играет большую роль в удовлетворении внутренних потребностей и внешнеторговых связях. Наряду с этим, при условии эффективного использования преимуществ рыночных отношений существуют реальные возможности дальнейшего развития сельского хозяйства и превращение его в ведущую сферу устойчивого социально-экономического развития. Одна из важных особенностей сельского хозяйства заключается в создании возможностей для широкого развития перерабатывающих отраслей промышленности на основе различных видов сельскохозяйственного сырья. В тоже время высокий уровень развития сельского хозяйства может дать толчок развитию связанных с ним многих отраслей.

Надо отметить, что, в отличие от большинства отраслей республики, ускоренное развитие сельского хозяйства связано с деятельностью многих предпринимателей. Поэтому в государственной политике по защите внутреннего рынка на первый план всегда выдвигалось оказание поддержки предпринимателям, действующих в этой сфере и результаты их деятельности будут гарантией последующих изменений в социально-экономическом развитии страны.

Одной из отраслей, способствующей экономическому развитию азербайджанской экономики и имеющей важное значение в обеспечении устойчивого социально-экономического развития регионов является лечебно-оздоровительный туристический комплекс. Эта сфера, обладая неисчерпаемыми природными и другими возможностями, всегда составляла одно из ведущих направлений экономики Азербайджана.

В мире имеется очень мало стран с такими благоприятными возможностями и географическим расположением для развития лечебно-оздоровительного туристического сектора, как в Азербайджане. В этом отношении необходимо отметить наличие в различных регионах страны значительных минеральных водных ресурсов с широким физико-химическим составом. Это имеет особое

значение для развития вышеотмеченного сектора и создает для этого широкие возможности. Преимущество этих минеральных вод в лечении многих распространенных в мире болезней уже давно доказано на практике. Неотразимая и разнообразная природа дает возможность превращения Азербайджана в один из мировых центров туризма и отдыха [5].

Развитие отмеченных отраслей позволит повысить уровень социально-экономического развития регионов, а главное, превратить это развитие в устойчивое социально-экономическое развитие. В тоже время развитие этих отраслей экономики обеспечит эффективное размещение производительных сил в стране, наряду с Апшеронским экономическим районом, их более ускоренное развитие в других экономических районах. Из-за ряда объективных и субъективных причин в сегодняшнем состоянии азербайджанской экономики, сосредоточение трудовых, капитальных, материальных и других ресурсов в Апшеронском экономическом районе, в частности в городе Баку, препятствует сбалансированному социально-экономическому развитию страны. В целом наличие благоприятных условий для строительства предприятий, расширения транспортно-коммуникационных возможностей, расширения потребительского рынка, получения необходимой информации – составляют основные особенности демократического общества в точки зрения экономической деятельности. Все это, как правило, способствует централизации предприятий в крупных отраслях и в результате происходит концентрация производства в одном или нескольких регионах страны. В таких условиях не только невозможно говорить об устойчивом экономическом развитии, но и положительно оценить с аспекта экономической безопасности страны. Такое положение усиливает различия в уровне социально-экономического развития регионов, а также приводит к безработице, созданию продовольственной опасности в ряде регионов, в т.ч. к конкуренции и неэффективному территориальному размещению капитала и трудовых ресурсов, загрязнению окружающей среды и т.д.

Недостаточный объем централизованных капитальных вложений, отсутствие или ограничение бюджетных дотаций в условиях рыночной экономики негативно отражается на деятельности предприятий и предпринимателей и приводит к региональным

социально-экономическим проблемам. Поэтому развитие и более эффективное размещение производительных сил с учетом особенностей современного периода, обеспечение проведения территориальной региональной политики должно находиться в центре внимания государственной социально-экономической политики. Важное значение имеет создание условий для размещения и развития производительных сил и производства в слаборазвитых регионах, а в дальнейшем, постепенное смягчение имеющихся региональных, социальных, экономических и экологических противоречий [5, с. 24].

Перед Азербайджанской Республикой, как независимым государством, стоит ответственная задача по ускорению развития национальной экономики, достижение при этом устойчивого социально-экономического развития, сохранению и укреплению позиций на мировом рынке, а также обеспечению защиты национального рынка. Наряду с этим – создание форм и методов обеспечения широкого воспроизводства во всех регионах, совершенствование региональной производственной структуры. Поэтому региональная политика, социально-экономическое развитие регионов должны превратиться в основной фактор и движущую силу экономического развития страны. В тоже время региональная политика государства должна поставить перед регионами и хозяйственными отраслями перспективные цели и определить задачи по их достижению, в т.ч. разработать механизм управления и регулирования процесса выполнения этих задач с учетом интересов общества и регионов.

Выводы и предложения. Из исследований можно прийти к такому выводу, что для достижения устойчивого социально-экономического развития страны, регионов, перед региональной политикой государства могут быть поставлены следующие задачи:

- эффективно используя материальные, трудовые и финансовые ресурсы регионов республики во взаимосвязи с соответствующим финансовым и технологическим потенциалом зарубежных стран, повышение их общего уровня социально-экономического развития, постепенное устранение резких различий в уровне развития производственной и социальной инфраструктуры регионов;
- расширение производства качественной и

конкурентоспособной местной продукции и за счет этого повышение уровня удовлетворения потребностей населения регионов, снижение до минимума продовольственную зависимость республики от зарубежных стран и обеспечение продовольственной безопасности;

- устранение межрегиональных и внутрирегиональных хозяйственных противоречий и несоответствий, вытекающих из свободного предпринимательства и конкуренции;

- расширение возможностей регионов по выходу на внешние рынки, формирование экспортной деятельности в новом эффективном направлении, увеличение объема продукции, поставляемой на внешние рынки из всех регионов, повышение их качества, ассортимента и конкурентоспособности, обеспечение экономической безопасности страны и регионов.

В этом отношении важное значение имеет эффективное использование трудовых ресурсов, особенно женских трудовых ресурсов в Ленкорань-Астаринском, Центральном Аранском, Куба-Хачмазском, Шеки-Закатальском, Гянджа-Казахском и других экономических районах, улучшение обеспечения повседневной потребности населения в продуктах, защита внутреннего рынка, для обеспечения продовольственной безопасности восстановление и развитие отраслей легкой и пищевой промышленности.

Повышение уровня развития регионов республики в соответствии с национальными интересами страны и переход на устойчивое социально-экономическое развитие требует комплексного исследования их экономического потенциала. Цель этого исследования состоит в изучении инвестиционных условий, возможностей развития производства, в том числе возможностей создания совместных предприятий, привлечения иностранной техники, технологий и передового опыта. Это важно потому, что до сих пор нет единой технологии государственной поддержки изучения инвестиционных возможностей регионов. Инвестиционные возможности регионов изучаются отдельными лицами и предпринимателями, а их позиция в большинстве случаев не совпадает с интересами региона и республики. Поэтому, вопрос инвестиционных возможностей регионов должен рассматриваться на государственном уровне, должны быть разработаны и осуществлены региональные программы по организации новых предприятий с

привлечением внутренних и внешних инвестиций. При составлении программ должен учитываться исторически сложившийся и накопленный естественно-экономический потенциал экономических районов и направления специализации в соответствии с современными требованиями.

В настоящее время необходимо усиление особого внимания и организационно-экономической поддержке малого и среднего предпринимательства в большинстве регионов. Несмотря на наличие принятых нормативных документов и программ по развитию частного сектора, предпринимательских субъектов, особенно малого и среднего предпринимательства, пока еще развитие предпринимательских субъектов в регионах не находится на желаемом уровне и существуют серьезные различия между отдельными регионами. Учитывая потенциал развития различных направлений промышленности в регионах (например, строительные материалы, минеральные ресурсы, аграрная промышленность и другие в Гянджа-Казахском экономическом районе, туризм и лесничество в Куба-Хачмазском), целесообразно осуществление более широкомасштабных мер по развитию предпринимательства. В тоже время, важное значение в развитии предпринимательства в производственной сфере имеет привлечение имеющегося потенциала [6].

Литература

1. Указ Президента Азербайджанской Республики (22 марта 1999 г.) «О дополнительных мерах по ускорению реформ в аграрной сфере». (www.president.az).
2. Государственной программа надежного обеспечения населения продовольствием в Азербайджанской Республике в 2008—2015 гг." Указ президента Азербайджанской Республики (25 августа 2008 г.).
3. Аббасов А.Ф. Роль финансово-кредитного регулирования аграрной сферы в обеспечении продовольственной безопасности. //Финансы и учет//5, Баку, 2004, с.42 (на азербайджанском языке).
4. Аташов Б.Х. Актуальные проблемы продовольственной безопасности. Баку, Элм, 2005, с.211 (на азербайджанском

языке) .

5. Ибрагимов И. Проблемы развития сельского хозяйства и формирование предпринимательства. Баку, 2005 (на азербайджанском языке)

6. Ибрагимов И. Экономика аграрной отрасли. Баку, Элм, 2016, с.217 (на азербайджанском языке).

1.Ukaz Prezydenta Azerbaydzhanskoy Respublyky (22 marta 1999 h.) «O dopolnytel'nykh merakh po uskorenyyu reform v ahrarnoy sfere». (www.prezident.az).

2. Hosudarstvennoy prohramma nadezhnoho obespechenyya naselenyya prodovol'stviem v Azerbaydzhanskoy Respublyke v 2008—2015 hh." Ukaz prezydenta Azerbaydzhanskoy Respublyky (25 avhusta 2008 h.).

3. Abbasov A.F. Rol' fynansovo-kredytноho rehulyrovanyya ahrarnoy sfery v obespechenyyu prodovol'stvennoy bezopasnosti. //Fynansы y uchet//5, Baku, 2004, s.42 (na azerbaydzhanskom yazyke).

4. Atashov V.Kh. Aktual'nye problemy prodovol'stvennoy bezopasnosti. Baku, Элм, 2005, s.211 (na azerbaydzhanskom yazyke) .

5. Ybrahymov Y. Problemy razvytyya sel'skoho khozyaystva y formirovaniye predprynimatel'stva. Baku, 2005 (na azerbaydzhanskom yazyke) .

6. Ybrahymov Y. Ekonomyya ahrarnoy otrasly. Baku, Элм, 2016, s.217 (na azerbaydzhanskom yazyke).

Рецензент: Балджи М. Д., д.е.н., професор, зав. кафедри економіки та планування бізнесу Одеського національного економічного університету

5.04.2017

УДК 330.63

Однолько Вікторія

ПРОБЛЕМА УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

В статті розглянуті основні етапи стратегічного управління торговельним підприємством. Визначено комплекс основних

стратегічних підходів та засобів, спрямованих на забезпечення ефективного розвитку підприємств, виходячи із внутрішніх можливостей та зростаючої конкуренції.

Ключові слова: витрати, ефективність, дохід, втрачені можливості.

Однолько Виктория

ПРОБЛЕМА УПРАВЛЕНИЯ РАСХОДАМИ ТОРГОВОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье рассмотрены основные этапы стратегического управления торговым предприятием. Определен комплекс основных стратегических подходов и средств, направленных на обеспечение эффективного развития предприятий, исходя из внутренних возможностей и растущей конкуренции.

Ключевые слова: затраты, эффективность, доход, упущенные возможности.

Odnolko Victoria

FORMATION PECULIARITIES OF TRADING ACTIVITY STRATEGY OF COMPANY

The article describes the main stages of the strategic management of trade enterprise. Identifies key strategic approaches and means to ensure the effective development of enterprises, based on internal capabilities and increasing competition. In modern conditions of development of the national economy strategy of trading activity of the company is very necessary because it provides a stable functioning.

Keywords: cost efficiency, revenue, missed opportunities .

Постановка проблеми. В умовах ринкової економіки одним з актуальних питань для керівників торговельних підприємств є формування організаційно-економічного механізму управління торговельних підприємств, що спроможний забезпечити ефективність управління і конкурентоспроможність підприємств.

Організаційно-економічний механізм управління торговельного підприємства — це сукупність організаційних і економічних важелів (кожному з яких властиві власні форми управлінського впливу), що чинять вплив на економічні і організаційні параметри системи управління торговельного підприємства, що сприяє формуванню та посиленню організаційно-економічного потенціалу, отриманню конкурентних переваг та ефективності діяльності підприємств в цілому [1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний вклад у розвиток теорії та практики оцінки ефективності хозяйственной діяльності підприємств внесли В. В. Апопій, Л. В. Балабанова, И. А. Бланк, Н. Д. Виноградский, Н. А. Власова, Л. А. Лигоненко, А. А. Мазараки, А. А. Садеков, Н. Н. Ушакова та інші вітчизняні дослідники, вивчавши проблему оцінки ефективності господарської діяльності торгового підприємства. Незважаючи на численні розробки, існуючі методичні підходи до оцінки ефективності діяльності торгового підприємства різні як по совокупності використовуваних критеріїв, так і показників. Додаткових досліджень також потребує питання структуризації самого об'єкта оцінки .

Виклад основного матеріалу. В результаті переходу економіки країни до ринкових відносин торговельні підприємства отримали повну самостійність у виборі форм, методів і механізмів господарської діяльності. Іншими словами, проблеми вибору виду діяльності, організації торговельного процесу, фінансування торговельних підприємств і збуту товарів стали прерогативою самих торговельних підприємств. В умовах самофінансування основним завданням для торговельних підприємств стає отримання максимального прибутку. Вирішення цієї проблеми, в першу чергу, пов'язане із зниженням витрат торговельного підприємства. Зниження витрат торговельного підприємства дозволяє також підвищити ефективність і конкурентоспроможність торговельних підприємств.

Аналіз різних видів витрат показав, що значна частина рішень, прийнятих менеджерами підприємств торгівлі у процесі управління витратами, полягає у виборі найбільш ефективних форм діяльності із заданої множини альтернатив. Отже, у процесі вибору необхідно брати до уваги втрачені можливості по кожній з альтернатив, які стають визначальним фактором при інших рівних умовах.

Таким чином, для вирішення завдання вибору найбільш ефективної альтернативи для їх порівняння необхідно попередньо розрахувати витрати P , дохід D і втрачені можливості B , пов'язані з реалізацією кожної з них. Тоді за критерій вибору F можна прийняти відповідно максимальне значення прибутку Π , яке досягається при максимальному доході і мінімальних втрачених можливостях і витратах виробництва:

$$F = (D \rightarrow \max, P \rightarrow \min, B \rightarrow \min).$$

Максимізація доходу дозволяє, крім витрат, врахувати й інші фактори, що впливають на ефективність різних альтернатив і величину одержуваного прибутку.

Таким чином, в процесі вибору має місце задача багатокритеріальної оптимізації, для якої інтегральний критерій F може визначатися таким чином:

$$F = k_1 D + k_2 P + k_3 B,$$

де k_1, k_2, k_3 – коефіцієнти переваги або важливості, відповідно, критеріїв прибутковості, витрат виробництва і втрачених можливостей.

Якщо розрахунок величин D, P і B неможливо провести шляхом прямого підрахунку, то для оцінки результативності кожної з альтернатив слід провести імітаційне моделювання, що дозволяє інтерполювати результати реалізації кожної з них, враховуючи чинні при цьому фактори зовнішнього і внутрішнього середовища.

Враховуючи, що отримання додаткового прибутку, в основному, пов'язане із застосуванням ресурсозберігаючих технологій, то слід зауважити, що використовувані у підприємств торгівлі технології є одним з внутрішніх факторів, що визначають його витрати. Отже, застосування передових методів торгівлі є найважливішим фактором зниження його витрат. Особливу роль при цьому набувають технології перевезення та зберігання товарів.

Розширення потенціалу, наприклад, у формі збільшення парку

обладнання, збільшення числа штатних співробітників і розширення приміщень, потягне за собою зростання постійних витрат (на амортизацію, оклади і орендну плату). Це зростання відбувається стрибкоподібно, тому основні торгівельні фактори можуть придбатися лише в неподільних кількостях.

Однак постійні витрати можна скоротити шляхом підвищення ефективності використання обладнання. Отже, для зниження постійних витрат необхідно підвищити завантаження обладнання, оптимізувавши процеси його функціонування.

Розглядаючи витрати як об'єкт управління, слід зазначити, що на нього діє велика кількість різноманітних факторів, багато з яких носять критерійний характер. Таким чином, основне завдання управління витратами торгівлі зводиться до постановки та вирішення задачі багатофакторної, багатокритеріальної оптимізації. На практиці для побудови таких критеріїв оптимізації зазвичай використовуються методи багатофакторного регресійного аналізу.

При цьому, багатокритеріальні фактори є внутрішніми факторами підприємств торгівлі і можуть бути автономно оптимізовані, що позитивно впливає на зниження витрат торгівлі. Взаємний вплив критеріальних факторів один на одного призводить до необхідності вирішення багатокритеріальних задач оптимізації та пошуку компромісних рішень.

Отже, у процесі здійснення торгівельної діяльності керівництву підприємства треба приймати велику масу управлінських і господарських рішень, наприклад: скільки закупити товару і матеріалів, яку кількість робітників торгівлі найняти, який технологічний процес вибрати і т. д. Всі ці рішення можна умовно об'єднати в наступні три групи:

- як найкращим способом організувати торгівлю на наявних потужностях;
- які нові торгові потужності і технологічні процеси вибрати з урахуванням досягнутого рівня розвитку науки і техніки;
- як найкращим способом пристосуватись до відкриттів і винаходів, що вносить перелом у технічний прогрес.

Період часу, протягом якого торгове підприємство вирішує першу групу питань, в економічній науці називають короткостроковим періодом, другу - довгостроковим, третю - перспективним.

Сумарні витрати короткострокового періоду (МС) є витратами торгового підприємства певного обсягу товарної продукції. Оскільки в короткостроковому періоді ряд впроваджуваних факторів торгівлі (передусім, капітальних факторів) не змінюється, то якась частина сумарних витрат також не залежить від кількості застосованих одиниць змінного ресурсу і обсягу реалізованого товару. Сумарні витрати, які не змінюються в міру збільшення торгівлі в короткостроковому періоді, називаються сумарними постійними витратами (TFC); сумарні витрати, які змінюють свою величину із зростанням або зменшенням обсягів товарів, становлять сумарні змінні витрати (TVC). Отже, для будь-якого обсягу товару Q сумарні витрати складаються з сумарних постійних і сумарних змінних витрат:

$$TC = TFC + TVC.$$

При цьому, до постійних витрат відносяться, в основному, явні непрямі витрати, що складаються з: відсотка на взяті кредити, амортизаційних відрахувань, страхових внесків, орендної плати і зарплати керуючим.

Торгівельне підприємство, бажаючи домогтися максимального прибутку, прагне знизити витрати на одиницю товару. У зв'язку з цим, важливо ввести поняття середніх витрат.

Середні витрати (ATC) - це величина сумарних витрат, що припадають на одиницю реалізованого товару. Якщо Q - обсяг випущеної торгівельним підприємством товару, то:

$$ATC = TC / Q.$$

Середні постійні (AFC) та середні змінні (AVC) витрати обчислюються за відповідно відомими формулами:

$$AFC = TFC / Q; AVC = TVC / Q.$$

Очевидно, що $ATC = AFC + AVC$.

Отже, завдання управління зниженням витрат торгівлі можна розглядати як:

- завдання підвищення обсягів торгівлі при зниженні середніх

постійних і змінних витрат;

- завдання підвищення обсягів торгівлі при фіксованому значенні середніх постійних і змінних витрат.

Рішення даних завдань в основному пов'язане із застосуванням передових енергозберігаючих технологій в довгостроковому періоді і використанням ефективних проектних рішень в короткостроковому періоді.

Певний інтерес для управління зниженням витрат підприємств торгівлі мають граничні витрати (МС), представляючи собою величину, що показує приріст сумарних витрат при зміні обсягу реалізованого товару на одну додаткову одиницю:

$$\Delta MC = \Delta TC / \Delta Q.$$

Оскільки постійні витрати не змінюються і не залежать від величини Q , зміна сумарних витрат, тобто TC , визначається змінами лише змінних витрат:

$$\Delta TC = \Delta TVC, \Delta MC = \Delta TVC / \Delta Q.$$

При цьому, витрати реалізованого товару обчислюються з урахуванням ціни ресурсів і змінюються залежно від обсягів торгового підприємства.

Слід зазначити, що до тих пір, поки граничні витрати менше середніх змінних витрат, останні будуть знижуватися, а коли МС перевищать AVC , то середні витрати стануть зростати. Так як постійні витрати не змінюються, сумарні витрати ATC знижуються, поки МС менше ATC , але вони почнуть підвищуватися, як тільки величина МС перевищить ATC . Отже, лінія граничних витрат МС перетинає криві AVC та ATC в точках їх мінімуму. Що стосується кривої середніх постійних витрат, то, оскільки $AFC = TFC / Q$, $TFC = \text{const}$, то значення ATC постійно знижується зі зростанням обсягів реалізації товару Q , а крива AFC має вигляд гіперболи. Отже, можна говорити про оптимальні обсяги реалізації товару в короткостроковому періоді при постійному потенціалі торговельного підприємства. Іншими словами, торговельне підприємство, з урахуванням наявних у нього

потенційних можливостей, досягає оптимальних обсягів реалізації товару при фіксованому значенні сумарних витрат АТС. Подальше зростання обсягу реалізації товару без пропорційного зростання всіх складових збутового потенціалу є економічно недоцільним, тому в іншому випадку швидкість зміни обсягів збуту товару починає падати, а швидкість росту величини витрат збуту збільшуватися.

Висновки. Таким чином, основне завдання оптимального управління зниженням витрат торговельного підприємства в короткостроковому періоді зводиться до збалансованого введення всіх факторів для досягнення таких обсягів, при яких сумарні витрати є мінімальними.

До однієї з найбільш важливих проблем управління витрачанням матеріальних засобів є їх оптимальний перерозподіл між видами товару в умовах дефіциту фінансових коштів на їх закупівлю. Для вирішення даного завдання необхідно сформулювати критерій оптимальності і розподілити наявні ресурси між видами товару таким чином, щоб обраний критерій оптимальності брав максимальне або мінімальне значення відповідно до його економічного змісту. В якості такого критерію зручно використовувати мінімізацію витрат на реалізацію товару.

Література

1. Мазаракі А.А. Торговельне підприємство: стратегія, політика, конкурентоспроможність : монографія / А.А. Мазаракі, Д.М. Тнеслінський, І.В. Смолін. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. – 384 с.
2. Немцов В.Д. Стратегічний менеджмент / В.Д. Немцов, Л.Є. Довгань. – К. : ТОВ "УВПК ЕксОб, 2009. – 560 с.
3. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Сайт Головного управління статистики у Хмельницькій області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.statbrd.ic.km.ua/
5. Смолін І. В. Стратегічне планування розвитку організації : [монографія] / І. В. Смолін. – К. : КНТЕУ, 2004. – 344 с.

1. Mazaraki A.A. Torhovel'ne pidpryyemstvo: stratehiya, polityka, konkurentospromozhnist' : monohrafiya / A.A. Mazaraki,

D.M. Tneslins'kyy, I.V. Smolin. – K. : Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 2010.– 384 s.

2. Nyemtsov V.D. Stratehichnyy menedzhment / V.D. Nyemtsov, L.Ye. Dovhan'. – K. : TOV "UVPK EksOb, 2009. – 560 s.

3. Ofitsiynyy sayt Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrayiny [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

4. Sayt Holovnoho upravlinnya statystyky u Khmel'nyts'kiy oblasti [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : www.statbrd.ic.km.ua/

5. Smolin I. V. Stratehichne planuvannya rozvytku orhanizatsiyi : [monohrafiya] / I. V. Smolin. – K. : KNTEU, 2004. – 344 s.

Рецензент: Карпов В.А., к.е.н., професор, начальник НДЧ Одеського національного економічного університету

27.03.2017

УДК 330.6

Sana Imran

PROMOTING NATIONAL IDENTITY THROUGH MEDIA CONTEXT & ADVERTISING APPEALS

The article examines the issues of assessing the impact on the consumer essence of advertisements, which are used to exaggerate the theme of patriotism and to consciously strive to activate the national identity of the individual. It is noted that national identity and social identity are activated, which affects the formation of their identity.

Keywords: National identity, Identity salience, Advertising appeals, Media.

Sana Imran

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПО ЗМІ ЧЕРЕЗ РЕКЛАМНИХ МАТЕРІАЛІВ

У статті досліджується питання оцінювання впливу на споживчу сутність рекламних оголошень, які використовуються для

мусування теми патріотизму і на свідоме прагнення активізувати національну ідентичність індивіда. Відзначається, що активується національна ідентичність і соціальна самобутність, яка впливає на формування їх ідентичності.

Ключові слова: національна ідентичність, ідентичність, рекламні звернення, ЗМІ.

Сана Имран

ФОРМИРОВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ ПО СМИ ЧЕРЕЗ РЕКЛАМНЫХ МАТЕРИАЛОВ

В статье исследуются вопросы оценивания влияния на потребительскую сущность рекламных объявлений, которые используются для муссирования темы патриотизма и на сознательное стремление активизировать национальную идентичность индивида. Отмечается, что активизируется национальная идентичность и социальная самобытность, которая влияет на формирования их идентичности.

Ключевые слова: национальная идентичность, идентичность, рекламные обращения, СМИ.

Introduction. *‘A sense of national identity provides a powerful means of defining and locating individual selves in the world by helping individuals gain a sense of distinctiveness in a globalized and complex setting’ [1]. There are number of techniques and symbols, which can be used to amplify one’s national identity. Symbols are not the only form of cue used for this purpose. The images, ideas and words are also very strong instruments with their unique features and diversified usage for the dissemination of this purpose. ‘When these symbols and images are constructed by branding and marketing firms, with their adeptness at creating consistency and coherence, their potential is indisputable’ [2].*

National identity salience prominently impacts upon the attitude of consumers towards advertisements and the advertised products. Consumers respond positively to the media context that shapes their national identity conspicuously, resulting in a more favorable emotional response and relatively better approach toward media context. *‘Communal values of a*

nation serve to shape citizens' behavior'. Thompson adds that "Individuals are perceived as behaving in a certain way because their belief in collective national values ensures that they do so" [3].

"Children [in the US] know Japan as Sony, Nintendo, Hello Kitty and Pokémon" [Anholt 2005b, p.134]. Anholt [2005a] also suggests that 'Brand America' is substantially founded on Coke, Disney, Pepsi, Levi's, Nike and Marlboro'.

Social Identity Culminating into National Identity. The notion of identity salience gains prominence, especially where the people have multiple identities. Without establishing the reasons which cause activation of a particular identity, examination of the impact of identity cues on persuasion, remains a tall order. When an identity is activated, the respondent under influence of that identity salience displays heightened sensitivity towards the stimuli that primed the particular identity. The 'switching on' or activation of an identity-based conceptual structure in the self-concept of an individual, is termed as *Social Identity Salience*. *'Social identity and associations can be regularly reinforced and made salient through 'certain stimulus cues, such as the presence of a national or ethnic cue in advertisements, promotions, brand websites and catalogs' [4, 5]. Study of literature related to social identity based consumption reveals that the "social / situational contexts and stimulus cues might act as "triggers" for identity salience and "prime" the subsequent social identity congruent attitudes and behaviors' Jinnie Jin young Yoo and Wei-Na Lee [6]. The inspiration to sustain a self-positive image guides the buyers to be favorably inclined toward home country products, which share the same national identity.*

Patriotic Consumption As An Expression of National Identity. Patriotism can be defined as strong feelings of attachment and loyalty to one's own country, but without corresponding hostility towards other nations. *'Patriotism is a commitment or readiness to sacrifice for the nation, which entails people's feelings of attachment to one's nation' [7]. Advertisers remain on a perpetual hunt for the new creative strategies that harmonize with the idea of managing brand differentiation and stimulate customer loyalty. The use of advertising appeals characterized with patriotism based emotions, touching the respondents' sensitive cord and exploiting public sentiment in a constructive mode, has gained popularity in recent years. Themes to corroborate patriotic melodies have been consumed*

by advertisers, particularly during special events.

'One's sense of national identity may present as a mere expression of attachment, love, or loyalty to one's nation, as an expression of superiority to other nations, or as protective behavior toward one's nation' [7]. Growing researches validate that individual's ethnocentric or patriotic sentiments are always impactful on their subsequent attitude and preference toward the domestic products. Consumers' patriotic emotions have significant effects on consumer choice between domestic and foreign products: i.e., patriotic consumers are more likely to buy domestic products rather than foreign products compared to consumers, who are not patriotic. From a marketing perspective, *'consumer patriotism has been found to be a strong predictor of whether consumers buy foreign or domestic products'* [8].

Use of Media Context / Content.__Media context is defined here as the characteristics of the content of the medium in which an ad is inserted (articles in a magazine, spots in a television program), as they are perceived by the individuals who are exposed to it.

Media plays a vibrant role in shaping or forming mass opinion. Its role as an impact generator cannot be overemphasized in a media-driven environment. Media reinforces the national identity through daily broadcasts of issues, which are directly related to the nation (national tragedies, social events, internal conflicts and external threats etcetera) as well as by perpetuating the national symbols, rhetoric, and rituals. According to identity theorists such as Tajfel and Turner, *'When a relevant social identity becomes salient, individuals increasingly identify with the in-group that identity represents.'* The national identity holds a remarkable level of emotional consequence for all members of the nation. Any reports concerning positive or negative implications for one's country may affect feelings in a corresponding manner. While reports of Billing [3] proposes that *"reports of tragedies that occur in the home country stir sympathies more deeply than do reports of tragedies of even greater magnitude that occur in other places."* In consonance with the theory of identity salience, it can be expected that exposure of individuals to the news reports about their home country generates a more cogent emotional response to the content of such reports contrary to the news reports, which are about some other place.

Use of Advertisements With a Patriotic Theme.__Advertising is considered using rhetorical figures, if either the verbal and/or visual

components use rhetorical devices. The explicit pairing of the advertisements with national symbols or rhetoric is expected to activate respondents' national identity and result in an in-group favoritism behavior. '*A considerable amount of research in advertising demonstrates that consumers tend to respond more positively to advertisements, which include cues that link those advertisements to consumers' ethnic memberships*' [9].

With the demise of twin towers on 9/11, an increasing trend can be noticed which is characterized with "*Made-In USA*" or "*Proudly Made In USA*" punch lines, stirring patriotic appeals. These tactics imply that buying behavior has an element of patriotism in it, that certain types of consumption are patriotic, or that patriotic emotions unrelated to potential purchases can stimulate consumer behavior.

Promoting Nationalism through Advertisements. 'Consumers tend to respond more positively to advertisements which include cues that link those advertisements to consumers' ethnic memberships' [9]. For example, the use of celebrities of similar ethnic values, or the use of one's language heightens the association drawn and this increases evaluation of advertisements. 'Research on the country-of-origin effect demonstrates that the consumers are often biased in favor of home country products and give higher evaluations to those products over foreign alternative.

National Identity in Advertisements. *National identity means that individuals routinely identify themselves as belonging to a nation and are prepared to honor their obligations arising from national identity*' [10]. '*National identity is maintained through the creation and implantation of symbols and images that allow us to form standards of taste, in order to critique, distinguish, and differentiate one culture from another*' [11]. The sense of one's National Identity can be expressed in different forms. It can be a mere sense of attachment, or loyalty to one's nation or a feeling of superiority over some other nation or a possessive behavior towards their own nation. When national identity is strong, people are highly committed to supporting their country's economy and welfare. In wake of 9/11 terror attacks in USA, subsequent war on terror, global economic meltdown and financial crisis of 2008, advertisers across the world particularly the USA, embarked upon a journey to blend patriotism in their advertising appeals. The purpose was to evoke beneficial behavioral responses and positive attitudinal reactions from the consumers worldwide. Companies hope that patriotic advertising appeals will stimulate consumers sense of

responsibility to help their country through their purchases. Due to achieved gains in subsequent years, the belief got strengthened that consumers with strong national identity display positive mood and favorable sentiment towards patriotism based advertisements and associated brands. Individuals may share a common in-group membership on one dimension but belong to a different category on another dimension.

Conclusions. National identity salience prominently impacts upon the attitude of consumers towards advertisements and the advertised products. Consumers respond positively to the media context, which shapes their national identity noticeably, resulting in a more favorable emotional response and constructive approach towards the media context. The national identity holds a remarkable level of emotional consequence for all members of the nation. Any reports concerning positive or negative implications for one's country is likely to affect the feelings in a corresponding manner.

Buying behavior has an element of patriotism in it, that certain types of consumption are patriotic, or that patriotic emotions unrelated to potential purchases can stimulate consumer behavior. The consumers are often biased in favor of home country products and accord higher evaluations to those products over the foreign alternatives.

Media reinforces the national identity through daily broadcasts of issues, which are directly related to the nation (national tragedies, social events, internal conflicts and external threats etcetera) as well as by perpetuating the national symbols, rhetoric, and rituals. While reports of positive events linked to the country will be seen as identity praise and will consequently elicit positive feelings from the country's citizens, reports of negative events will be seen as identity threats and will elicit negative feelings.

The use of advertising appeals characterized with patriotism based emotions, touching the respondents' sensitive cord and exploiting public sentiment in a constructive mode, has gained prominence in recent years. Consumers' patriotic emotions have significant effects on consumer choice between domestic and foreign products: i.e., patriotic consumers are more likely to buy domestic products rather than foreign products compared to consumers, who are not patriotic.

Thus, we can conclude that when an identity is activated, the respondent under influence of that identity salience shows heightened

sensitivity towards the stimuli, which primed that particular identity. Without establishing the reasons which cause activation of a particular identity, examination of the impact of identity cues on persuasion, remains a tall order.

References

1. Sergio W. Carvalho and David Luna, 2013 Effects of National Identity Salience on Responses to Advertisements. *Journal of Business Research*.
2. Jin Young Yoo, 2013, The Influence of National Identity Activation on Consumer Responses to Patriotic Ads: Caucasian vs. Asian Americans
3. Thompson, A. (2001). Nations, National Identity and Human Agency: Putting People Back into Nations. *The Sociological Review*, 49(1), 18–32.
4. Mark R. Forehand, Rohit Deshpande and Americus Reed II, Identity Salience and the Influence of Differential Activation of the Social Self-Schema on Advertising Response, *Journal of Applied Psychology* 2002, Vol. 87, No. 6, 1086–1099
5. Forehand, M. R., Deshpande, R., & Reed, A., II (2002). Identity Salience and the Influence of Differential Activation of the Social Self-Schema on Advertising Response. *Journal of Applied Psychology*, 87(6), 1086–1099.
6. Jinnie Jinyoung Yoo, Gachon University, Seongnam, South Korea
Wei-Na Lee, University of Texas at Austin, Austin, ‘The Differential Effects of National Identity Activation on Consumer Response to Patriotism Themed Advertisements’. Sanders, Lisa. – All American Ads Advertising Age
7. Abrams, D. (1994). Social Self-Regulation. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 20, 473–483.
8. Cheryan, S., & Bodenhausen, G. V. (2000). When Positive Stereotypes Threaten Intellectual Performance: The Psychological Hazards of Model Minority Status. *Psychological Science*, 11, 399–402.
9. Druckman, D. (1994). Nationalism, Patriotism, and Group Loyalty: A Social-Psychological Perspective. *Mershon Int. Stud. Rev.* 38(1), 43–46
10. Carvalho, S. (2005). Understanding Consumption as

Expression of Consumers' National Identity, Doctoral Dissertation, The City University of New York, NY.

11.Han C. M. (1988). The Role of Consumer Patriotism in the Choice of Domestic Versus Foreign Products. *Journal of Advertising Research*, 2,25-32.

12.Dimofte, C. V., Forehand, M. R., & Deshpande, R. (2003). Ad Schema Incongruity as Elicitor of Ethnic Self-Awareness and Differential Advertising Response. *Journal of Advertising*, 32(4), 7–17.

Рецензент: Балджи М.Д., д.е.н., професор, зав. каф. економіки та планування бізнесу Одеського національного економічного університету
5.04.2017

УДК 657.42

Slutskyi Yevhen

THE ANALYSIS OF DIFFERENT MODELS OF ACCOUNTING ON THE BASIS OF CAPITAL ASSETS

Modern economic relations between countries encourage theorists of accounting and practitioners of accounting to interact, and consequently to develop a unified and standardized models of accounting. One of the most controversial issues in any model of accounting is evaluation of capital assets.

Research, review and summary of the features of capital assets evaluation in various models of accounting in carrying out business transactions.

The synthesis of existing evaluation methods in key global models of accounting has been introduced. The evaluation of assets in the Ukrainian model of accounting has been researched in the article. The necessity of further study of "evaluation" as a method of accounting has been proved. The ambiguity movement (direction) of Ukrainian model of accounting to the continental model of accounting on the basis of the economic category of

"evaluation" has been confirmed.

International accounting standards and their wide variation of business transactions with certain methods of evaluation are very prospective for future research.

Keywords: model of accounting, evaluation, value adjustment, principle of accounting, method of accounting, capital assets.

Слуцький Євген

АНАЛІЗ ОЦІНКИ У РІЗНИХ МОДЕЛЯХ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ НА ПРИКЛАДІ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ

Сучасні економічні відносини між різними країнами спонукають бухгалтерів теоретиків і практиків до взаємодії, а як наслідок розробки уніфікованої і стандартизованої моделі бухгалтерського обліку. Одним із найсуперечливіших питань в будь-якій моделі бухгалтерського обліку стає модель оцінки основних засобів.

Дослідження, розгляд та узагальнення особливості оцінки основних засобів в різних моделях бухгалтерського обліку при здійсненні господарських операцій.

Для досягнення поставленої мети ми застосували методи порівняння, аналізу, дедукції, систематизації при розгляді оцінки основних засобів в різних моделях бухгалтерського обліку.

Запропоновано узагальнення існуючих методів оцінки в основних світових моделях бухгалтерського обліку. У статті досліджено оцінку активів в українській моделі бухгалтерському обліку. Обґрунтована необхідність подальшого вивчення «оцінки» як методу бухгалтерського обліку. Підтверджено неоднозначність прямування української моделі бухгалтерського обліку до континентальної моделі бухгалтерського обліку на прикладі економічної категорії «оцінка».

Перспективним для подальшого дослідження і вдосконалення постають міжнародні стандарти бухгалтерського обліку та наявність у них широкої варіативності господарських операцій з визначеними методами оцінки.

Ключові слова: модель бухгалтерського обліку, оцінка, переоцінка, принцип бухгалтерського обліку, метод бухгалтерського обліку, основні засоби.

АНАЛИЗ ОЦЕНКИ В РАЗЛИЧНЫХ МОДЕЛЯХ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА НА ПРИМЕРЕ ОСНОВНЫХ СРЕДСТВ

Современные экономические отношения между странами побуждают бухгалтеров теоретиков и практиков к взаимодействию, а как следствие разработки унифицированной и стандартизированной модели бухгалтерского учета. Одним из самых противоречивых вопросов в любой модели бухгалтерского учета становится модель оценки основных средств.

Исследование, рассмотрение и обобщение особенности оценки основных средств в различных моделях бухгалтерского учета при осуществлении хозяйственных операций.

Для достижения поставленной цели мы применили методы сравнения, анализа, дедукции, систематизации при рассмотрении оценки основных средств в различных моделях бухгалтерского учета.

Предложено обобщение существующих методов оценки в основных мировых моделях бухгалтерского учета. В статье исследована оценка активов в украинской модели бухгалтерском учете. Обоснована необходимость дальнейшего изучения «оценки» как метода бухгалтерского учета. Подтверждено неоднозначность следования украинской модели бухгалтерского учета к континентальной модели бухгалтерского учета на примере экономической категории «оценка».

Для дальнейшего исследования и совершенствования являются перспективным международные стандарты бухгалтерского учета и наличие в них широкой вариативность хозяйственных операций с определенными методами оценки.

Ключевые слова: модель бухгалтерского учета, оценка, переоценка, принцип бухгалтерского учета, метод бухгалтерского учета, основные средства.

Introduction. The development of modern economic processes leads to the unification and standardization of business operations, financial reporting, process of measurement, collection, compilation, storage and transmission of information about the activities of public and non-public enterprises, institutions and organizations, as a result, makes it possible to classify countries according to various accounting models. Since accounting is primarily distinguished from other types of calculation, it demands certain characteristics, in our view, generalization and systematization of evaluation as part of a method of accounting, during which the price in cash will be decisive in assigning accounting of the country to a certain model of accounting.

The analysis of research and publications. The author has taken into consideration how to build new accounting estimates in the current calculating models having studied research works of such scientists as: A. Osipov, Y. Nochovna, V. Istomnyy, S. Hrapach, N. Kuzichkina, D. Hrytshyshena, E. Geyer and K. Noubs. In their scientific achievements different accounting models have been systematized and economic, political and social characteristics of each model have been given.

Goal. To study characteristics of evaluation principles in different models of accounting; justification for further scientific study of evaluation as a method of accounting; synthesis of evaluation methods in different models of accounting; to study the Ukrainian model of accounting based on the method of evaluation in details.

Methods. To achieve this goal, we used methods of comparison, analysis, deduction, systematization while considering the evaluation of properties in different models of accounting.

Some unsolved aspects of the problem. One of the main disputable and controversial in the management accounting is ambiguity of approaches to the understanding of the principle in accounting estimates. There is still unresolved question of classification in the model of accounting in Ukraine on the basis of the economic category of "evaluation". The wide variation in worthiness leads to a significant number of methods for assessing non-financial calculations and, consequently, referring to the various sub-objects valuation, misstatements in the financial operations, thus the information provides substantial differences from the real balance in sheet worthiness characteristics. All this motivates to further study of the economic category of evaluation, including various models of accounting.

Results. Y.Nochovna and V. Kutsenko considering the historical development of accounting models as a separate phenomenon, connect it with the beginning of the twentieth century, influenced by the following factors: the degree of state influence on the organization of accounting in the enterprise; direction on the informational needs of users of certain information, who are the major suppliers of the capital in the country; the priority of macro- or micro-state interests; geopolitical situation of the country [1, p.2].

A. Osipov stresses that the evaluation of different models of accounting is influenced by such factors as regulation, financial and tax systems, the general economic situation in the country, the affect of other countries and other situations. In his point of view, generally accepted qualitative characteristics, defined in different conceptual bases are: materiality (significance), reliability, consistency, timeliness. According to his research of model of accounting, the differences in term of evaluation as a method of accounting are:

1. The value adjustment of assets is allowed in such countries as Australia, Hong Kong, India, the UK; is allowed under certain circumstances in France and Italy. It is forbidden in Sweden, Canada, Germany, Japan and the USA.

2. Making value adjustment it is necessary to take into account the inflation in the country. It is important to adjust these models in Argentina, Brazil, Israel, Mexico; it is possible to do it in some cases in the UK, Australia, the Netherlands, the United States. It isn't required in Canada, Indonesia, Japan, Germany and Korea.

3. While liquidation the intangible assets it is written off at the expense of own capital in such countries as Italy, Singapore, South Africa, the UK. The cost is written off in the statement of income and expenses in Australia, Canada, France and the USA [2, s.51-60].

The dependence of this difference is the discrepancy in legal systems, the state's role in the capital markets and other markets, traditions and culture of each country, and is explained by the fact that in each country the choice of accounting rules is regulated differently.

K.Noubs considers the necessity of strong following the principle of cost estimates using the initial evaluation and doing the evaluation of replacement cost (current worthiness) to the classification criteria of model of accounting [3].

V. Istomnyy notes that there are not even two countries with the same accounting system. The assignment of one or the other country to a certain classification group is rather conditional. It is necessary to discern not only the similarities but also some differences in accounting practice. To reflect each operation correctly an accountant of each country solves a number of problems, including: the valuation of any operation - problem quantification or evaluation [4, s.1-52].

Though there is no the one thought concerning the classification of model of accounting, in the author's point of view, the definition of evaluation should be considered in such classification models of accounting as: Anglo - American, Continental, Latin American and Islamic.

Anglo-American model of accounting is supposed to be the most liberal, since it contains alternatives of evaluations.

The Anglo-American model of accounting evaluation of capital assets consists of purchase prices or the costs, which include costs for purchasing, transportation and procurement costs, the costs associated with the introduction to the application. The evaluation of assets produced independently is carried out by calculating its cost. Interest payments associated with the acquisition of the asset are also included in the cost. During the exchange such options as: evaluations to the market worthiness, expertise, accounting for residual worthiness are used.

Alternative methods of the evaluation of assets in the Anglo-American model is the using of accounting estimates according to the current market worthiness on the date of the last value adjustment. The frequency of value adjustments is determined by just the organization.

The basis of accounting in Anglo-American model is based on the principle of asset evaluation by self-cost or by Primary cost.

The continental model of accounting evaluation of assets suggests posting carried calculations at the cost of buying (initial worthiness) in the case of purchase by money using the additional costs for the delivery and installation.

Making asset the self evaluation is exercised at the production of cost for facilities constructed on their own, based on the cost of raw materials and overhead costs related to production (usually the worthiness of capital assets does not include financing costs and general administrative costs and expenses for research and development). Proportions may be included in the cost, unless they are directly related to the creation of an

asset (and only during its production). The expenses connected with production capacity are excluded.

Receiving royalty-free asset evaluation is carried according to the market worthiness.

One of the rules, which is set by law, is the immutability of the methods of evaluation and the cancellation during the reporting periods. This immutability has to provide a single methodology for calculating indices in different forms of accounting for the same date, their mutual coordination and continuity of these financial statements in different years.

The basis of accounting continental model is based on the principle of asset evaluation at cost or at original cost.

Evaluation as a method of accounting in the Latin American model of accounting is very similar to the Anglo-American model of accounting. Like in the Anglo-American model of accounting, evaluation of capital assets is carried at original cost. The evaluation of assets is carried at cost in the manufacture of the asset themselves. During an exchange the real worthiness is applied that can be represented as: evaluation by market worthiness, expert evaluation, evaluation according to residual worthiness or calculating worthiness.

Adjustments to the original cost of assets, the accumulated depreciation is taken place using a coefficient of devaluation of national currency, which is established by the government in a form of value adjustment.

The basis of Latin American model of accounting is set on the principle of asset evaluation by the fair value or by the revaluated initial worthiness.

Analyzing the features of the system in Islamic model of accounting shown in the works by S.Hrapach, N. Kuzichkinoyi and D.O.Hrytsyshena, one can get the output that the Islamic model prefers the evaluation of assets and liabilities of the company at market worthiness but not at a historical cost [5 s.1-2; 6, s.32-40].

The basis of Islamic model of accounting is set on the principle of the asset evaluation at market worthiness or fair value.

Approaches to evaluation in the modern accounting models of the world is given in table 1.

Table 1

The analysis of approaches to evaluation in the modern accounting models of the world

Characteristic	Anglo-American model	Continental model	Latin American model	Islamic model
A type of evaluation applied the recognition of the initial assets				
By (according to)initial cost	+	+	+	+
By fair value (market worthiness, according to expert worthiness)	+	+	+	+
By residual or salvage worthiness	-	-	-	-
Byself-cost	+	+	+	+
By replacement or reworthiness	-	+	+	-
By arbitrary value	-	+	-	-
A type of evaluation applied on disposal of assets				
By (according to)initial cost	+	+	-	-
By fair value (market worthiness, according to expert worthiness)	+	+	+	+
By residual or salvage worthiness	+	+	+	+
Byself-cost	+	+	+	+
By replacement or reworthiness	-	+	+	+
By arbitrary value	-	+	-	-
Revaluation ofcapital assets				
With inflationary processes	-	+	+	+

E.S.Geyer stresses the fact that the Ukrainian model of accounting moves to the continental model of accounting [7, s.1-4].

According to the Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine" in Ukrainian model of accounting one can notice the principle of asset valuation at historical cost [8], which is confirmed by the

thesis of E. Geyer about the moving of Ukrainian model of accounting to the continental model.

The author supposes that this idea needs confirmation on the basis of approaches to the evaluation of capital assets in the Ukrainian model of accounting using different accounting standards, which are shown in table 2.

Table 2

The analysis of approaches to the evaluation of capital assets in the Ukrainian model of accounting using different accounting standards (Source: it is systematized by the author on the base of [9; 10; 11, 12])

Characteristic	National accounting standards at public sector 121	National accounting standards 7	International accounting standard at public sector 17	International accounting standard 16
1	2	3	4	5
Type of evaluation used in the original recognizing of capital assets				
By (according to) initial cost	1) When buying for a fee 2) received without payment from the subjects of the public sector	When buying for a fee		
By fair value (market worthiness, according to expert worthiness)	If you receive no payment from individuals and legal entities (excluding public sector entities)	1. If you receive no payment from individuals and legal entities 2. When included into the authorized capital of an enterprise. 3. If the residual worthiness of transferred (exchanged) object exceeds its fair value	1. If you receive no payment from individuals and legal entities 2. In exchange for another asset	In exchange for another asset
By residual or salvage worthiness	As a result of exchange for another asset	As a result of exchange for another asset	1). When buying for a fee 2). In exchange for another asset	
By self-cost	With self-manufacturing (creating)	With self-manufacturing (creating)		When buying for a fee With self-manufacturing (creating)

Continued Table 2

1	2	3	4	5
By arbitrary value	In the absence of an active market			
The type of evaluation used in the disposal of assets				
By (according to) initial cost	On disposal of capital assets	On disposal of capital assets With partial liquidation of fixed the initial worthiness is reduced to the amount of the original cost of liquidated part		
By balancing worthiness				In case of disposal, sale, exchange.
By fair value (market worthiness, according to expert worthiness)	As a result of the writing-off the capital assets, evaluation of suitable components, parts, materials and assemblies.		In case of disposal, sale, exchange.	
By replacement or reworthiness	Under disposal of capital assets if during the operation its value adjustment was carried out.	Under disposal of capital assets if during the operation its value adjustment was carried out. With partial liquidation of capital assets its reworthiness (revaluated) cost is reduced by the reworthiness amount of liquidated part.		
The procedure of value adjustment				
	Under reconstruction (restoration), modernization, completion, equipping. When there is a significant	Under a significant difference between the carrying worthiness and the fair value of the asset.	All facilities and equipment are reworthinessed simultaneously, by decision of the management.	All facilities and equipment are reworthinessed simultaneously, by decision of the management.

Continued Table 2

1	2	3	4	5
	difference between the carrying worthiness and fair value of the asset.	May be increased on the amount of indexing.		

Comparing evaluations which are used on initial recognition of the assets in Ukrainian model of accounting and other contemporary models of the accounting world, we concluded that the Ukrainian model of accounting has features that are characteristics of the mixed model. Since the implementation of the evaluation by different accounting standards for the same object of evaluation, but in different ways receipt (with different origin), the evaluation will be carried out using different methods.

Having analyzed the Ukrainian model of accounting on the basis of methods for assessing of fixed means on different stages of the life cycle of the asset, we would like to emphasize that the movement of the Ukrainian model of accounting to the continental one should be done in two stages. The first phase - the adoption of the Latin American model, as economic indicators are not sufficiently stable and leveling of the inflation in the country is put on the performance balance. The second phase - implementation of the continental model of accounting, which must be accompanied by a stabilization of economic indicators and constant direction of the economy to the growth in real GDP and a positive economic balance.

Conclusions and prospects for further development. Summing up the research, it should be noted that at the present stage the evaluation is an integral part of accounting and many scientists link its development with specific business transactions. In modern model of accounting the estimate is closely associated with different types of costs, which in turn are different in certain business transactions. The necessity of further scientific study of the evaluation as a method of accounting and evaluation methods are summarized in various models of accounting. It is confirmed that Ukrainian model of accounting is directed to the continental model of accounting in the case of the evaluation methods are non-financial assets. It is also confirmed that the accounting system tends to unify global model. The unify global accounting model can be a model that is based on international accounting standards. International accounting standards and

their wide variation in business transactions with certain methods of evaluation are prospective for future research.

References

1. Nochovna Ju. "Past and Future of the balance sheet", [Online], available at: <http://www.stationline.org.ua/ekonom/60/8230-minule-ta-majbutnye-buxgalterskogo-balansu.html>.

2. Osipova A. "Foreign experience of formation of accounting policy", [Online], available at: https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwj2vMO14I_RAhWH6CwKHZTVCvIQFggYMAA&url=http%3A%2F%2Fwww.library.ru%2Fhelp%2Fdocs%2Fn76338%2F1.rtf&usg=AFQjCNHcaKahDOjMp_OP0NG9Dc8AUAXs5w&sig2=Idt_xbp2Zqgz_hOQ26fleGw&bvm=bv.142059868,d.bGg.

3. Nobes, C. International Classification of Financial Reporting.- Croom Hall, 1983

4. Istomnij, V. S. (2012) Uchebno-metodicheskij kompleks disciplin modelibuhgalters'kogoucheta v zarubezhnyh stranah [Educational-methodical complex discipline model of accounting in foreign countries], Blagoveshhensk: Amurskij gosudarstvennyj universitet

5. Hrapach S. "Features of the system of Islamic accounting", [Online], available at: <http://conf.htei.org.ua/wp-content/uploads/2015/03/Hrapach.pdf>.

6. Gricishen D. "Islamic model of accounting in the context of globalization", [Online], available at: <http://pbo.ztu.edu.ua/article/viewFile/46884/43700>.

7. Gejer E. "Classification of systems and models accounting", [Online], available at: <http://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/7443/1/%D0%9A%D0%9B%D0%90%D0%A1%D0%98%D0%A4%D0%86%D0%9A%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%AF%20%D0%A1%D0%98%D0%A1%D0%A2%D0%95%D0%9C%20%D0%A2%D0%90%20%D0%9C%D0%9E%D0%94%D0%95%D0%9B%D0%95%D0%99%20%D0%B1%D1%83%D1%85%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%9E%D0%91%D0%9B%D0%86%D0%9A%D0%A3.pdf>.

8. The Verkhovna Rada of Ukraine (1999), The Law of Ukraine “On accounting and financial reporting Ukraine”, available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/996-14>(Accessed 16 July 1999).

9. Ministry of Finance of Ukraine(2010) “On approval of the national provisions (standards) of accounting in the public sector”, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1017-10>.

10. Ministry of Finance of Ukraine(2000) “On approval of (Standard) Accounting 7 "Fixed Assets"”, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00>

11. International Federation of Accountants():“International Accounting Standard 16 "Fixed Assets"”, available at: <http://www.ifac.org>.

12. International Federation of Accountants(2001):“ International accounting for public sector 17 "Fixed Assets"”, available at: <http://www.ifac.org>.

Рецензент: Ковальов А.І., д.е.н., професор, проректор з наукової роботи Одеського національного економічного університету

3.04.2017

УДК 657.9

Тимощенко Юлія

АКТИВИ ПІДПРИЄМСТВА ЯК ОБ’ЄКТ ОБЛІКОВОЇ ТА УПРАВЛІНСЬКОЇ СИСТЕМ

У статті описано місце та роль системи бухгалтерського обліку в інформаційному забезпеченні системи управління. Систематизація наукових праць дозволила виокремити найважливіші проблеми у сучасному обліку: слабкі зв’язки з цілями і завданнями менеджменту; невизначеність у питаннях формування структури та змісту облікової інформації; нестача даних, яка призводить до проявів інформаційної асиметрії.

З метою підвищення якості інформації, яка використовується, для виконання завдань з управління активами, визначені конкретні

елементи методу бухгалтерського обліку, що беруть участь у задоволенні інформаційних потреб. Встановлено, що зазначені елементи методу відіграють важливу роль у формуванні потрібної інформації.

Подальші дослідження активів підприємств слід спрямовувати у напрямок підготовки облікової інформації з метою ефективного її використання всіма ланками системи управління.

Ключові слова: система обліку, система управління, активи, класифікація активів, управління активами, інформація.

Тимощенко Юлія

АКТИВЫ ПРЕДПРИЯТИЯ КАК ОБЪЕКТ СИСТЕМ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА И УПРАВЛЕНИЯ

В статье описано место и роль системы бухгалтерского учета в информационном обеспечении системы управления. Систематизация научных работ позволила выделить важнейшие проблемы в современном учете: слабые связи с целями и задачами менеджмента; неопределенность в вопросах формирования структуры и содержания учетной информации; недостаток данных, который приводит к проявлениям информационной асимметрии.

С целью повышения качества информации, используемой для выполнения задач по управлению активами, определены конкретные элементы метода бухгалтерского учета, участвующие в удовлетворении информационных потребностей. Установлено, что указанные элементы метода играют важную роль в формировании необходимой информации.

Дальнейшие исследования активов предприятий следует осуществлять в направлении подготовки учетной информации с целью эффективного ее использования всеми звеньями системы управления.

Ключевые слова: система учета, система управления, активы, классификация активов, управление активами, информация.

ENTERPRISE'S ASSETS AS AN OBJECT OF ACCOUNTING AND MANAGEMENT SYSTEMS

This article describes the place and role of accounting in providing information management system. Research scientific papers allowed to single out the most important problems in modern accounting: weak links with the goals and objectives of management; uncertainty in terms of forming the structure and content of accounting information; lack of data, which leads to the manifestation of information asymmetry.

In this paper mentioned elements of method's of accounting used for specific tasks asset management to improve the quality of accounting data. It was established that these elements of method's plays an important role in shaping the necessary information.

Assets of enterprises in the future necessary to study towards preparing accounting information about them in order to improve it for use in all management.

Keywords: accounting system, management system, assets, classification of assets, management assets, information.

Постановка проблеми. Розглядаючи необхідність і якість взаємодії систем бухгалтерського обліку та управління щодо активів, на сьогоднішній день, необхідно проаналізувати існуючі підходи до визначення їх понять, змісту і місця на підприємствах та встановити ефективні та найактуальніші напрямки і способи співпраці вказаних систем. Відсутність необхідної інформації, яка б забезпечила ефективне управління, поглиблюється невідповідністю персоналу використовувати в повній мірі інформаційну, контрольну та прогностичну функції обліку. Разом з тим потребує інновацій і облікова система, яка має здійснювати якісне інформаційне забезпечення зростаючих управлінських запитів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Взаємозалежність і тісна взаємодія систем обліку та управління є об'єктом досліджень тривалий час. Теоретичні та практичні аспекти проблем стану та розвитку згаданих систем підприємств висвітлені в публікаціях, монографіях, дисертаційних дослідженнях як вітчизняних так і

зарубіжних вчених, таких як М. І. Бондар, І. О. Бланк, Ю. А. Верига, В. В. Євдокимов, Н. М. Малюга, О. Г. Кірдіна, М. Д. Корінько, С. А. Кузнецова, С. О. Левицька, Т. О. Олійник, О. М. Петрук, М. С. Пушкар, І. М. Репіна, Я. В. Соколов, В. В. Сопко, Б. Холстрім, Н. Г. Чумаченко та іншими авторами.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Незважаючи на актуальність і достатньо широке обговорення питань місця і ролі системи бухгалтерського обліку в управлінні підприємством, проблеми інформаційного забезпечення управління активами потребують більш детального дослідження з метою підвищення якості облікової інформації.

Цілі статті. Метою даного дослідження є систематизація теоретичних наробок з питання інформаційного забезпечення управління активами підприємств та встановлення зв'язків між обліком і управлінням щодо цієї проблеми.

Основний матеріал дослідження. Бухгалтерський облік на кожному конкретному підприємстві є підсистемою управління і являє собою відкриту систему, складові якої залежать від впливу зовнішніх факторів. Система здійснює зворотний вплив на зовнішнє середовище – інші системи – і одночасно постійно пристосовується до його зростаючих потреб [1, с.9]. Подібно до того висловлювались М. С. Пушкар та М. Т. Щирба, які вказували, на існування лише видимості незалежності системи обліку від системи управління, а в дійсності остання залежить від інформаційної системи в такій же мірі, як інформаційна система від управління. Саме тому, на думку авторів, між цими системами виникають протиріччя, які повинні періодично усуватись шляхом змін як в системі обліку, так і в системі управління [2, с. 36].

Характеризуючи ситуацію у даній площині М. І. Бондар зазначав, що бухгалтерський облік наразі є єдиним офіційним інформаційним джерелом результатів господарської діяльності підприємств, але разом з тим, автор відмічає слабкі зв'язки з цілями і завданнями менеджменту, невизначеність щодо питань формування структури та змісту облікової інформації [3]. Цю ж проблему – забезпечення обліковою та аналітичною інформацією для досягнення поставлених цілей і завдань на різних рівнях управління, раніше піднімали у дослідженнях М. Д. Корінько та Г. Б. Тітаренко, які

зазначали, що бухгалтерський облік, у зв'язку з цим, є найбільш важливим елементом управління господарською діяльністю [4, с. 32]. Інші дослідники також стверджують про наявний суттєвий розрив у обсягах та якості інформації, що оприлюднюється і тією, якої насправді потребують користувачі [5, с.13; 6, с.8; 7].

Крім відсутності належних зв'язків між системами бухгалтерського обліку і управління існують й інші суттєві недоліки, які необхідно усувати з практики діяльності суб'єктів господарювання. Так сучасний стан справ у цьому питанні яскраво характеризується проблематикою висвітленою одним з лауреатів Нобелівської премії у 2016р. У роботі Б. Холстріма [8, с. 126-127], акцентувалась увага на наявну нестачу даних у системі управління, яка призводить до проявів інформаційної асиметрії, що негативно впливає на розвиток фірм і тому, потребує розробки шляхів її усунення. Це не перша така премія присуджена за дослідження проблем інформаційної асиметрії. Раніше її отримували У. Вікрі та Дж. Міррлізу «За фундаментальний внесок у розвиток теорії поведінки економічних агентів в умовах асиметричної інформації» (1996р.), а у 2001 р. – Дж. Акерлофу, М. Спенс, Дж. Стігліц.

Серед вітчизняних вчених дане питання досліджувалось В. В. Євдокимовим. Інформаційна асиметрія в бухгалтерському обліку, на його погляд, проявляється у низькій проінформованості певних учасників господарських процесів в основу якої закладений майновий інтерес. Останній проявляється, насамперед, в результатах господарської діяльності, у розподілі яких зацікавлені всі користувачі облікової інформації. Автор зазначав, що майновий характер є найбільш властивою ознакою господарської діяльності, адже він пов'язаний з використанням факторів виробництва та створенням нових благ, отриманням економічних і соціальних результатів. Проте економічний ефект господарської діяльності завжди є найбільш пріоритетним, а тому й відображається в інформаційних запитах користувачів, що виявляються в національній системі бухгалтерського обліку тієї чи іншої країни призводить до викривлення облікової інформації про розмір зобов'язань, фінансових результатів та вартість майна суб'єкта господарювання [9].

Все це обумовлює необхідність ставлення до активів, як до однієї з основних економічних категорій, яка заслуговує на професійне

відображення, на прогнозування й інтерпретацію наслідків професійної роботи бухгалтерів на капітал, на ефективні управлінські рішення менеджменту.

Варто зазначити, що останнім часом активізувались дослідження активів у працях як вітчизняних, так і зарубіжних економістів, але аспекти взаємодії систем обліку і управління щодо них залишаються актуальними. Так, І. О. Бланк стверджує: «Будучи для діяльності підприємства категорією аналогічною за значенням до капіталу, вона не має ні порівняного з нею теоретичного генезу, ні наближеної до неї парадигми» [10, с. 12].

Серед науковців, які досліджували проблеми бухгалтерського обліку, значна кількість вказували на активи підприємства як на складову предмету бухгалтерського обліку – об'єкт, використовуючи при цьому різну термінологію: господарські засоби [11, с. 23; 12; 13], майно, ресурси [14, с. 20] і, власне, активи [15, с. 6-7; 16, с. 141; 17].

Українське законодавство не дає чіткої відповіді на те, чим володіє підприємство: ресурсами, майном, речами чи активами. Господарський кодекс України, Цивільний кодекс України, Закон України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» оперують поняттям майно, у той же час, Податковий кодекс допускає вживання терміну і «активи», і «майно», а Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» під активами пропонує розуміти кошти, майно, майнові і немайнові права. Така ситуація значно ускладнює забезпечення якісного управління даними об'єктами. У зв'язку з цим, на наш погляд, слушною є думка Кузнецової С. А., яка стверджувала, що вихід українських підприємств у міжнародний економічний простір, а також необхідність порозуміння контрагентів у межах країни та за її кордоном вимагає формування єдиного понятійного апарату, який би розвивався і враховував міжнародні стандарти та наукові здобутки [18].

У зв'язку з цим, на наш погляд, слід оперувати терміном «активи» у тлумаченні Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», яким активи визначаються як ресурси, контрольовані підприємством у результаті минулих подій,

використання яких, як очікується, приведе до отримання економічних вигод у майбутньому. Подібне визначення наводиться у НС(П)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», а також у тексті Концептуальних основ фінансової звітності. Отже, нормативна база, відповідно до якої в країні ведеться облік, здійснюється підготовка фінансової звітності, як національна, так і міжнародна має єдине тлумачення сутності терміну «активи».

Із визначення випливає, що спроможність приносити економічні вигоди є сутнісною ознакою активів. Чебанова Н. В. зазначає, що ресурси, які втратили таку спроможність, слід виключити із розрахунку величини вартості активів [19, с. 10]. Отже, такі ствердження науковців підтверджують нашу позицію стосовно того, що визначення активів приведені у бухгалтерському законодавстві, вказують на необхідність дослідження, вивчення у практичній сфері саме активів, а не ресурсів і майна. Оскільки саме ефективні рішення, спрямовані на об'єкти – «ресурси» перетворюють їх на об'єкт обліку – «активи».

Наукові дослідження Репіної І. М., проведені у сфері управління підприємством, дозволили їй зробити висновок про те, що під політикою управління активами підприємства пропонується розуміти комплекс економічно зважених заходів з трансформації економічних ресурсів в активи суб'єкта господарювання та подальшого їх продуктивного використання задля досягнення стратегічних цілей діяльності підприємства [20].

Тому можна стверджувати, що активи виступають об'єктом на лише бухгалтерського обліку, а й системи управління. Виконуючі свої окремі завдання та функції ці системи взаємодіють з метою досягнення цілей діяльності підприємства. Підприємство є єдиною системою, де, як визначено законодавством, бухгалтерський облік є процесом виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі інформації про діяльність підприємства зовнішнім та внутрішнім користувачам для прийняття рішень. Тому необхідно, на наш погляд, чітко визначити методологічну базу, яка має задовольняти інформаційні запити при розв'язанні завдань управління активами підприємств.

Методом бухгалтерського обліку пропонується вважати систему прийомів та способів, які забезпечують безперервне,

взаємопов'язане й достовірне відображення інформації про об'єкти бухгалтерського обліку, представленої в грошовому виразі відповідно до запиту системи управління. Систематизація наукових праць, здійснена Проданчук М. А., дозволила їй виокремити загально прийняті елементи методу бухгалтерського обліку: документування, інвентаризація, рахунки, подвійний запис, оцінка, калькуляція, баланс, звітність [21].

Досліджуючи теоретичні аспекти управління активами І.О.Бланк визначив основні завдання:

- формування необхідного обсягу і складу активів для забезпечення певних темпів економічного розвитку;
- забезпечення максимальної дохідності (рентабельності) активів з урахуванням можливого ступеня фінансового ризику;
- забезпечення мінімізації фінансового ризику використання активів з урахуванням певного рівня їх дохідності (рентабельності);
- забезпечення постійної платоспроможності підприємства за рахунок підтримання достатнього рівня ліквідності активів; оптимізація обороту активів [10, с. 74].

У працях інших вчених відмічаються й інші завдання, основні з них було систематизовано і представлено у табл. 1.

З метою підвищення якості бухгалтерських даних, які використовуються, для виконання згаданих завдань з управління активами, на наш погляд, є потреба у визначенні конкретних елементів методу, що беруть участь у задоволенні інформаційних потреб системи управління. У зв'язку з цим вважаємо за потрібне представити елементи методу бухгалтерського обліку, завдяки яким є можливість у системі бухгалтерського обліку представити необхідну інформацію для реалізації конкретних управлінських завдань (табл. 1).

Кожен з елементів методу відіграє виключно важливу роль у формуванні бухгалтерських даних.

Так, завдяки документуванню відбувається фіксація подій господарської діяльності суб'єктів господарювання; інвентаризація – перевірка наявності та стану об'єктів з метою контролю та достовірного відображення в обліку; оцінка – це спосіб обліку в узагальнюючому вартісному виразі; рахунки – спосіб спостереження, групування і систематизації інформації про об'єкт за певними економічними ознаками; звітність – узагальнює дані про об'єкти

бухгалтерського обліку в єдиному грошовому вимірнику, відображає фінансовий стан на певну дату та результати господарської діяльності за період [21].

Таблиця 1

Облікові методи інформаційного забезпечення виконання завдань управління активами (систематизовано автором)

№ з/п	Завдання управління активами	Елементи методу бухгалтерського обліку використовувані для забезпечення виконання завдань
1	Формування необхідного обсягу і складу активів для забезпечення певних темпів економічного розвитку [10, с. 74; 22; 23; 24, с. 282; 25; 26; 27, с. 7]	Документування, синтетичні і аналітичні рахунки, оцінка, інвентаризація, фінансова звітність
2	Забезпечення максимальної дохідності (рентабельності) активів з урахуванням можливого ступеня фінансового ризику [10, с. 74; 22; 23; 24, с. 282; 25; 26]	Оцінка, інвентаризація, фінансова звітність
3	Забезпечення мінімізації фінансового ризику використання активів з урахуванням певного рівня їх дохідності (рентабельності) ризик [10, с. 74; 24, с. 282; 25; 26]	Оцінка, фінансова звітність
4	Забезпечення постійної платоспроможності за рахунок підтримання достатнього рівня ліквідності активів [10, с. 74; 23; 24, с. 282; 25; 26; 27, с. 7]	Оцінка, фінансова звітність
5	Оптимізація обороту активів [10, с. 74; 24, с. 282; 25]	Оцінка, фінансова звітність
6	Стимулювання інноваційної складової діяльності підприємства [23; 26]	Інвентаризація, оцінка, фінансова звітність
7	Оцінка управлінських рішень стосовно менеджменту активів [23]	Фінансова звітність
8	Контроль за формуванням та використанням активів підприємства [23; 27, с. 7]	Документування, подвійний запис, синтетичні і аналітичні рахунки, оцінка, інвентаризація
9	Нарощування вартості активів [25; 27, с. 7]	Оцінка, фінансова звітність
10	Зростання вартості підприємства в цілому [25]	Оцінка, фінансова звітність
11	Забезпечення ефективності розвитку всіх бізнес-процесів підприємства та досягнення необхідної якості активів [26]	Оцінка, інвентаризація фінансова звітність
12	Оцінка вартості активів [27, с. 7]	Інвентаризація, оцінка, фінансова звітність
13	Управління грошовими коштами та їх еквівалентами [27, с. 7]	Документування, інвентаризація, рахунки синтетичного і аналітичного обліку, фінансова звітність

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, встановлено наявність зв'язків між системами управління активами та бухгалтерським обліком, які виникають під час реалізації конкретних управлінських завдань. Це дозволить менеджменту підсилити ті чи інші аспекти облікового процесу залежно від інформаційних запитів. Таким чином, дослідження активів підприємств слід спрямовувати у напрямок майбутніх практик підготовки облікової інформації з метою ефективного її використання всіма ланками системи управління підприємств, зіставляючи згадані системи як окремих суб'єктів, а актив – як об'єкт єдиного процесу: господарської діяльності.

Література

1. Петрук О. М. Розвиток національної системи бухгалтерського обліку в Україні: стратегія, гармонізація, регламентація : автореф. дис... д-ра екон. наук : 08.06.04 / Олександр Михайлович Петрук. – К., 2006. – 33 с.
2. Пушкар М. С. Фінансовий облік у системі управління : монографія / М. С. Пушкар, М. Т. Щирба. – Тернопіль : Карт-бланш, 2006. – 178 с.
3. Бондар М. І. Бухгалтерський облік як інформаційна підсистема системи управління / М. І. Бондар // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2012. – № 721. – С. 58-62
4. Корінько М. Д. Бухгалтерський облік при реструктуризації суб'єктів господарювання України: напрями наукових досліджень : монографія / М. Д. Корінько, Г. Б. Тітаренко. – К. : Видавництво ТОВ «Клякса», 2010. – 320 с.
5. Євдокимов В. В. Концепція інтегрованої системи бухгалтерського обліку: теорія, методологія, організація : автореф. дис... д-ра екон. наук : 08.00.09 / Віктор Валерійович Євдокимов. – Житомир, 2011. – 39 с.
6. Артюх О. В. Концептуальні засади та методичне забезпечення цілісної системи обліку на промислових підприємствах : автореф. дис... к. екон. наук : 08.00.09 / Оксана Валентинівна Артюх. – Одеса, 2011. – 22с.

7. Грицишен Д.О. Трансформація завдань бухгалтерського обліку як основа розвитку його теоретико-методологічної конструкції / Д.О. Грицишен // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. – Вип. 11. – Одеса: МГУ, 2015. – 326 с. – С. 280-286
8. Holmstrom B. R. Chapter 2 The theory of the firm [Electronic resourc] / B. R Holmstrom, J. Tirole // Handbook of Industrial Organization : Volume 1 (Series: Handbooks in Economics) / Edited by R. Schmalensee, R. Willing. – North Holland : Elsevier Science Publishers B.V., 1989. – P. 61-133. – Access mode: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1573448X89010058/> – Title from the screen
9. Євдокимов В. В. Асиметрія бухгалтерської інформації та шляхи її мінімізації / В. В. Євдокимов // Міжнародний збірник наукових праць. – Випуск 3(21). – С. 135-146
10. Бланк И. А. Управление активами / И. А. Бланк. – К.: «Ника-Центр», 2000. – 720 с. – (Серия “Библиотека финансового менеджера”. Вып. 6)
11. Малышев И. В. Теория бухгалтерского учета: учеб. пособие для с.-х. вузов / И. В. Малышев – М. : Финансы и статистика, 1981. – 263 с.
12. Кулинич М. Б. Еволюція предмету і методу бухгалтерського обліку / М. Б. Кулинич // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Л. Українки. – 2008. – № 7. – С. 218-224
13. Верига Ю. А. Предмет і метод бухгалтерського обліку: погляд на проблему [Електронний ресурс] / Ю. А. Верига, С. М. Деньга // Розвиток науки про бухгалтерський облік : доповіді та тези доповідей, виголошені на Міжнародній науковій конференції 23-24 листопада 2000 р. Вісник – № 12. – Житомир: ЖІТІ, 2000. – С.119-130. – Режим доступу: <http://dspace.uccu.org.ua/handle/123456789/1072> – Заголовок з екрану.
14. Сопко В. В. Бухгалтерський облік в управлінні підприємством : навч. посібник / В. В. Сопко – К. : КНЕУ, 2006.–526 с.
15. Ткаченко Н. М. Методологія бухгалтерського фінансового обліку на підприємствах України: автореф. дис. ... доктора екон. наук : 08.06.04 / Ткаченко Надія Марківна. – Київ, 2003. –

26 с.

16. Корягін М. В. Концептуальний розвиток методології бухгалтерського обліку : монографія / М. В. Корягін, П. О. Куцик. – Львів : ЛКА, 2015. – 239 с.

17. Манухина М. Ю. Совершенствование методов оценки и учета материальных и нематериальных активов предприятия : дис... канд. экон. наук: 08.06.04 / Манухина Марта Юрьевна ; Восточноукраинский гос. ун-т. – Луганск, 1997.

18. Кузнецова С. Система бухгалтерського обліку: методологічні та правові аспекти формування / Бухгалтерський облік і аудит. – 2008. – № 4. – с. 12-16

19. Чебанова Н. В. Стратегічне управління активами підприємств залізничного комплексу : автореф. дис... д-ра экон. наук: 08.00.03 / Наталія Володимирівна Чебанова . – Харків, 2009. – 43с.

20. Репіна І. М. Стратегічна матриця моделі управління активами підприємств / І. М. Репіна // Стратегія економічного розвитку України. – 2014. – № 35(2). – С. 114-123

21. Проданчук М. А. Методи бухгалтерського обліку в інформаційному забезпеченні менеджменту / М. А. Проданчук // Економіка АПК. – 2013. – № 12. – С. 55-62

22. Кірдіна О. Г. Управління оборотними активами підприємств / О. Г. Кірдіна // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2013. – № 43 – С. 133-137.

23. Ковальчук Н. О. Фінансовий механізм управління активами підприємств [Електронний ресурс] / Н. О. Ковальчук // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. – 2012. – Вип. 4. – С. 190-197. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2012_4_33. – Заголовок з екрану.

24. Олійник Л. Принципово-критеріальні підходи до конвергенції управління активами підприємства в інституційну систему економіки / Л.Олійник // Економічний аналіз. Ч. 3. – 2013. – Випуск 12. – С. 279-283

25. Олійник Т. О. Основні напрями підвищення ефективності управління активами / Т. О. Олійник, О. В. Мірошніченко // Інвестиції: практика та досвід. – 2014. – № 21. – С. 73-77. – Режим доступу:

http://eir.zntu.edu.ua/bitstream/123456789/801/1/Oliinyk_The_main_areas_asset_management_efficiency.pdf – Заголовок з екрану.

26. Смирнова Н. В. Формування завдань управління активами організації [Електронний ресурс] / Н. В. Смирнова, В. В. Попович // Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vkhnaun_ekon_2014_3_27.pdf. – Заголовок з екрану.

27. Супрун А. А. Управління активами страхових компаній: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.04.01 / А.А. Супрун ; Київ. нац. екон. ун-т. — К., 2005. — 19 с.

1. Petruk O. M. Rozvytok natsional'noyi systemy bukhhalters'koho obliku v Ukraini: stratehiya, harmonizatsiya, rehlamentatsiya : avtoref. dys... d-ra ekon. nauk : 08.06.04 / Oleksandr Mykhaylovych Petruk. – К., 2006. – 33 с.

2. Pushkar M. S. Finansovyy oblik u systemi upravlinnya : monohrafiya / M. S. Pushkar, M. T. Shchyryba. – Ternopil' : Kart-blansh, 2006. – 178 с.

3. Bondar M. I. Bukhhalters'kyy oblik yak informatsiyna pidsystema systemy upravlinnya / M. I. Bondar // Visnyk Natsional'noho universytetu «L'vivs'ka politekhnikha». Menedzhment ta pidpryyemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennya i problemy rozvytku. – 2012. – # 721. – S. 58-62

4. Korin'ko M. D. Bukhhalters'kyy oblik pry restrukturyzatsiyi sub'yektiv hospodaryuvannya Ukrainy: napryamy naukovykh doslidzhen' : monohrafiya / M. D. Korin'ko, H. B. Titarenko. – К. : Vydavnytstvo TOV «Klyaksa», 2010. – 320 с.

5. Yevdokymov V. V. Kontseptsiya intehrovanoyi systemy bukhhalters'koho obliku: teoriya, metodolohiya, orhanizatsiya : avtoref. dys... d-ra ekon. nauk : 08.00.09 / Viktor Valeriyovych Yevdokymov. – Zhytomyr, 2011. – 39 с.

6. Artyukh O. V. Kontseptual'ni zasady ta metodychne zabezpechennya tsilisnoyi systemy obliku na promyslovykh pidpryyemstvakh : avtoref. dys... k. ekon. nauk : 08.00.09 / Oksana Valentynivna Artyukh. – Odesa, 2011. – 22с.

7. Hrytsyshen D.O. Transformatsiya zavdan' bukhhalters'koho

obliku yak osnova rozvytku yoho teoretyko-metodolohichnoyi konstruktsiyi / D.O. Hrytsyshen // Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Ekonomika i menedzhment. – Vyp. 11. – Odesa: MHU, 2015. – 326 s. – S. 280-286

8. Holmstrom B. R. Chapter 2 The theory of the firm [Electronic resourc] / B. R Holmstrom, J. Tirole // Handbook of Industrial Organization : Volume 1 (Series: Handbooks in Economics) / Edited by R. Schmalensee, R. Willing. – North Holland : Elsevier Science Publishers B.V., 1989. – P. 61-133. – Access mode: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1573448X89010058/> – Title from the screen

9. Yevdokymov V. V. Asymetriya bukhhalters'koyi informatsiyi ta shlyakhy yiyi minimizatsiyi / V. V. Yevdokymov // Mizhnarodnyy zbirnyk naukovykh prats'. – Vypusk 3(21). – S. 135-146

10. Blank Y. A. Upravlenye aktyvamy / Y. A. Blank. – K.: «Nyka-Tsentr», 2000. – 720 s. – (Seryya “Byblyoteka fynansovoho menedzhera”. Vyr. 6)

11. Malyshev Y. V. Teoryya bukhhalterskoho ucheta: ucheb. posobye dlya s.-kh. vuzov / Y. V. Malyshev – M. : Fynansy y statystyka, 1981. – 263 s.

12. Kulynych M. B. Evolyutsiya predmetu i metodu bukhhalters'koho obliku / M. B. Kulynych // Naukovyy visnyk Volyns'koho natsional'noho universytetu im. L. Ukrayinky. – 2008. – # 7. – S. 218-224

13. Veryha Yu. A. Predmet i metod bukhhalters'koho obliku: pohlyad na problemu [Elektronnyy resurs] / Yu. A. Veryha, S. M. Den'ha // Rozvytok nauky pro bukhhalters'kyy oblik : dopovidi ta tezy dopovidey, vyholosheni na Mizhnarodniy naukoviy konferentsiyi 23-24 lystopada 2000 r. Visnyk – # 12. – Zhytomyr: ZhITI, 2000. – S.119-130. – Rezhym dostupu: <http://dspace.uccu.org.ua/handle/123456789/1072> – Zaholovok z ekranu.

14. Sopko V. V. Bukhhalters'kyy oblik v upravlinni pidpryyemstvom : navch. posibnyk / V. V. Sopko – K. : KNEU, 2006. – 526 s.

15. Tkachenko N. M. Metodolohiya bukhhalters'koho finansovoho obliku na pidpryyemstvakh Ukrayiny : avtoref. dys. ... doktora ekon. nauk : 08.06.04 / Tkachenko Nadiya Markivna. – Kyyiv, 2003.– 26 s.

16. Koryahin M. V. Kontseptual'nyy rozvytok metodolohiyi bukhhalters'koho obliku : monohrafiya / M. V. Koryahin, P. O. Kutsyk. – L'viv : LKA, 2015. – 239 s.
17. Manukhyna M. Yu. Sovershenstvovanye metodov otsenky y ucheta materyal'nykh y nemateryal'nykh aktyvov predpryyatyya : dys... kand. ekon. nauk: 08.06.04 / Manukhyna Marta Yur'evna ; Vostochnoukraynskyi hos. un-t. – Luhansk, 1997.
18. Kuznetsova S. Systema bukhhalters'koho obliku: metodolohichni ta pravovi aspekty formuvannya / Bukhhalters'kyy oblik i audyt. –2008. – # 4. – s. 12-16
19. Chebanova N. V. Stratehichne upravlinnya aktyvamy pidpryyemstv zaliznychnoho kompleksu : avtoref. dys... d-ra ekon. nauk: 08.00.03 / Nataliya Volodymyrivna Chebanova . – Kharkiv, 2009. – 43s.
20. Ryepina I. M. Stratehichna matrytsya modeli upravlinnya aktyvamy pidpryyemstv / I. M. Ryepina // Stratehiya ekonomichnoho rozvytku Ukrainy. – 2014. – # 35(2). – S. 114-123
21. Prodanchuk M. A. Metody bukhhalters'koho obliku v informatsynomu zabezpechenni menedzhmentu / M. A. Prodanchuk // Ekonomika APK. – 2013.– # 12.– S. 55-62
22. Kirdina O. H. Upravlinnya oborotnymy aktyvamy pidpryyemstv / O. H. Kirdina // Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti. – 2013. – # 43 – S. 133-137.
23. Koval'chuk N. O. Finansovyy mekhanizm upravlinnya aktyvamy pidpryyemstv [Elektronnyy resurs] / N. O. Koval'chuk // Visnyk Chernivets'koho torhovel'no-ekonomichnoho instytutu. Ekonomichni nauky. – 2012. – Vyp. 4. – S. 190-197. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2012_4_33. – Zaholovok z ekranu.
24. Oliynyk L. Pryntsypovo-kryterial'ni pidkhody do konverhentsiyi upravlinnya aktyvamy pidpryyemstva v instytutsiyu systemu ekonomiky / L.Oliynyk // Ekonomichnyy analiz. Ch. 3. – 2013. – Vypusk 12. – S. 279-283
25. Oliynyk T. O. Osnovni napryamy pidvyshchennya efektyvnosti upravlinnya aktyvamy / T. O. Oliynyk, O. V. Miroshnychenko // Investytsiyi: praktyka ta dosvid. – 2014. – # 21. – S. 73-77. – Rezhym dostupu: http://eir.zntu.edu.ua/bitstream/123456789/801/1/Oliynyk_The_main_areas_asset_management_efficiency.pdf – Zaholovok z ekranu.

26. Smyrnova N. V. Formuvannya zavdan' upravlinnya aktyvamy orhanizatsiyi [Elektronnyy resurs] / N. V. Smyrnova, V. V. Popovych // Rezhym dostupu: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vkhnu_ekon_2014_3_27.pdf. – Zaholovok z ekranu.

27. Suprun A. A. Upravlinnya aktyvamy strakhovykh kompaniy: Avtoref. dys... kand. ekon. nauk: 08.04.01 / A.A. Suprun ; Kyuyiv. nats. ekon. un-t. — K., 2005. — 19 s.

Рецензент: Слободяник Ю.Б., доцент, д.е.н., професор кафедри бухгалтерського обліку і аудиту, Одеський національний економічний університет.

3.04.2017

УДК 657.421.3

Федорова Ірина

ВИЗНАННЯ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ КРІЗЬ ПРИЗМУ НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Дана стаття присвячена проблемним питанням обліку такого економічного об'єкту, як нематеріальні активи, а саме нормативному регулюванню їх визнання. Були проаналізовані критерії визнання нематеріальних активів, що наведені у Положенні (стандарті) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи» та Міжнародному стандарті фінансової звітності 38 «Нематеріальні активи», враховуючи джерела надходження таких активів, їх специфіку та трактування самого терміну «нематеріальні активи». З'ясовано, що національний стандарт обліку не розкриває зміст таких важливих для визнання нематеріальних активів понять, як «ідентифікованість», «майбутні економічні вигоди», «контроль». Також не врегульований порядок визнання нематеріальних активів, що надійшли на підприємство шляхом придбання бізнесу та відрізняються від гудвілу. Була

обґрунтована важливість поліпшення законодавчого визначення критеріїв визнання нематеріальних активів на прикладі довгострокової ліцензії та внутрішньо генерованої торгової марки, а також запропоновані шляхи вдосконалення нормативної бази у частині даного питання з метою усунення розбіжностей між окремими нормативними актами.

Ключові слова: нематеріальний, актив, визнання, нормативна база, бухгалтерський облік, стандарти бухгалтерського обліку.

Фёдорова Ирина

ПРИЗНАНИЕ НЕМАТЕРИАЛЬНЫХ АКТИВОВ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ НОРМАТИВНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ

Данная статья посвящена проблемным вопросам учета такого экономического объекта, как нематериальные активы, а именно нормативному регулированию их признания. Были проанализированы критерии признания нематериальных активов, приведенные в Положении (стандарте) бухгалтерского учета 8 «Нематериальные активы» и Международном стандарте финансовой отчетности 38 «Нематериальные активы», учитывая источники поступления таких активов, их специфику и трактовку самого термина «нематериальные активы». Выяснено, что национальный стандарт учета не раскрывает смысл таких важных для признания нематериальных активов понятий, как «идентифицируемость», «будущие экономические выгоды», «контроль». Также не урегулирован порядок признания нематериальных активов, которые поступили на предприятие путем приобретения бизнеса и отличаются от гудвила. Была обоснована важность улучшения законодательного определения критериев признания нематериальных активов на примере долгосрочной лицензии и внутри генерируемой торговой марки, а также предложены пути усовершенствования нормативной базы в части данного вопроса с целью устранения расхождений между отдельными нормативными актами.

Ключевые слова: нематериальный, актив, признание, нормативная база, бухгалтерский учет, стандарты бухгалтерского учета.

THE RECOGNITION OF THE INTANGIBLE ASSETS THROUGH THE PRISM OF THE LEGISLATIVE REGULATION

This article is devoted to the problem questions of accounting of such economic category, as intangible assets, especially to the legislative regulation of their recognition. The criteria of the recognition of the intangible assets that were given in the National Accounting Standard 8 “Intangible assets” and International Financial Reporting Standards 38 “Intangible assets” were analyzed considering the sources of their admission, their specificity and the interpretation of the term “intangible assets” itself. It has been clarified that the national accounting standard does not disclose the meaning of such important concepts as "identifiability", "future economic benefits", "control", for recognition of intangible assets. Also, the procedure for recognition of intangible assets that entered the enterprise through the acquisition of a business and is different from goodwill, has not been settled. The importance of improving the legislative definition of the criteria for the recognition of intangible assets on the example of a long-term license and within an internally generated trademark was substantiated, and ways of improving the regulatory framework regarding this issue with the aim of eliminating discrepancies between individual regulatory acts were suggested.

Keywords: intangible, asset, recognition, legislative framework, accounting, accounting standards.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день неможливо уявити ситуацію, коли бізнес успішно функціонує без використання комп’ютерних програм, бази даних, ноу-хау, веб-сайтів або ліцензій на впровадження певних видів діяльності. Реалії ринкової економіки такі, що конкурентоспроможність є ключовою умовою життєздатності підприємства, і неможливо пристосуватися до сучасних тенденцій, ігноруючи здобутки інтелектуальної діяльності людства. Винаходи, технологічні нововведення та засоби передової комунікації дозволяють оптимізувати діяльність підприємства, бути швидше, надійніше та ефективніше. Жодна подія, що відбувається на підприємстві, не проходить повз бухгалтерський облік. Те ж саме

можна сказати про надходження об'єктів інтелектуальної власності, які знаходять своє вираження в обліку через поняття «нематеріальні активи». Практику обліку нематеріальних активів в Україні можна назвати досить молодою порівняно з іншими об'єктами, але вона набуває великого значення стрімкими темпами, зважаючи на бурхливий розвиток новітніх технологій. На жаль, статистика показує, що більшість українських підприємств відображає нематеріальні активи у своїй звітності у досить малих обсягах. Даний факт свідчить зовсім не про те, що використання таких об'єктів мінімізоване. Сама методика ідентифікації, визнання, оцінки та подальшого обліку потребує удосконалення задля того, щоб вітчизняні бухгалтери мали можливість на її основі будувати достовірну та оптимальну систему обліку взагалі та нематеріальних активів зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Облік нематеріальних активів є предметом ретельного дослідження таких вітчизняних вчених, як Банасько Т.М., Остапкович Н.О., Жураковська І.В., Гусь А.В., Лобода Н.О. Окремо питання визнання нематеріальних активів у бухгалтерському обліку у своїх наукових працях виділяли Рилєєв С.В., Диба В.М., Скоп Х.І., Дрогобицький І.М., Куцик П.О. Напрацювання з даного питання є надзвичайно вагомим та важливим внеском у розуміння теорії та удосконалення практики сучасного обліку нематеріальних активів. Все ж залишається багато невирішених проблемних аспектів у даній сфері, які потребують подальшого дослідження, зокрема неузгодженість нормативно-правових актів стосовно певних критеріїв визнання нематеріальних активів та відсутності належного розкриття важливих положень.

Невирішена частина загальної проблеми. Визнання нематеріальних активів – процес, що регулюється національними та міжнародними стандартами обліку. Дані стандарти встановлюють вимоги, яким повинен відповідати об'єкт для того, щоб він міг бути зарахований на баланс у складі статті «Нематеріальні активи». Специфіка даного об'єкту обліку така, що його досить складно достовірно ідентифікувати, визнати та оцінити через відсутність матеріальної форми та необхідності оцінювати ймовірність надходження майбутніх економічних вигід. Саме визнання нематеріальних активів викликає у бухгалтера значні труднощі.

Визнання – важливий крок до побудови достовірної інформації, що буде відображатися у активі балансу та примітках до фінансової звітності. Помилка у визнанні нематеріальних активів призведе до неминучого викривлення облікової інформації. Підприємства, що складають звітність відповідно до міжнародних стандартів звітності, керуючись Міжнародним стандартом фінансової звітності 38 «Нематеріальні активи», мають змогу більш достовірно відображати об'єкти інтелектуальної власності в обліку, ніж ті, що дотримуються вимог Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи». Причина криється у тому, що, вітчизняний стандарт залишає без уваги ключові моменти у розумінні сутності нематеріальних активів та деякі нюанси їх визнання. Саме тому вкрай необхідно дослідити визнання нематеріальних активів саме з позиції нормативно-правової бази.

Цілі статті. Дана стаття має на меті проведення аналізу міжнародних та вітчизняних облікових стандартів у частині визнання нематеріальних активів з подальшим їх порівнянням та виявленням проблемних питань. Також наведене дослідження спрямоване на розробку пропозицій щодо поліпшення існуючої ситуації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним з найважливіших шляхів надання облікової інформації про підприємство внутрішнім та зовнішнім користувачам є його звітність. Саме звітність відображає наявність активів та зобов'язань суб'єкта господарювання, його доходи та витрати. Достовірна інформація, відображена у фінансовій, податковій, статистичній звітностях, є ключовою умовою для прийняття ефективних управлінських рішень на будь-якому рівні, є запорукою інвестиційної привабливості бізнесу. Також її коректність постає гарантією того, що взаємодія з контролюючими органами не матиме негативних і небажаних наслідків для підприємства.

Якщо зосередитися на тій частині звітності, що надає дані про майно у власності підприємства, варто виділити розділ «Актив» Балансу (Звіту про фінансовий стан, Форми №1). Як відомо, перш ніж об'єкт обліку «приєднається» до однієї зі статей активу Балансу, бухгалтер повинен впевнитися, що даний об'єкт відповідає низці критеріїв, тобто може бути визнаний як актив.

Для того, щоб ресурс був визнаний активом, він повинен бути контрольованим з боку підприємства, та його використання має приносити у майбутньому економічні вигоди. [1]

Така стаття Балансу, як нематеріальні активи (код рядків 1000-1002), є дуже особливою складовою обліку. Крім критеріїв до визнання активів взагалі, нематеріальні активи потребують відповідності окремим, специфічним вимогам, які виходять з інтелектуальної природи даного об'єкта. Перш за все, варто зазначити, що, згідно Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи» (далі – П(С)БО 8), нематеріальний актив є немонетарним активом, що не має матеріальної форми та може бути ідентифікований. Міжнародний стандарт фінансової звітності 38 «Нематеріальні активи» (далі – МСФЗ 38) містить аналогічне визначення, з тією різницею, що використовується фраза «не має фізичної субстанції». МСФЗ 38, на відміну від П(С)БО, окремо наголошує на тому, що, перш ніж визнавати статтю нематеріальним активом, необхідно довести, що вона відповідає визначенню нематеріального активу та критеріям визнання. [2,3]

Перш за все, аналізуючи визнання об'єкта нематеріальним активом, слід звернути увагу на те, що МСФЗ 38 вимагає відповідності визначенню даного активу. Як видно з тлумачення терміну, наведеного вище, основними критеріями виступають немонетарність, відсутність фізичної субстанції та можливість ідентифікації.

Для кращого розуміння сутності поняття «немонетарність» стосовно активу, слід звернутися до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 19 «Об'єднання підприємств». Отже, немонетарні активи – це всі активи, крім грошових коштів, їх еквівалентів та дебіторської заборгованості у фіксованій (або визначеній) сумі грошей. Така характеристика, на думку Гусь А.В., робить акцент на розумінні нематеріальних активів як відповідної статті витрат суб'єкта господарювання, здатну в майбутньому принести йому певну економічну вигоду. Такий підхід відрізняється від того, що наведений у Податковому кодексі України, який розглядає нематеріальні активи як право. [4,5]

Фраза «не має фізичної субстанції» у визначенні згідно МСФЗ 38, на наш погляд, більш вдало демонструє сутність нематеріальних активів, ніж відповідний вислів «не має матеріальної форми» у

П(С)БО 8, адже слово «форма» демонструє зовнішню характеристику предмета. Зважаючи на те, що нематеріальний актив може міститися на матеріальному носії, його «форма» цілком може бути відчутною на дотик. Слово «субстанція» ж наголошує на природі об'єкта, яка є виключно інтелектуальною.

На нашу думку, важливо зупинитися на відокремленні нематеріального активу від його матеріального носія. Зазвичай вартість матеріального носія набагато менша, ніж вартість нематеріального активу. Набагато більше значення має сам інтелектуальний продукт, ніж його матеріальне втілення. Яскравим прикладом є комп'ютерна програма, що міститься на диску. Але окремо слід виділити ті випадки, коли програмне забезпечення невіддільне від об'єкту основних засобів та купується разом з ним. У такому разі програмне забезпечення є частиною групи основних засобів.

Щодо ідентифікованості нематеріального активу, варто зазначити, що П(С)БО 8 не містить розкриття змісту даної вимоги, на відміну від МСФЗ 38.

Спираючись на міжнародний стандарт, можемо зробити висновок, що ідентифікований актив – це той актив, який може бути відокремлений від решти активів підприємства. З даного приводу слушне зауваження робить Дорошко Г.К., підкреслюючи необхідність наявності та чинності підтверджуючої документації на об'єкт нематеріальних активів. [6]

Отже, особливі риси нематеріальних активів у поєднанні з визначенням активів взагалі сформували критерії визнання, наведені у П(С)БО 8 та МСФЗ 38. Дані вимоги відображені у таблиці 1, згруповані у відповідності до нормативних джерел та шляхів надходження даних об'єктів на підприємство.

Таблиця 1

Критерії визнання нематеріальних активів у розрізі шляхів надходження за національним та міжнародним стандартами

ПСБО 8	МСФЗ 38
01	02
Придбання окремо	
- існує імовірність одержання майбутніх економічних вигод, пов'язаних з використанням об'єкта;	- є ймовірність того, що майбутні економічні вигоди, які відносяться до активу, надходять до суб'єкта господарювання;

- його вартість може бути достовірно визначена.	- собівартість активу можна достовірно оцінити.
Придбання при об'єднанні бізнесу	
-	- актив є відокремлюваним; - виникає внаслідок договірних чи інших юридичних прав (тобто існує достатня інформація для достовірної оцінки справедливої вартості активу).
Незавершений проект з дослідження і розробки об'єкта придбання бізнесу	
-	- об'єкт відповідає визначенню активу; - може бути ідентифікованим.
Отримання на етапі розробки	
підприємство має: - намір, технічну можливість та ресурси для доведення нематеріального активу до стану, у якому він придатний для реалізації або використання; - можливість отримання майбутніх економічних вигод від реалізації або використання нематеріального активу; - інформацію для достовірного визначення витрат, пов'язаних з розробкою нематеріального активу.	підприємство має довести: - технічну можливість завершити створення нематеріального активу так, щоб він був придатний до використання або продажу; - свій намір завершити створення нематеріального активу та використовувати або продати його; - свою здатність використовувати або продати нематеріальний актив; - як нематеріальний актив генеруватиме ймовірні майбутні економічні вигоди; - існування ринку для продукції нематеріального активу чи для самого нематеріального активу або корисність нематеріального активу;
	- наявність відповідних технічних, фінансових та інших ресурсів для завершення розробки та використання чи продажу нематеріального активу; - свою здатність достовірно оцінити видатки, які відносяться до нематеріального активу протягом його розробки.

Отримання на етапі дослідження	
Не визнаються нематеріальним активом, а підлягають відображенню у складі витрат того звітного періоду, в якому вони були здійснені, витрати на дослідження.	Не слід визнавати жодного нематеріального активу, що виникає в результаті дослідження (чи в результаті етапу дослідження внутрішнього проекту).

Як видно з наведеної таблиці, критерії визнання нематеріальних активів за П(С)БО 8 були розроблені на основі МСФЗ 38 в тій частині, що стосується придбання об'єктів окремо. Так, використання нематеріального активу, як очікується, повинно призводити до отримання економічних вигід. На жаль, у П(С)БО 8, яким керуються підприємства, що обрали для себе складання звітності за національними стандартами, не наведене розшифрування терміну «майбутні економічні вигоди», тобто, бухгалтер не має змоги з'ясувати, що конкретно слід розуміти під даним поняттям. З іншого боку, МСФЗ 38 вказує, що майбутні економічні вигоди від використання нематеріального активу можуть виражатися у формі доходу від продажу продукції чи послуг, скорочення витрат або інших вигід, які є результатом використання даного активу підприємством.

Що стосується аналізу ймовірності отримання таких економічних вигід у майбутньому, її, згідно МСФЗ 38, варто оцінювати за допомогою обґрунтованих та підтверджених припущень. Такі припущення дають можливість найкращим чином оцінити економічні умови протягом всього строку корисного використання активу.

Але виникає питання, де саме проведена межа, що розділяє достатній та недостатній ступені ймовірності. Як показують результати огляду національних та міжнародних стандартів обліку, такої інформації український бухгалтер у нормативній базі знайти не зможе. На нашу думку, доцільно звернутися до результатів досліджень Маценко Л.Ф. щодо методики відображення організаційно-економічних фактів господарського життя з невизначеними наслідками.

Автор посилається на таблицю, розроблену професором Соколовим Я.В., яка ілюструє розподіл ймовірності настання фактів господарського життя з невизначеними наслідками. Ймовірність розділена на дуже високий, високий, середній та малий ступені в залежності від відповідних ознак [7, с.426].

Маценко Л.Ф., проте, наголошує на складності практичної роботи бухгалтера та пропонує укрупнити розроблену професором Соколовим диференціацію ймовірностей прояву. Якщо ймовірність виникнення певного наслідку більше 50%, факт може вважатися високоймовірним. Навпаки, якщо ймовірність виникнення певного наслідку менше 50%, факт є малоймовірним [8].

Отже, на нашу думку, якщо зовнішні чинники, які мають, згідно МСФЗ 38, особливе значення, вказують, що ймовірність отримання майбутніх економічних вигід від використання певного нематеріального активу є більшою, ніж 50%, такий об'єкт відповідає даному критерію визнання.

Отримання економічних вигід у майбутньому тісно пов'язане з такою важливою умовою визнання нематеріального активу, як можливість контролю. Такий критерій, як було вказано вище, є складовою визначення терміну активу взагалі. Згідно п.13 МСФЗ 38, контроль виражається у повноваженні отримувати майбутні економічні вигоди від використання нематеріального активу та можливості обмежувати доступ інших осіб до таких вигід. До того ж стандарт не обмежує спосіб здійснення контролю: він може бути юридичним або будь-яким іншим, хоча засвідчення юридичних прав дає змогу значно полегшити процес контролю.

Слід зазначити, що роз'яснення сутності контролю економічних вигід відсутнє як у П(С)БО 8, так і в інших національних стандартах обліку, що, на нашу думку, є значним недоглядом з боку вітчизняної законотворчості, адже на практиці досить часто виникають випадки, коли об'єкт не може бути визнаний нематеріальним активом саме за відсутності можливості обмежити доступ з боку інших осіб до економічних вигід від їх використання.

Наприклад, у результаті придбання ліцензії, що задовольняє вимогам зарахування її до необоротних активів за критеріями вартості та строку корисного використання, підприємство отримує невиключні права на неї. Фірма може лише використовувати даний об'єкт

інтелектуальної власності, але не може ним розпоряджатися (продавати, надавати у користування іншим), не має можливості здійснювати контроль у повному обсязі.

А. Невська вважає, що підприємство по суті не може контролювати жодну ліцензію, яка була придбана, адже Господарський кодекс України засвідчує: ліцензія – документ державного взірця, який підтверджує право суб'єкта господарювання на здійснення певного виду діяльності на визначений термін з обов'язковим дотриманням умов ліцензійного договору. [9,10]

У той же час Міністерство фінансів України у листі від 13.07.2009 року наголошує на тому, що вартість придбаних ліцензій слід визнавати у складі інших нематеріальних активів за умови відповідності критеріям визнання, хоча одна умова забезпечення контролю вже не може бути виконана. Маємо підстави стверджувати про наявність певного протиріччя на законодавчому рівні. [11, с. 866]

МСФЗ 38 та П(С)БО 8 збігаються у тій частині, що ставить критерієм визнання можливість достовірно оцінити вартість об'єкта. Але міжнародний стандарт більш детально обґрунтовує той факт, що придбаний окремо нематеріальний актив завжди буде відповідати критеріям визнання імовірності, адже ціна придбання, що складає вартість активу є відображенням очікування майбутніх економічних вигід від його використання. Дане уточнення є черговим свідченням більшої детальності та змістовності МСФЗ 38 у порівнянні з П(С)БО 8.

Відсутній у П(С)БО 8 опис вимог до визнання нематеріальних активів, які надійшли на підприємство шляхом придбання бізнесу. Критерії визнання за МСФЗ 38 збігаються з умовами ідентифікованості нематеріального активу. У протилежному випадку, якщо нематеріальний актив є невіддільним від придбаного бізнесу, його слід розглядати як гудвіл. Варто відзначити, що навіть П(С)БО 19 «Об'єднання підприємств» не містить інформації, яка б висвітлювала питання визнання нематеріального активу, який є ідентифікованим, у разі придбання бізнесу.

Скоп Х.І. окремо розглядає ситуацію, коли в результаті об'єднання бізнесу підприємство отримує нематеріальний актив, віддільний тільки разом із пов'язаним з ним контрактом, ідентифікованим активом або зобов'язанням. У такому разі нематеріальний актив визнається разом із відповідною статтею, з якою

він пов'язаний, якщо його справедлива вартість не може бути оцінена окремо. Такий підхід дозволить уникнути довільного розподілу грошових потоків між окремими нематеріальними активами у складі відповідної групи [12].

Порядок визнання незавершеного проекту з дослідження і розробки також не знайшов висвітлення у національних стандартах. Між тим, міжнародний стандарт висуває для такого об'єкту ту ж саму вимогу ідентифікованості, наголошуючи на необхідності відповідати визначенню активу.

Особливу увагу міжнародний та вітчизняний стандарти обліку приділяють нематеріальним активам, створеним власними силами підприємства, тобто внутрішньо генерованим, адже крім загальних критеріїв визнання нематеріальних активів, повинні виконуватися окремі вимоги.

Етап дослідження характеризується рисами, наведеними у П(С)БО 8 та МСФЗ 38 майже ідентично:

- запланованість;
- оригінальність (проведення вперше);
- мета - отримання і розуміння нових наукових та технічних знань.

Крім того, у МСФЗ наведений перелік прикладів діяльності як з дослідження, так і розробки, що наочно ілюструє користувачам, у яких саме випадках варто розцінювати окрему діяльність як належну до такого етапу. Дана обставина, на нашу думку, є ще одним підтвердженням більшої детальності міжнародного стандарту обліку нематеріальних активів порівняно з вітчизняним.

Що стосується визнання нематеріальних активів, створених на етапі дослідження, П(С)БО 8 та МСФЗ 38 не припускають жодної можливості визнати їх, наголошуючи на необхідності віднесення таких витрат на витрати звітного періоду.

Тлумачення поняття «розробка» у МСФЗ 38 та П(С)БО 8 є ідентичними та включають такі ключові риси:

- застосування результатів наукових досліджень та інших знань;
- планування чи проектування виробництва нових або суттєво вдосконалених продуктів до початку їхнього серійного виробництва або використання.

Деякі нематеріальні активи, створені на етапі розробки, можуть бути зараховані на баланс підприємства, якщо задовольняють критеріям, відображеним вище. Як видно, перелік вимог за МСФЗ 38 значно ширший. Можна припуститися думки, що перший та другий критерії за П(С)БО 8 містять у собі другий, третій, п'ятий та шостий критерії, що значаться у МСФЗ 38, хоча, на наш погляд, більша деталізація вимог є запорукою чіткого розуміння, яке рішення приймати під час визнання або невизнання витрат на розробку окремим об'єктом нематеріальних активів.

Як показують дослідження Куцик П.О. та Дрогобицького І.М., відповідність першому критерію визнання витрат на розробку нематеріального активу за П(С)БО 8 залежить від самої діяльності з розробки, намірів керівництва і є дуже індивідуальною. Доведення можливості отримання від активу майбутніх економічних вигід є вкрай складним, як зазначають науковці, зважаючи на необхідність застосування методики дисконтування майбутніх грошових потоків, особливо у тих випадках, коли використання нематеріального активу може принести економічні вигоди тільки у зв'язку з іншим активом.

А достовірне визначення суми витрат, пов'язаних із розробкою можливе лише у разі ретельного ведення відповідних облікових книг та записів.

Також науковці звертають увагу на те, що часто підприємству важко відокремити діяльність на етапі розробки від діяльності на етапі дослідження. Така ситуація ускладнює визнання витрат на етапі розробки такими, що підлягають капіталізації [13, с. 95].

У такому випадку Комітет з МСБО рекомендує діяльність з розробки обліковувати так, як би її обліковували на початку досліджень. Тільки після того, як з'явиться можливість відповідним чином відобразити діяльність з розробки, понесені витрати можна враховувати в складі етапу розробки [14].

У якості прикладу доцільно навести питання щодо створення торгової марки. Неможливість задовольнити вимогу з достовірного визначення собівартості є причиною того, що витрати на створення торгової марки не можуть бути визнані як нематеріальний актив. Усі інші критерії дотримуються, адже розробка торгової марки завершена, об'єкт може бути реалізований та є джерелом отримання роялті. Але П(С)БО 8 та МСФЗ 38 однозначно встановлюють обмеження для

брендів, товарних знаків, торгових марок, що внутрішньо генеруються. Такі витрати визнаються витратами того звітного періоду, у якому вони були понесені. Причина криється у тому, що витрати на створення торгової марки цілком можна оцінити, але неможливо відділити від витрат на розвиток бізнесу взагалі, отже, достовірна оцінка у даному випадку неможлива.

У свою чергу Диба В.М. зазначає, що здійснення витрат на створення торгової марки може, як наслідок, привести до отримання значного розміру економічних вигід, і віднесення витрат до складу витрат на збут, а не їх капіталізація, матиме наслідком значні викривлення у статті «Нематеріальні активи» та у витратній частині Звіту про фінансові результати. Автор наголошує на тому, що така ситуація веде за собою отримання користувачами недостовірної інформації про підприємство [15].

Пожарська Л. у свою чергу доречно пропонує доповнити П(С)БО пунктом, який дозволив би визнавати нематеріальними активами внутрішньо генеровані торгові марки, якщо вони відповідають усім критеріям визнання [16].

Якщо ж дане питання розглянути з точки зору податкового обліку, стає очевидним невідповідність підходів. Як зазначається у п. 138.3.1 Податкового кодексу України, для розрахунку амортизації визначається вартість нематеріальних активів без урахування їх переоцінки (уцінки, дооцінки). П. 138.3.2 містить перелік того, які об'єкти не підлягають амортизації, і серед них немає жодної згадки про витрати на створення торгової марки, з чого можна зробити висновок про необхідність нарахування амортизації на таких об'єкт у податковому обліку.

Також, на наш погляд, дослідження питання визнання нематеріальних активів неможливе без переліку тих витрат, які не можуть складати собівартість активів у бухгалтерському обліку. Така інформація проілюстрована на рисунку 1 та базується на даних П(С)БО 8 та МСФЗ 38.

Як бачимо, в цілому критерії невизнання за П(С)БО 8 та МСФЗ 38 відрізняються лише у частині витрат на підготовку та перепідготовку кадрів (які у міжнародних стандартах однозначно відносяться до складу організаційних витрат) та витрат на рекламу та просування продукції (міжнародні стандарти відносять їх до витрат

періоду на маркетинг). Також у п. 9 П(С)БО 8 зазначено, що даний стандарт на гудвіл не поширюється.

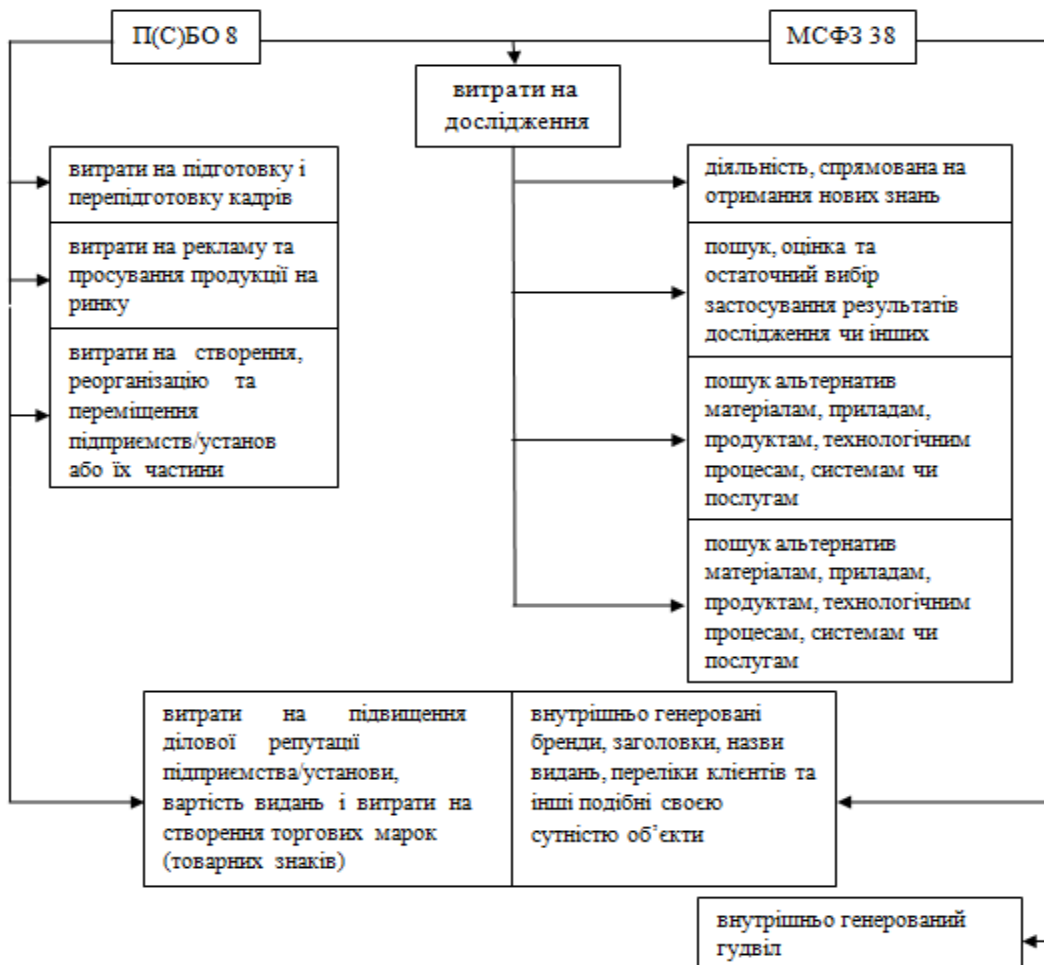

Рис. 1 Витрати, що не визнаються нематеріальними активами

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, аналіз критеріїв, якими слід керуватися бухгалтеру під час визнання нематеріального активу, запропоновані П(С)БО 8 та МСФЗ 38, показав, що, хоча національні стандарти обліку були розроблені на базі міжнародних, все ж існують моменти розбіжностей, які виражені у відсутності роз'яснень багатьох ключових моментів у П(С)БО.

Перш за все, на нашу думку, слід змінити визначення нематеріальних активів у П(С)БО 8 та замінити вислів «не має

матеріальної форми» на відповідний «характеризується інтелектуальною сутністю». Такий підхід дозволить уникнути прив'язки до матеріального носія нематеріального активу та точніше відобразитиме природу даного об'єкту обліку.

Також значним недоглядом з боку вітчизняних законотворців є відсутність у національному стандарті роз'яснення щодо ідентифікація нематеріального активу, адже даний критерій є одним із визначальних при визнанні нематеріального активу, особливо у разі надходження у результаті придбання бізнесу. І хоча термін «ідентифікований актив» знайшов своє відображення у П(С)БО 19, на наш погляд, необхідно доповнити саме П(С)БО 8 інформацією з цього приводу, враховуючи специфіку нематеріальності активу.

Так само вітчизняному стандарту «бракує» висвітлення термінів «майбутні економічні вигоди» та «контроль».

Ми також погоджуємось з пропозицією Дибби В.М. та Пожарської Л. щодо необхідності внести зміни у МСФЗ 38 та П(С)БО 8 у частині обмежень у визнанні витрат на створення торгової марки нематеріальним активом. На наш погляд, витрати на внутрішньо генеровану торгову марку мають право капіталізуватися, якщо їх реально та можливо відділити від витрат на розвиток бізнесу та інші маркетингові витрати.

Підбиваючи підсумок, варто підкреслити важливість та складність такого об'єкт обліку, як нематеріальний актив. Відсутність фізичної субстанції та велике розмаїття різних за призначенням і специфікою об'єктів інтелектуальної власності вимагають детального продумування кожного шляху у процесі обліку. Бухгалтер спирається на нормативну базу, яка повинна містити чітку та прозору інформацію, що виключає можливість будь-яких неузгодженостей. Як показують результати дослідження, на сьогодні існує значна необхідність в удосконаленні нормативно-правових актів та їх узгоджені між собою у тій частині, що стосується визнання нематеріальних активів.

Література

1. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» затв. Міністерством фінансів України від 07.02.2013 р. № 73. [Електронний ресурс] –

Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.

2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 "Нематеріальні активи" (із змінами, внесеними згідно з Наказами Міністерства фінансів N 627 від 27.06.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99>.

3. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку (IASB) 38 «Нематеріальні активи» [Електронний ресурс]: Стандарт, Міжнародний документ від 01.01.2012 р. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/929_050.

4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 19 «Об'єднання підприємств», затв. наказом Міністерства фінансів України від 7 липня 1999р. № 163 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0499-99>.

5. Гусь А. В. Еволюція поняття "нематеріальні активи" у законодавстві України [Електронний ресурс] / А. В. Гусь // Університетські наукові записки. - 2013. - № 3. - С. 277-284. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2013_3_41.

6. Дорожко Г. К. Проблеми ідентифікації об'єктів інтелектуальної власності в бухгалтерському обліку / Г. К. Дорожко, О. В. Балашова // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. - 2013. - Вип. 1(3). - С. 51-54. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Траєiv_2013_1%283%29__11.

7. Бухгалтерский учет: Учебник / И.И.Бочкарева, В.А.Быков и др.; Под ред. Я.В. Соколова. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004. – 768 с.

8. Маценко Л.Ф. Методика відображення організаційно-економічних об'єктів фактів господарського життя з невизначеними наслідками на рахунках бухгалтерського обліку / Л.Ф. Маценко // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: економічні науки. – Житомир: ЖДТУ, 2011. – № 3 (57). – С.95 – 101. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ven.ztu.edu.ua/article/viewFile/62018/59155>.

9. Невская А. Особенности учета и амортизации долгосрочной лицензии стоимостью свыше 2500 грн / Анастасия Невская. // "Интерактивная бухгалтерия". – 2014. – №52. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.interbuh.com.ua/ru/documents/oneanalytics/17761>.

10. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV (із змінами та доповненнями)// Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, N 18, № 19-20, № 21-22, ст.144 [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

11. Міністерство фінансів України. Лист N 31-34000-20-10/18896 від 13.07.2009. Щодо відображення в бухгалтерському обліку вартості придбаних ліцензій і комп'ютерних програм. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://consultant.parus.ua/?doc=05QAT55CE1>.

12. Скоп Х. І. Бухгалтерський облік нематеріальних активів: визнання та оцінка [Електронний ресурс] / Х. Скоп // Бухгалтерський облік і аудит. - 2013. - № 8. - С. 10-19. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boau_2013_8_3.

13. Куцик П.О., Дрогобицький І.М., Плиса З.П., Скоп Х.І. Облікова концепція управління вартістю нематеріальних активів підприємства [Текст] : монографія / П.О.Куцик, І.М. Дрогобицький, З.П. Плиса, Х.І. Скоп. – Львів : Растр-7, 2016. – 268 с.

14. Применение МСФО: в 3 т.; пер. с англ. – 2-е стер. изд. – М.: Альпиа Бизнес Букс, 2008. – Ч. 1: Применение МСФО. – 1124 с.

15. Диба В. М. Нематеріальні активи: принципи визначення та визнання / В. М. Диба // Вчені записки: зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана»; [редкол.: А. Ф. Павленко (відп. ред.) та ін.]. – Київ : КНЕУ, 2008. – Вип. 10. – С. 217–222.

16. Пожарська Л. Економічна сутність та класифікація нематеріальних активів підприємств телебачення / Л. Пожарська // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. - 2012. - № 1. - С. 33-43. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknteu_2012_1_5.

1. Natsional'ne polozhennya (standart) bukhhalters'koho obliku # 1 «Zahal'ni vymohy do finansovoyi zvitnosti» zatv. Ministerstvom finansiv Ukrayiny vid 07.02.2013 r. # 73. [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.

2. Polozhennya (standart) bukhhalters'koho obliku 8 "Nematerial'ni aktyvy" (iz zminamy, vnesenymy z hidno z Nakazamy Ministerstva finansiv N 627 vid 27.06.2013 [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99>.

3. Mizhnarodnyy standart bukhhalters'koho obliku (IASB) 38 «Nematerial'ni aktyvy» [Elektronnyy resurs]: Standart, Mizhnarodnyy dokument vid 01.01.2012 r. – Rezhym dostupu: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/929_050.

4. Polozhennya (standart) bukhhalters'koho obliku # 19 «Ob"yednannya pidpryyemstv», zatv. nakazom Ministerstva finansiv Ukrayiny vid 7 lypnya 1999r. # 163 [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0499-99>.

5. Hus' A. V. Evolyutsiya ponyattya "nematerial'ni aktyvy" u zakonodavstvi Ukrayiny [Elektronnyy resurs] / A. V. Hus' // Universytet's'ki naukovi zapysky. - 2013. - # 3. - S. 277-284. - Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2013_3_41.

6. Dorozhko H. K. Problemy identyfikatsiyi ob"yektiv intelektual'noyi vlasnosti v bukhhalters'komu obliku / H. K. Dorozhko, O. V. Balashova // Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektual'noyi vlasnosti. - 2013. - Vyp. 1(3). - S. 51-54. - Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpaeiv_2013_1%283%29__11.

7. Bukhhaltersky uchets: Uchebnyk / Y.Y.Bochkareva, V.A.Выков y dr.; Pod red. Ya.V. Sokolova. – M.: TK Velby, Yzd-vo Prospekt, 2004. – 768 s.

8. Matsenko L.F. Metodyka vidobrazhennya orhanizatsiyno-ekonomichnykh ob"yektiv faktiv hospodars'koho zhyttya z nevyznachenymy naslidkamy na rakhunkakh bukhhalters'koho obliku / L.F. Matsenko // Visnyk Zhytomyrs'koho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriya: ekonomichni nauky. – Zhytomyr: ZhDTU, 2011. – # 3 (57). – S.95 – 101. [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <http://ven.ztu.edu.ua/article/viewFile/62018/59155>.

9. Nevskaya A. Osobennosti ucheta y amortyzatsyy dolhosrochnoy lytsenzyi stoymost'yu svyshe 2500 hrn / Anastasya Nevskaya. // "Ynteraktyvnaya bukhhalteryya". – 2014. – #52. [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupa: <http://www.interbuh.com.ua/ru/documents/oneanalytics/17761>.

10. Hospodars'ky kodeks Ukrayiny vid 16.01.2003 # 436-IV (iz zminamy ta dopovnennyamy)// Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (VVR), 2003, N 18, # 19-20, # 21-22, st.144 [Elektronnyy resurs] - Rezhym dostupu: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

11. Ministerstvo finansiv Ukrayiny. Lyst N 31-34000-20-10/18896 vid 13.07.2009. Shchodo vidobrazhennya v bukhhalters'komu obliku vartosti prydbanykh litsenziy i komp"yuternykh prohramm. [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <http://consultant.parus.ua/?doc=05QAT55CE1>.

12. Skop Kh. I. Bukhhalters'kyy oblik nematerial'nykh aktyviv: vyznannya ta otsinka [Elektronnyy resurs] / Kh. Skop // Bukhhalters'kyy oblik i audyt. - 2013. - # 8. - S. 10-19. - Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boau_2013_8_3.

13. Kutsyk P.O., Drohobyts'kyy I.M., Plysa Z.P., Skop Kh.I. Oblikova kontsepsiya upravlinnya vartistyu nematerial'nykh aktyviv pidpryyemstva [Tekst] : monohrafiya / P.O.Kutsyk, I.M. Drohobyts'kyy, Z.P. Plysa, Kh.I. Skop. – L'viv : Rastr-7, 2016. – 268 s.

14. Prymenenye MSFO: v 3 t.; per. s anhl. – 2-e ster. yzd. – M.: Al'pya Byznes Buks, 2008. – Ch. 1: Prymenenye MSFO. – 1124 s.

15. Dyba V. M. Nematerial'ni aktyvy: pryntsypy vyznachennya ta vyznannya / V. M. Dyba // Vcheni zapysky: zb. nauk. pr. / M-vo osvity i nauky Ukrayiny, DVNZ «Kyyiv. nats. ekon. un-t im. Vadyma Het'mana»; [redkol.: A. F. Pavlenko (vidp. red.) ta in.]. – Kyyiv : KNEU, 2008. – Vyp. 10. – S. 217–222.

16. Pozhars'ka L. Ekonomichna sutnist' ta klasyfikatsiya nematerial'nykh aktyviv pidpryyemstv telebachennya / L. Pozhars'ka // Visnyk Kyyivs'koho natsional'noho torhovel'no-ekonomichnoho universytetu. - 2012. - # 1. - S. 33-43. - Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknteu_2012_1_5.

Рецензент: Лоханова Н.О., д.е.н., професор, зав. кафедрою бухгалтерського обліку та аудиту Одеського національного економічного університету

21.03.2017

ЕКОНОМІЧНИЙ КАПІТАЛ В СИСТЕМІ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ БАНКУ

В статті розглядається роль економічного капіталу в системі ризик-менеджмент. Більш детально розмежовуються трактування поняття ризику, невизначеності та імовірності. Охарактеризовано компоненти, що зв'язують власний капітал і ризики банку. В результаті дослідження виокремлено підходи щодо удосконалення моделі розрахунку економічного капіталу.

Ключові слова: економічний капітал, ризик, невизначеність, імовірність, регулятивний капітал, ризик-менеджмент.

Шевчук Антон

ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КАПИТАЛ В СИСТЕМЕ РИСК-МЕНЕДЖМЕНТА БАНКА

В статье рассматривается роль экономического капитала в системе риск-менеджмент. Более подробно разграничиваются трактовки понятия риска, неопределенности и вероятности. Охарактеризованы компоненты, связывающие собственный капитал и риски банка. В результате исследования выделены подходы по совершенствованию модели расчета экономического капитала.

Ключевые слова: экономический капитал, риск, неопределенность, вероятность, регулятивный капитал, риск-менеджмент.

Shevchuk Anton

ECONOMIC CAPITAL IN RISK MANAGEMENT OF THE BANK

The article examines the role of economic capital in the system of risk management. More delineated interpretation of the concept of risk, uncertainty and probability. Characterized components linking equity and

bank risks. The study singled out approaches for improving the model for calculating economic capital.

Keywords: economic capital, risk, uncertainty, probability, regulatory capital, risk management.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Займаючи стратегічне положення в економічній системі та виконуючи функції фінансового посередництва комерційні банки, в силу специфіки своєї діяльності, піддаються впливу багатьох негативних факторів, які призводять до підвищеної ризикової діяльності, що вимагає розвитку ефективних систем управління банківськими ризиками. Особливої актуальності дане питання набуває у малих і відкритих економіках, де окрім впливу внутрішніх негативних факторів пов'язаних із неефективністю законодавства та тінізацією економіки, суттєвий вплив на діяльність банків мають зовнішні шоки, які, в першу чергу пов'язані із відпливом капіталів та обмеженням доступу банків на зовнішні ринки капіталів. За таких умов формування ефективних систем управління банківськими ризиками є першочерговим завданням міжнародних та державних наглядових органів і центральних банків, адже зростання ризиковості банківської діяльності несе в собі значні загрози для стабільності всієї економіки внаслідок ймовірності виникнення раптових дисбалансів в організації руху капіталів в середині країни.

Виділення невирішених раніше частин загальних проблем. Раптове припинення кредитування економічних суб'єктів та виникнення дисбалансів в організації платіжного обороту супроводжується загрозами виникнення системних криз та накопичення колосальних фінансових втрат для більшості економічних суб'єктів, зокрема населення. Тому враховуючи високу динаміку розвитку банківської діяльності, появи нових фінансових інновацій та підвищення ризиковості банківського бізнесу проблеми забезпечення ефективного управління банківськими ризиками потребують постійних теоретичних та практичних досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями розрахунку економічного капіталу та його суті в системі ризик-менеджменту банку займалися такі світові вчені: Д. Бокка, А.Х. Уїллетт, Р.Бернеса, С. Маттена, Е. Мільне, С. Фроста, Л. Овербека, Ф.

Найт, Б.А. Файзберга, Л.Ш. Лозівського, Є.Б. Стародубцевої, В.М. Козунін. З виходом проблематики економічного капіталу банку почали займатися і українські вчені, а саме: І.Б. Івасів, І.С. Гуцал, Г.П. Бортніков, С.В. Міщенко, О.В. Лисенок, А.М. Мороз, О.А. Судаков, М.В. Помазанов, С.М. Смірнов, Л.О. Примостка. Проте віддаючи належність вченим, залишається не до кінця розкрите дане питання.

Метою статті є виділення ролі економічного капіталу в системі ризик-менеджменту банку та розмежувати поняття «ризик», «невизначеність» та «імовірність».

Основний матеріал дослідження. Швидкий розвиток фінансових інновацій, використання нових комплексних фінансових інструментів, фінансова глобалізація призвели до зростання складності банківського обліку і контролю, створили нові, в меншій мірі схильні до зовнішнього моніторингу, канали взаємозв'язку між банками різних країн, що зробило банківську систему більш крихкою і більшою мірою схильною до ризиків глобальної економіки, більш вразливою перед економічними, інформаційними, кредитними та іншими ризиками (Anginer and Demirguc-Kunt, 2014; Allen et al., 2009 року; Allen and Babus, 2009).

У фаховій економічній літературі не має єдиного і однозначного підходу до пояснення сутності ризику, однак загальний напрям досліджень у цій сфері з одного боку ґрунтується на етимології походження терміну «ризик» від латинського терміна “rescum”, який в перекладі означає “скеля” або “небезпека” та вживався прадавніми мореплавцями для позначення небезпеки зіткнення з прибережною скелею, а з іншого боку – на розумінні ризику як певної невизначеності у настанні певної події чи функціонування когось, чогось.

Саме виходячи із цих обставин в економічній літературі не має однозначності в трактуванні сутності поняття ризик, більше того дана неоднозначність посилюється математичним підходом до пояснення сутності ризику під яким розуміють ймовірність настання певної події.

Разом з тим, як вітчизняні, так і зарубіжні науковці намагаються розмежувати поняття «ризик», «невизначеність» та «імовірність» та побудувати теоретичну конструкцію розуміння сутності ризику виходячи із ортодоксальності його розуміння як небезпеки.

Так, одним із перших науковців, які спробували розмежувати поняття «ризик» і «невизначеність» був А.Х. Уїллетт, який стверджував, що ризик – об'єктивне явище, що корелює з суб'єктивною невизначеністю настання небажаної події [1], а також Ф. Найт на думку якого ризиком називається вимірювана невизначеність, тоді як невизначеністю *sensu stricto* (з лат. у прямому розумінні) слід вважати не вимірювану невизначеність [2].

Серед найбільш зрозумілих, на наш погляд, з етимологічної та економічної точки зору поняття ризику наведено в «Сучасному економічному словнику» Б.А. Файзберга, Л.Ш. Лозівського і Є.Б. Стародубцевої, де ризик – це «небезпека виникнення непередбачених втрат очікуваного прибутку, доходу або майна, грошових коштів у зв'язку з випадковим зміною умов економічної діяльності, несприятливими обставинами» [3, с. 358].

Виходячи із фундаментальних досліджень поняття ризик та економічний ризик в банківській сфері розроблено підходи до розуміння сутності банківських ризиків, а також розроблено системи управління банківськими ризиками. Серед визначень сутності банківського ризику варто відмітити підхід Бондаренка Л., на думку якого ризик банку – це можливість прийняття раціонального чи нераціонального управлінського рішення, в рамках якого можна дати вірогідну кількісну і/або якісну оцінку дії факторів і, як наслідок, отримати один з трьох економічних результатів: позитивний (прибуток), нульовий або негативний (збиток) [4]. Інший вітчизняна вчена Подчесова В., вважає, що банківські ризики відображають невизначеність, пов'язану з проявом конкурентної боротьби як між банками, так й між іншими учасниками ринку, що відбивається на сталості руху фінансових потоків та зміні обсягів фінансових ресурсів банку [5]. Серед зарубіжних вчених варто відмітити думку Панової, яка під банківським ризиком розуміє небезпека або можливість втрат банку при настанні певних небажаних подій [6]. В загальній інтерпретації, на наш погляд, під банківським ризиком потрібно розуміти певну небезпеку для діяльності банку, яка призводить до фінансових втрат, порушення функціональної або організаційної складової його діяльності.

В залежності від виду банківських операцій, функцій або напрямків банківської діяльності ризику банку поділяють на декілька

видів:

- системні ризики – це політичні, правові, соціальні та загальноекономічні ризики, що виникають внаслідок зміни стратегічних пріоритетів соціально-економічного розвитку країни, недосконалого формування організаційно-економічного механізму, неадекватності застосування оперативних і тактичних методів, інструментів та заходів регулювання соціально-економічних процесів та відносин, що виявляється у зміні демографічної, соціальної, економічної та політичної ситуації;

- репутаційні ризики – це наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через несприятливе сприйняття іміджу фінансової установи в суспільстві, насамперед, клієнтами, контрагентами, акціонерами або органами нагляду. Його виникнення негативно впливає на спроможність банку встановлювати нові відносини з контрагентами, надавати нові послуги або підтримувати існуючі відносини, що призводить до фінансових втрат внаслідок зменшення клієнтської бази;

- форс-мажорні ризики – це рівень невизначеності щодо можливості виникнення стихійних лих, катастроф, страйків, які можуть призвести до фінансових втрат банку. Такі ризики залежать як від стихійних явищ природи та пов'язаних з ними наслідків, так і від різного роду обмежень з боку держави. Деякою мірою знизити вплив таких ризиків на діяльність банківських установ можна за рахунок створення дієвої системи оперативного попередження та інформування про зміну відповідних обставин здійснення банківської діяльності [7, с. 31];

- кредитний ризик банку – це міра (ступінь) невизначеності щодо виникнення небажаних подій при реалізації кредитних угод, суть яких полягає в тому, що позичальник не зможе виконати взятих на себе за угодою зобов'язань;

- депозитний ризик банку – це міра (ступінь) невизначеності щодо можливості переведення розрахункового або поточного рахунку до іншого банку чи дострокового вилучення вкладу;

- валютний ризик банку – це понесення банком втрат через коливання валютних курсів і цін на банківські метали;

- відсотковий ризик банку – це міра (ступінь) невизначеності щодо можливості понесення банком втрат через несприятливі зміни

відсоткових ставок;

- ризик ліквідності – це міра (ступінь) невизначеності щодо спроможності банку забезпечити своєчасне виконання грошових зобов'язань перед клієнтами;

- ризик неплатоспроможності (банкрутства) – це міра (ступінь) невизначеності стосовно того, що банк виявиться неспроможним відповідати за своїми зобов'язаннями;

- операційний ризик визначається ймовірністю виникнення невідповідності між витратами банку на здійснення своїх операцій та їх результативністю [7].

Окрім цього, в літературі з питань банківської діяльності виділяють, ще такі види ризиків, як: регіональний ризик, ризик інфляції, базисний ризик, правовий ризик; ціновий ризик, інвестиційний ризик та інші. Однак, варто зауважити, що більшість з цих ризиків є підвидами інших фінансових ризиків (наприклад, ціновий ризик є підвидом відсоткового ризику), а виділення великої кількості, які відображають окремі аспекти банківської діяльності чи є тотожними з основними ризиками, розпорошує увагу банківського менеджменту у сфері управління банком. Таким чином, на наш погляд, з метою формування ефективної політики управління ризиками банку більш доцільним є виокремлення тих ризиків, які найбільш повно відображають загрози банківській діяльності, є прогнозованими, вимірюваними та піддаються впливу банківського менеджменту.

Ризик-менеджмент як практика банківського бізнесу і як окремих напрямків економічних досліджень налічує понад 50 років. Однак його виділення в самостійну галузь діяльності і аналізу, незалежно від страхування і корпоративних фінансів, - це явище недавнього минулого. Зокрема, основну роль у розвитку теорії і практики управління банківськими ризиками є зіграли зусилля міжнародних регуляторів у сфері підтримки безпеки банківської системної, в першу чергу, розроблена в 1988 році Базельським комітетом Угода про достатність капіталу для банків. Саме ця угода зробила капітал банку та його достатність головним джерелом покриття банківських ризиків і головним індикатором їх величини. В даній Угоді представлена методологія розрахунку показника достатності банківського капіталу в залежності від якості і ступеня

ризикіу банківських активів (зважування активів проводиться за фінансовою шкалою, визначеною Базельським комітетом). Мінімальний розмір показника, що визначається як відношення власного капіталу до активів, ранжированих за ризиком. Також, угода встановлювала поділ банківського капіталу на два рівні – основний (перший порядок) і додатковий (другий порядок). Перший вид капіталу включав найбільш стійкі елементи (акції, нерозподілений прибуток і т.д.), а до другого були віднесені менш надійні статті. Капітал банків мав становити не менше 8% від активів, зважених за рівнем ризику (основний капітал не менше 4%). Капітал другого рівня повинен бути менше 50% капіталу першого рівня .

Нові вимоги до капіталу, відомі під назвою Базель II, розроблені з урахуванням мінімальних вимог до капіталу, нагляду регуляторів і ефективного використання ринкового регулювання. Основна мета Базеля II – сприяти адекватній капіталізації банків і вдосконалення систем управління ризиками, зміцнюючи стабільність фінансової системи в цілому. Як показала практика, потреби в капіталі збільшуються під час економічних спадів і зменшуються в періоди економічних підйомів. Базель II містить механізми, які зменшують цей ефект за рахунок чутливості капіталу до ризику, наприклад, використовуючи в розрахунках відомості не за один рік, а за більш тривалий період. Великий часовий інтервал необхідний для визначення рейтингу банку і достатності його капіталу. Нововведення, зроблене Базелем II, виражається у розробці системи зважування ризику, що дозволяє визначити ступінь кредитного ризику кожного банку.

Найважливішим нововведенням Базеля II є облік операційних ризиків при розрахунку нормативів достатності капіталу, а стратегічний розвиток банку може здійснюватися тільки за умови підтримки необхідного рівня достатності капіталу. Пункт 729 нової Базельської угоди по капіталу говорить: «Аналіз поточних і майбутніх потреб банку в капіталі в світлі його стратегічних цілей є важливим елементом стратегічного планування. Стратегічний план повинен чітко визначати потреби банку в капіталі, очікувані капітальні витрати, бажаний рівень капіталу і його зовнішні джерела. Вищий менеджмент і раду директорів повинні розглядати планування капіталу як вирішальний елемент досягнення стратегічних цілей»².

Далі в п. 731 прямо зазначається зв'язок достатності капіталу з управлінням ризиками при реалізації стратегічних цілей банку: «Основними елементами обґрунтованої оцінки капіталу є: політики і процедури, що забезпечують банку можливість виявляти і вимірювати ступінь всіх істотних ризиків і звітувати про них; процес співвіднесення капіталу з рівнем ризику; процес, в ході якого визначаються орієнтири достатності капіталу з урахуванням стратегічних цілей і бізнес-плану банку; процес внутрішнього контролю, контролю та аудиту здійснюватимуться для забезпечення цілісності загального процесу управління».

Базельська угода більшою мірою стосується способів розрахунку регулятивного капіталу та прямих чином не зачіпає стандарти управління банківськими ризиками. Однак нові підходи, передбачені в Базелі II для розрахунку нормативів достатності капіталу, дають банкам, здатним їх застосовувати, значні переваги. Але скористатися такими перевагами неможливо без поліпшення якості ризик-менеджменту, націленого на оптимізацію співвідношення «ризик-прибуток». В даному випадку в поняття «ризик» входять п'ять типів ризику, притаманних діяльності банків: портфельний або балансовий ризик, включаючи ризик позабалансових операцій; ризик регулювання; технологічний ризик; ризик операційної ефективності; стратегічний ризик (в тому числі ризик ринкових стратегій і корпоративного контролю).

Базель II включає в себе три найважливіших компоненти, що зв'язують власний капітал і ризики банку:

- 1) нові нормативи щодо розрахунку достатності власного капіталу (вимоги до капіталу банку);
- 2) уточнення повноваження органів нагляду (наглядний процес щодо капіталу);
- 3) правила розкриття банківської інформації (ринкова дисципліна).

1. Вимоги до капіталу банку. Класично достатність власного капіталу визначається шляхом співвідношення величини капіталу і обсягу активів, зважених з урахуванням ризику (C/RWA). Нові вимоги до достатності капіталу передбачають інший склад RWA, який розраховується за такою формулою:

$$RWA = CRWA + OR + MR,$$

де CRWA - активи, зважені з урахуванням кредитного ризику;
OR - операційний ризик;
MR - ринковий ризик.

Базель II передбачає три можливі підходи до вимірювання кредитних ризиків, властивих банківським активам (CRWA), які роблять основний вплив на рівень достатності капіталу, а саме:

- стандартизований підхід;
- базовий підхід на основі внутрішніх рейтингів або IRB (Internal rating-based approach);
- вдосконалений підхід на основі внутрішніх рейтингів.

Стандартизований підхід багато в чому повторює Базель I, при якому вагові коефіцієнти за різними групами активів встановлюються регулятором, в тому числі із застосуванням рейтингів. Цей підхід має найменшу чутливість до ризикових активів і дає завищені оцінки показника достатності власного капіталу банку, тобто банки змушені мати більш високий рівень капіталу, ніж при розрахунку нормативу його достатності за іншими методиками.

Базовий підхід на основі IRB банки використовують при наявності згоди на це регулятора. У цьому випадку банки застосовують свої внутрішні методики з оцінки кредитного ризику за різними категоріями активів в цілях розрахунку достатності власного капіталу. Система внутрішньої оцінки ризиків оформляється документально – у вигляді положень про внутрішні рейтинги, відповідно до яких присвоюються вагові коефіцієнти. Так як кількість коефіцієнтів і їх значення відрізняються від встановлених в діючих інструкціях, то банк повинен перш за все отримати схвалення регулятора на використання розроблених рейтингів.

Вдосконалений підхід відрізняється від базового тим, що виконуються вимоги Базеля II (наприклад, коефіцієнт кореляції, який застосовується до системного ризику) і обсяг власних даних для розрахунку рейтингів IRB може бути більшим, тобто банк враховує обставини, що виникли при застосуванні базового підходу з оцінки активів, зважених за кредитним ризиком (CRWA). Наприклад, при базовому підході вартість під ризиком кредитного дефолту встановлена Базелем II для 75% зобов'язань банку, а при вдосконаленому підході така вартість визначається банком

самостійно.

1. Базовий індикативний підхід дозволяє здійснювати розрахунок капіталу під операційні ризики як певну частку щорічного валового доходу на основі значень за останні три роки.

2. Стандартизований підхід дозволяє замість показника сукупного валового доходу використовувати суму доходів за окремими бізнес-лініями, для кожної з яких встановлюється своя частка відрахувань (наприклад, за роздрібними банківськими операціями – 15%, по платежах і розрахунках – 18% і т.д.).

3. Удосконалений підхід передбачає, що критерії для оцінки операційного ризику будуть визначатися всередині самого банку, але вони повинні бути схвалені регулятором, а сам банк відповідати встановленим критеріям відбору.

Причиною підвищеного інтересу до операційного ризику з боку Базеля II стало занепокоєння керівників банків з приводу збитків, зумовлених неефективними операціями, а також підвищена увага регуляторів до збільшення операційного ризику в умовах глобалізації та фінансової кризи. Друга причина – поширення цілісного підходу до управління ризиком в межах всього банку без виділення окремих складових ризику, які потребують незалежного контролю.

Базель II встановлює вимоги до капіталу виходячи зі ступеня операційного ризику та відображає стурбованість регуляторів зростанням цього компонента системного ризику, характерного для глобалізованої і інтегрованої фінансової системи. В умовах розвитку міжнародних фінансових ринків, ускладненого кризою, перед центральними банками стоїть двояка задача:

- забезпечувати макроекономічну стабільність;
- підтримувати надійність комерційних банків, які отримують в умовах стабільності прибуток за рахунок використання нових технологічних досягнень.

Ці завдання обумовлені динамікою глобалізації, що викликає підвищений системний ризик. Контроль системного ризику – це не придушення ринкових сил і технологічного прогресу, а використання технологій для підтримки стабільності. Щоб зберігалася стабільність окремих фінансових організацій, за допомогою технологій повинні розроблятися нові системи управління ризиком, поліпшуватися внутрішній нагляд і підвищуватися надійність і безпеку платіжних

систем, які повинні функціонувати в темпі, наближеному до темпу угод в реальному часі.

Третій компонент формули - ринковий ризик (MR) – тісно пов'язаний з ризиком ліквідності. Уроки попередніх криз не пройшли для банків даром. Методики управління цим ризиком вже пройшли «тест на стійкість» в 1998 і 2004 рр., Вони досить консервативні і менш чутливі до змін зовнішнього бізнес-середовища. Багато банків навмисно тримають надлишкову ліквідність, щоб захистити себе в умовах сучасної кризи. Основними видами ринкових ризиків залишаються фондовий, процентний і валютний ризики. В даний час фондовий ризик значно зріс, що пов'язано зі збільшенням частки корпоративних боргових паперів в торгових портфелях банків.

2. Наглядовий процес щодо капіталу. Другий компонент Базеля II стосується процедур банківського нагляду, що базуються на наступних наглядових принципах:

1) банки повинні мати процедури оцінки достатності їх власного капіталу, що враховують найважливіші банківські ризики;

2) органи нагляду повинні розглядати і оцінювати внутрішні можливості банку для оцінки достатності капіталу і вживати відповідних заходів, якщо наглядові органи не задоволені діями банків;

3) органи нагляду вправі очікувати, що банки будуть підтримувати достатність власного капіталу дещо вищий мінімального обов'язкового рівня. Таке перевищення пояснюється тим, що в розрахунки кредитного, операційного та ринкового ризиків не включаються коригування на потребу в капіталі в разі кризових чи інших несприятливих ситуацій;

4) органи нагляду повинні діяти так, щоб їх втручання не обернулося для банку зменшенням його капіталу нижче за мінімальний рівень.

Названі принципи дещо уточнюють і доповнюють 25 принципів банківського нагляду, прийняті Базелем I, але стосуються тільки забезпечення достатності власного капіталу комерційних банків. В цілому від впровадження принципів Базеля II фінансова стійкість банків підвищується, оскільки ризикованість активів починає оцінюватися більш об'єктивно, а капіталізація банку відбувається в рамках стандартних процедур.

3. Ринкова дисципліна. Третій компонент Базеля II визначає вимоги до розкриття інформації про діяльність банку на ринку, до основних областей якого відносяться:

- 1) вимоги до капіталу за основними сферами ризику;
- 2) складові компоненти зважених за ризиком активів;
- 3) політика банку з управління ризиками, головним чином кредитним, операційним, ринковим, відсотковим ризиками;
- 4) вичерпні відомості про структуру портфеля активів банку;
- 5) кредитний ризик, забезпечений ліквідною заставою;
- 6) інформація про проблемні і прострочені кредити;
- 7) відомості про секюритизацію та оцінку вартості забезпечення;
- 8) нереалізовані збитки і прибуток з інвестиційного портфеля;
- 9) результати стрес-тестування.

Якщо банк застосовує вдосконалений підхід до оцінки кредитного ризику з використанням власних даних для розрахунку рейтингів IRB, то додатково має бути опис систем внутрішніх рейтингів і процедур по кожному портфелю, а також наведені історичні дані про збитки за кредитами і кількісні показники розрахунку обов'язкових резервів на кредитні втрати.

Аналізуючи основні положення Базеля I та Базеля II, можна зробити висновок, що вони стали першоосновою побудови сучасної системи ризик-менеджменту комерційних банків, адже додатковими вимогами Базельського комітету з банківського нагляду до Угод про капітал були вимоги про організацію системи ризик-менеджменту банку на основі чого центральними банками країн світу були розроблені відповідні рекомендації щодо побудови системи ризик-менеджменту. Наприклад, в Україні такі рекомендації мають назву «Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках» [8]

Відповідно до цих рекомендацій під управлінням ризиками (ризик-менеджментом) розуміють процес, за допомогою якого банк виявляє (ідентифікує) ризики, проводить оцінку їх величини, здійснює їх моніторинг і контролює свої ризикові позиції, а також враховує взаємозв'язки між різними категоріями (видами) ризиків [8].

Окрім цього, визначення ризик-менеджменту, в науковій літературі розроблено велику кількість підходів як до розуміння

сутності ризик-менеджменту, так і до побудови системи та організаційної структури ризик-менеджменту. Так, наприклад, український вчений Камінський А. визначає ризик-менеджмент банку як сукупність визначених систем регламентів, процедур, встановлення лімітів, які включаються в загальну систему менеджменту, економіко-математичних моделей, які дають можливість в числовому вираженні оцінювати ризики банку та програмного забезпечення, що на основі економіко-математичних моделей дозволяє оптимізувати ризики [9]. Такі американські вчені як, Боді Е та Мертон К. суть ризик-менеджменту розглядати з двох позицій: 1) як політику управління ризиками в рамках структуризації управлінських дій в процесі аналізу і оцінки ризику; 2) як управління діями, тобто вживання конкретних заходів, спрямованих на вибір варіанта рішення в ризиковій ситуації, способу фінансування з урахуванням ціни ризику [10]. Російський вчений Антропов Д. під ризик-менеджментом банку розуміє процес являє собою систематичний моніторинг і управління ризиками, притаманними діяльності банку, з метою отримання стійкого прибутку від кожного виду діяльності і всього банківського портфеля [11, с. 33].

Враховуючи наукове обґрунтування сутності поняття ризик-менеджменту у вітчизняній та зарубіжній науковій думці можна зробити висновок, що ризик-менеджмент являє собою певну систему дій банку спрямовану на ідентифікацію, вимірювання та мінімізацію негативного впливу ризиків на діяльність банку.

Однак, виходячи із аналізу структури Угод про капітал Базель I та Базель II варто зауважити, що ризик-менеджмент комерційного банку є не тільки складовою загальної концепції управління банком, яка формується відповідно до стратегії його розвитку та бізнесових інтересів власників, а виступає складовою регулятивної та управлінської системи загальнонаціональних і міжнародних контрольно-наглядових організацій. Тобто суть, структура та спрямованість ризик-менеджменту комерційного банку визначається «згори-вниз» банківськими контрольно-наглядовими організаціями, виключно адміністративними методами. Як правило, у переважній більшості країн світу, банківське регулювання і нагляд здійснюється центральним банком, однією з основних цілей якого, окрім забезпечення стабільності національної валюти та стабільності рівня цін, є забезпечення фінансової стабільності через досягнення високого

рівня фінансової стійкості банківської системи. Тому організація ефективної системи ризик-менеджменту комерційних банків є прямою зацікавленістю центральних банків, які шляхом затвердження відповідних нормативно-правових актів визначають структуру ризик-менеджменту та принципи її побудови, основні індикативні показники ризиковості банківської діяльності, а також методики їх розрахунку. Таким чином, на відміну від, наприклад кредитної політики банку, спрямованість якої може визначати сам комерційний банк, а центральний банк може впливати на її параметри ринковими методами через зміну процентних ставок, структура і спрямованість ризик-менеджменту банку визначається адміністративними вимогами центрального банку, а самий порядок здійснення ризик-менеджменту має відповідати, в рівній мірі, інтересам комерційного та центрального банку.

З цих позицій, під ризик менеджментом банку варто розуміти систему дій банку та управлінських рішень спрямованих на ідентифікацію, вимірювання та мінімізацію банківських ризиків з метою досягнення стратегічних цілей банку та дотримання кількісних і якісних регулятивних показників затверджених контрольно-наглядовими банківськими органами.

Ключовими складовими елементами ризик-менеджменту комерційних банків є індикативні показники, які відображають рівень (величину) банківських ризиків, а також методики та принципи розрахунку даних показників. Відповідно до Угод про капітал Базель I та Базель II основним індикативним показником ризик-менеджменту банку є достатність регулятивного капіталу, який уособлює в собі левову частку фінансових показників банку, що відображають ефективність його діяльності, зокрема, такі як: прибутковість, структура капіталу та величина активів зважених за ступенем ризику. Підвищення рівня даного показника свідчить про зростання надійності банку шляхом формування достатнього розміру капіталу для покриття банківських ризиків, а зниження показника – свідчить про зниження надійності банку та про необхідність застосування певних заходів з метою досягнення його мінімально необхідного рівня.

Вимоги Базель II та прийняті доповнення за результатами фінансово-економічної кризи 2008-2009 років у вигляді Базель III актуалізують питання використання економічного капіталу в структурі

ризик-менеджменту банку. Концепція використання економічного капіталу в системі вимірювання та управління банківськими ризиками ґрунтується на впровадженні прогресивних методик розрахунку показника достатності регулятивного капіталу, які розробляються комерційними банками самостійно. Саме з цих причин у фаховій літературі з питань банківської діяльності, а також в нормативно-правових актах під економічним капіталом розуміють той рівень капіталу банку, який необхідний для покриття передбачуваних і непередбачуваних банківських ризиків, а його мінімально-необхідний рівень розраховується банком самостійно відповідно до внутрішньобанківських методик. Однак, які вже зазначалося в першому підрозділі даної дисертації, на сутнісному рівні така інтерпретація економічного капіталу банку жодним чином не відрізняється від регулятивного капіталу банку, адже використовуючи власні методики визначення кредитних ризиків, комерційні банки повинні виконати мінімально-необхідні нормативні вимоги щодо регулятивного капіталу. Тому з цих позицій, економічний капітал є тотожним з регулятивним капіталом, єдина відмінність полягає тільки в методиці розрахунку.

Базель III розширює перелік можливостей банків щодо використання власних методик для розрахунку показника достатності регулятивного капіталу, що дає можливість банкам більш точно визначити потребу в капіталі для підтримки безперебійної своєї діяльності, а також визначити можливість вивільнення капіталу для ведення прибуткової діяльності. Тобто прогресивні методики розрахунку регулятивного капіталу банку покликані знизити збитковість банків шляхом зниження обсягу надлишкового капіталу банку, який використовується для покриття ризиків.

На наш погляд, впровадження власних методик розрахунку достатності капіталу банку і таким чином виокремлення економічного капіталу, як капіталу для покриття передбачуваних і непередбачуваних ризиків породжує ризики маніпуляцій інформацією з боку комерційних банків. В цьому випадку, не потрібно забувати, що основною метою діяльності комерційного банку є максимізація прибутку і за будь яких послаблень регулятивного поля, менеджмент банку буде шукати можливості для миттєвого збільшення прибутку. В такому випадку економічний капітал в інтерпретації Базельського

комітету з банківського нагляду буде мати негативний ефект на стабільність банківської системи, а отже не дозволить досягнути цілей національних і наднаціональних банківських регуляторів. Окрім цього, прогресивні внутрішньобанківські методики розрахунку показника достатності регулятивного капіталу (як економічного капіталу), зважаючи на їх складність, затрати часу та необхідність забезпечення кваліфікованими кадрами, будуть використовуватися лише найбільшими банківськими установами розвинутих країн світу.

Більше того, ефективність використання внутрішніх прогресивних методик розрахунку достатності капіталу залежить від розвитку формальних та неформальних інститутів, які прямо пропорційно впливають на ринкову дисципліну комерційних банків. В таких країнах, як Україна, де рівень законодавства і судової системи є на надзвичайно низькому рівні, а поведінка суб'єктів ринку (в т.ч. і банків) спрямована на приховування реальних значень показників своєї діяльності з метою уникнення тиску з боку державних корупційно-бюрократичних елементів, або з метою отримання надмірної вигоди, можливість використання внутрішньобанківських методик розрахунку показників достатності регулятивного капіталу буде хорошим стимулом для здійснення маніпуляцій з даними. Такий стан речей, може призвести до поглиблення дисбалансів у розвитку банківської системи та збільшити загрози виникнення банківських криз.

Тому, на наш погляд, концепція економічного капіталу, який по суті є регулятивним капіталом, не є в повній мірі виправданою з точки зору побудови ефективної системи ризик-менеджменту. Хоча, з іншого боку, виділення такої економічної категорії як економічний капітал банку є надзвичайно важливою з точки зору розвитку банку.

Сьогодні в банківській теорії та практиці ведеться дискусія щодо використання ефективних методик розрахунку регулятивного та економічного капіталу банку, однак більшість науковців та практиків ґрунтуються на використанні адаптивної ймовірнісної моделі Value At Risk.

Така модель ґрунтується на прогресивних методиках визначення ризику, що включають моделювання на основі використання теорії ймовірності, статистичне моделювання та математичне програмування (оцінка економічного капіталу за

вдосконаленими методиками, які базуються на сучасній концепції ризику). Вона будується виходячи з розуміння економічного капіталу як найбільшої величини непередбачених можливих втрат на заданому горизонті часу, розрахованої з певним довірчим інтервалом. Тобто імовірнісний характер моделі обумовлений тим, що розрахунок капіталу ґрунтується на оцінці майбутніх потенційних збитків, при цьому його основна функція полягає в покритті істотних видів ризику з необхідним рівнем довіри.

Імовірнісна адаптована модель (VaRadapt) виходить з таких принципових положень:

1. Необхідність застосування уніфікованої методики оцінки кожного з істотних ризиків під капітал з метою єдиної алгоритмізації розрахунків. Стандартно мірою ризику, яка використовується особливо для ринків, що розвиваються, що дозволяє, подібно спільного знаменника, приводити фінансові портфелі, що складаються з різних активів, є VaR. Саме у VaR вперше інтегровано вартісний, ймовірнісний і часовий вимір ризику. VaR – статистична модель рівня втрат портфеля банку, що вимірюється в грошовому вираженні. Даний рівень не буде перевищений із заданою (довірчою) ймовірністю α , при незмінності портфеля протягом досліджуваного періоду з урахуванням наявного припущення про характер поведінки ринку. Тобто ризикова вартість VaR відображає максимально можливі збитки від зміни вартості портфеля активів, що може статися за певний період часу із заданою ймовірністю α . При розрахунку максимальних втрат визначається комбінація факторів ризику, здатних потенційно принести збитки банку та їх негативна динаміка. Також враховують основні фактори ризиків, класифікацію подій і фактор їх диверсифікації. У моделях економічного капіталу особлива увага приділяється допустимим значенням параметрів, які розглядаються як випадкові величини, які характеризуються розподілом ймовірностей і ризиком перевершити можливі значення. При визначенні ризикової вартості доцільно забезпечити найбільш точне прогнозування та виявити межі можливого переоцінювання (недооцінювання) міри ризику. Розподіл ризику перетворюється у величину необхідного капіталу для його підтримки. В результаті відповідно до цільового рівня фінансової міцності банку вимірюється економічний капітал.

2. Розрахунок VaR з урахуванням стресових умов забезпечує найкраще використання ризикової вартості на практиці, набуваючи особливого значення в нестабільних економічних умовах [12].

3. Створення і підтримка інформації для обчислення параметрів моделі відбувається в інформаційній системі банку, сховище даних. Найбільш поширеною є система RSDDataHaus. Ця система дозволяє налаштовувати показники різних методик, нових джерел або видозмінювати існуючі, визначати структуру їх зберігання і алгоритми формування, а також надає користувачам засоби для відображення даних.

Для розрахунку основних параметрів економічного капіталу використовують розраховують VaR кредитного, ринкового та операційного ризиків.

При оцінці кредитного ризику його розглядають з двох позицій: очікуваних EL і неочікуваних UL витрат, розкриття яких визначає зміст відповідної концепції. Очікувані втрати обумовлені неповерненням позик одиничних позичальників за тривалий проміжок часу. Вони є немінучими: їх величина залежить від розміру грошових вимог за кредитним продуктом і ймовірності дефолту відповідної кредитної позиції. Непередбачені втрати (на відміну від очікуваних) - значні, ймовірність їх виникнення невисока, а розмір визначається по всьому кредитному портфелю.

Ринковий ризик в ідеології VaR – максимально можливі збитки по відкритих позиціях процентних, валютних і фондових інструментів, схильних до зміни (загальні та специфічні) ринкових ставок і цін протягом певного періоду при заданому рівні довірчої ймовірності

Операційний VaR (неочікувані втрати) визначається методом Монте-Карло як різниці між 99,9% розподілу втрат і відповідним середнім значенням на часовий горизонт 1 рік.

Оскільки капітал, отриманий за альтернативним імовірнісним моделям, визначається за єдиним алгоритмом з метою розрахунку сукупного розміру економічного капіталу, то його кількісне значення буде складатися із суми величин кожного з істотних видів ризиків.

Висновки. Зважаючи на те, що в нашому розумінні економічний капітал, це не тільки капітал під ризиком, а капітал який включає в себе регулятивний капітал, операційний буфер капіталу та стратегічний буфер капіталу, виникає необхідність удосконалення

моделі розрахунку економічного капіталу.

В цьому випадку, на наш погляд можна використати два методи:

1) розрахувати потребу у капіталі для забезпечення операційної та стратегічної діяльності банку;

2) використати метод аналогій, оцінюючи величину капіталу і витрат на інновації найбільш інноваційних банків.

Література

1. Willett A.H. The Economic Theory of Risk Insurance, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1951, p.6.
2. Knight F.H. Risk, Uncertainty and Profit, University of Boston Press, Boston 1921, p.233.
3. Райзберг, А. Современный экономический словарь / А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. - М. : ИНФРА-М, 2006.
4. Бондаренко Л. А. Ризик-менеджмент кредитної діяльності комерційного банку [Текст] : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.08 "Гроші, фінанси і кредит" / Л. А. Бондаренко. – К. : КНЕУ, 2007. – 23 с.
5. Подчесова В. Ю. Управління кредитними ризиками та шляхи їх мінімізації [Текст] / В. Ю. Подчесова // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. пр. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2005. – Вип. 205. – Т. 4. – С. 967–972.
6. Панова Г. С. Кредитная политика коммерческого банка [Текст] / Г. С. Панова. – М. : ДИС, 1997. – 464 с.
7. Управління ризиками банків [Текст] : монографія у 2 томах. Т. 1: Управління ризиками базових банківських операцій / [А. О. Єпіфанов, Т. А. Васильєва, С. М. Козьменко та ін.] / за ред. д-ра екон. наук, проф. А. О. Єпіфанова і д-ра екон. наук, проф. Т. А. Васильєвої. – Суми : ДВНЗ "УАБС НБУ", 2012. – 283 с.
8. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України, затверджені постановою Правління Національного банку України 02.08.2004 №361.
9. Камінський А. Аналіз систем ризик-менеджменту в банках України [Текст] / А. Камінський // Банківська справа. – 2005. – № 6. – С. 10–20.

10. Боди Э. Финансы [Текст] / Э. Боди, К. Р. Мертон – М. : Издательский дом “Вильямс”, 2003. – 592 с.

11. Антропов, Д.Л. Интегрированный риск-менеджмент в системе управления банком [Текст]/ Д.Л. Антропов // Деньги и кредит. – 2005. – №1. – с. 33-37.

12. Фернан Бродель. Материальная цивилизация, экономика и капитализм XII-XIII вв. Т.2. Игры обмена: Научная монография / Перевод с франц. д.и.н. Л. Е. Куббеля; ред. д.и.н. Ю. Н. Афанасьева – М.: Прогресс, 1988. – 632 с.

1. Willett A.H. The Economic Theory of Risk Insurance, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1951, p.6.

2. Knight F.H. Risk, Uncertainty and Profit, University of Boston Press, Boston 1921, p.233.

3. Rayzberh, A. Sovremennyy ekonomicheskiy slovar' / A. Rayzberh, L. Sh. Lozovskyy, E. B. Starodubtseva. - М. : YNFRA-M, 2006.

4. Bondarenko L. A. Ryzhik-menedzhment kredytnoyi diyal'nosti komertsyynoho banku [Tekst] : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : spets. 08.00.08 “Hroshi, finansy i kredyt” / L. A. Bondarenko. – K. : KNEU, 2007. – 23 s.

5. Podchesova V. Yu. Upravlinnya kredytnymy ryzhikamy ta shlyakhy yikh minimizatsiyi [Tekst] / V. Yu. Podchesova // Ekonomika: problemy teorii ta praktyky : zb. nauk. pr. – Dnipropetrovs'k : DNU, 2005. – Vyp. 205. – T. 4. – S. 967–972.

6. Panova H. S. Kredytnaya polytyka kommercheskoho banka [Tekst] / H. S. Panova. – М. : DYS, 1997. – 464 s.

7. Upravlinnya ryzhikamy bankiv [Tekst] : monohrafiya u 2 tomakh. T. 1: Upravlinnya ryzhikamy bazovykh bankivs'kykh operatsiy / [A. O. Yepifanov, T. A. Vasyl'yeva, S. M. Koz'menko ta in.] / za red. d-ra ekon. nauk, prof. A. O. Yepifanova i d-ra ekon. nauk, prof. T. A. Vasyl'yevoyi. – Sumy : DVNZ “UABS NBU”, 2012. – 283 s.

8. Metodychni rekomendatsiyi shchodo orhanizatsiyi ta funktsionuvannya system ryzhik-menedzhmentu v bankakh Ukrayiny, zatverdzeni postanovoyu Pravlinnya Natsional'noho banku Ukrayiny 02.08.2004 #361.

9. Kamins'kyy A. Analiz system ryzhik-menedzhmentu v bankakh Ukrayiny [Tekst] / A. Kamins'kyy // Bankivs'ka sprava. – 2005. – # 6. – С.

10–20.

10. Body Э. Финансы [Текст] / Э. Body, К. R. Merton – М. : Yzdatel'skiy dom "Vyl'yams", 2003. – 592 s.

11. Antropov, D.L. Yntehryrovannyy risk-menedzhment v systeme upravleniyya bankom [Текст]/ D.L. Antropov // Den'hy y kredyt. – 2005. – #1. – s. 33-37.

12. Fernan Brodel'. Materyal'naya tsyvylyzatsyya, ekonomyya y kapytalyzm XII-XIII vv. T.2. Yhgy obmena: Nauchnaya monohrafiyya / Perevod s frants. d.y.n. L. E. Kubbelya; red. d.y.n. Yu. N. Afanas'eva – М.: Prohress, 1988. – 632 s.

***Рецензент:** Гуцал І.С. д.е.н., професор кафедри фінансів, суб'єктів господарювання та страхування Тернопільського національного економічного університету*

29.03.2017

УДК 372.48(447)

Макушина Ганна

**ВІДОБРАЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ КУПЕЦТВА ПІВДНЯ
УКРАЇНИ НА СТОРІНКАХ «НИКОЛАЕВСКОЙ ГАЗЕТЫ» НА
ПОЧАТКУ ХХ СТ.**

В статті проаналізовано діяльність купецтва Півдня України на початку ХХ ст., викладену на сторінках миколаївського щоденного періодичного видання «Николаевская газета». У виданні висвітлені події промислової, економічної, політичної, суспільної, благодійної діяльності купецтва. Визначено активну участь стану у створенні та розвитку фабрик і заводів, будівництві залізниць, проведенні активної суспільної діяльності у складі різноманітних товариств, що діяли на Півдні України на початку ХХ ст. Купецтво було політично активним напівпривілейованим станом суспільства, відіграло одну з домінуючих ролей в його розвитку, брало активну участь в діяльності органів влади Півдня України. Встановлено роль в політичному житті регіону. Обґрунтовано участь купецтва у розвитку освітніх закладів, розкрито особливості благодійної діяльності стану.

Ключові слова: купецтво, Південь України, політична активність, органи влади, економіка, благодійність, суспільне життя, товариства.

Макушина Анна

**ОТРАЖЕНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КУПЕЧЕСТВА ЮГА
УКРАИНЫ НА СТРАНИЦАХ «НИКОЛАЕВСКОЙ ГАЗЕТЫ» В
НАЧАЛЕ ХХ В.**

В статье проанализирована деятельность купечества Юга Украины в начале ХХ в., изложенная на страницах николаевского ежедневного периодического издания «Николаевская газета». В издании описаны события промышленной, экономической, политической, общественной, благотворительной деятельности

купечества. Определено активное участие сословия в образовании и развитии фабрик и заводов, строительстве железных дорог, проведении активной общественной деятельности в составе разнообразных обществ, которые действовали на Юге Украины в начале XX в. Купечество было политически активным полупривилегированным сословием общества, играло одну из доминирующих ролей в его развитии, принимало активное участие в деятельности органов власти Юга Украины. Установлена роль в политической жизни региона. Обосновано участие купечества в развитии учебных заведений, раскрыты особенности благотворительной деятельности сословия.

Ключевые слова: купечество, Юг Украины, политическая активность, органы власти, экономика, благотворительность, общественная жизнь, общества.

Makushina Hanna

REFLECTION OF THE BUSINESS OF THE SOUTH OF UKRAINE ON THE PAGES OF THE "NIKOLAEVSKAYA GAZETA" AT THE BEGINNING OF THE XX.

The article analyzes the activity of the merchant class of the South of Ukraine at the beginning of the 20th century, which was described on the pages of the Nikolayev daily periodical "Nikolayevskaya Gazeta". The publication describes the events of industrial, economic, political, public, charitable activities of the merchant class. The active participation of the estate in the formation and development of factories and plants, the construction of railways, the conduct of active social activities in the composition of the various societies that operated in the South of Ukraine at the beginning of the 20th century were determined. The merchant class was a politically active semi-privileged class of society, played one of the dominant roles in its development, took an active part in the activities of the authorities of the South of Ukraine. Established a role in the political life of the region. The participation of the merchant in the development of educational institutions is justified, and the charitable activities of the estate are revealed.

Keywords: merchant class, South of Ukraine, political activity,

authorities, economy, charity, public life, society.

Постановка проблеми. Докладне вивчення проблем соціальної історії Південної України приводить до висновку, що на початку ХХ ст. в містах регіону вагоме місце належало купецтву. Джерельна база дослідження діяльності цього стану доволі широка. Окреме місце у її вивченні посідає аналіз періодичних видань початку ХХ ст. В даній статті автор звертає увагу на висвітленні діяльності купецтва, на сторінках «Николаевской газеты».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремих монографій, що висвітлюють діяльність купецтва на Півдні України не існує, проте окремі тенденції діяльності та біографічні факти особистостей присутні у працях сучасних дослідників. Вивчала діяльність на Півдні України італійського та грецького купецтва Н.Бацак. Вона звернула увагу на персональний склад купецтва, зосереджуюсь на Дж.Кортацці. Дж.Порро, І.Галані, Ф.Родоканакі, подала статистичні дані про угоди. Історик робить акцент на одеському купецтві, яке було найбільшим за чисельністю в Північному Причорномор'ї [1]. Появу в Миколаєві, діяльність та відстоювання О.Грейгом права жити та займатися торгівлею Миколаєві дослідив Ю.Крючков [5]. Діяльність купецьких родів на Миколаївщині (Рафаловічі,) представлена у енциклопедичному словнику «Николаевцы» [42]. Внесок купецтва у розвиток суднобудівництва досліджували Г.Гребенщикова [3], О.Сацький [43], О.Владерчук [2]. Благодійну діяльність миколаївського купецтва, пов'язаного з утриманням кладовища дослідила Т.Губська [4].

Невирішені раніше частини загальної проблеми. В сучасній історіографії не існує публікацій, присвячених аналізу джерельної бази дослідження історії купецтва Південної України.

Цілі статті: досліджувати становище купецтва Півдня України на початку ХХ ст., висвітлене в матеріалах «Николаевской газеты»; систематизувати викладений в періодичному виданні матеріал згідно напрямів діяльності купецтва, акцентуючи увагу на його соціальному, економічному, політичному, суспільному становищі; доповнити перелік галузей промисловості, в яких був задіяний стан; уточнити деякі дані політичної діяльності купецтва.

В Миколаєві на початку ХХ ст. існував щоденний друкований

орган «Николаевская газета». Видавалася вона в друкарні братів Л. та І. Белолипських, що знаходилась в будинку Феруза. Видання висвітлювало як світові події, так і події місцевого значення. На сторінках газети певна роль відводиться такому напівпривілейованому стану суспільства, як купецтво. На півдні України воно відігравало значну роль у всіх галузях життя суспільства: в економіці, політиці, освіті, культурі, благодійності.

Частина купецтва вкладала капітал в створення і розвиток заводів і фабрик. Періодично цей процес знаходив своє відображення на сторінках «Николаевской газеты». В номері за 14 липня 1916 р. читаємо замітку про купця Ш.Рашковського, який клопотався про «дозвіл влаштувати фабрику гудзиків для брюк, креслених кнопок та інших штампувальних виробів». [32, с. 3]. У номері за 24 серпня 1916 р. є повідомлення про те, що міський голова затвердив це клопотання. [38, с. 3].

Не все гладко відбувалося у промисловій діяльності. Іноді траплялися і екстрені ситуації. Наприклад, 12 січня 1907 р. в Одесі відбулася пожежа на фабриці вакси товариства О.Жако, що дало збитків на суму 400 000 крб. [23, с. 3].

Основне місце в діяльності купецтва посідала торгівля, про що читаємо на сторінках «Николаевской газеты». Тут висвітлювалися не тільки місцеві події, але й питання загальноімперського характеру, в тому числі і ті, що торкалися купецтва. Так, в номері від 22 липня 1916 р. розміщена інформація про перегляд цін на взуття під головуванням керуючого відділом торгівлі і промисловості Р.Ловягіна, про перегляд такси на виготовлене взуття. Серед загалу участь брало купецтво Санкт-Петербурга. Під час наради обговорювалося питання про те, що ця ціна не може впливати на взуття, шите на замовлення та тендітної роботи. [33, с. 3].

Вже в серпні 1916 р. купець М.Курнос клопотався перед міським головою «о разрешении вывоза из Николаева в окрестности крестьянской обуви, которая не имеет спроса среди городского населения». В результаті Міська управа прийняла рішення дати висновок про якість взуття. [34, с. 3].

В газеті віддзеркалюються російсько-турецькі відносини з питань хлібної торгівлі. Наприклад, в номері за 3 жовтня 1906 р. надрукована інформація, про відмову Туреччини купувати російське

борошно [40, с. 3], що впливало на торгову діяльність купецтва і Півдня України.

Періодично на сторінках газети друкувалися матеріали про вивіз зернових до іноземних портів, де активно брали участь представники купецького стану. Наприклад, читаємо, що протягом серпня 1906 р. вивезено: «пшениці- 3 688 816 пуд., жита – 2 070 317 пуд., ячміння – 4 699 087 пуд., вівса – 432 076 пуд., гороху – 62 250 пуд., бобів – 6,000 пуд. За цей же період часу в порт було ввезено зерна: водою – 1 958.399 п., залізною дорогою – 7 064 вагони». Щомісячно відправляються судна до Лондону, Берліну, Гамбургу, Антверпену, Роттердаму, Амстердаму, Марселю та Генуї. [11, с. 2].

У 1916 р. в Миколаєві збільшилась кількість ввозу іноземного товару. «Грузы идут из Англии через Швейцарию при чем из Англии они отправлены еще зимою в прошлом и этом годах. Посылки получают партиями от 10 до 400 штук в день. Из Англии получают следующие грузы: калька, сверхчувствительная бумага, карандаши, краски и проч.» [34, с. 3]. Поряд з товарами з Англії до Миколаєва ввозились товари з Японії, а саме, шкарпетки, плетені вироби, взуття, а з Швейцарії – металеві вироби, видові листівки, канцелярські товари» [35, с. 3].

В «Николаевской газете» відображена діяльність торгівельних будинків міста. На її сторінках доволі часто зустрічаємо інформацію про поставку вагонів з пшеницею для торгівельного будинку Ф.І.Фрішена. «За вчорашній день к элеватору Харьково-Николаевской ж.д. прибыло 41 вагон с зерновыми продуктами, 140 вагонов с рудой и к магазину торгового дома Ф.И.Фришен 4 вагона с зерновым хлебом» [6, с. 3], а 4 січня 1907 р. прибуло 4 вагони [20, с. 3].

Купці утримували контори різного напрямку діяльності. Купець Г.Терещенко мав технічну та водопровідну контору [40, с. 4]. В газеті він часто публікував інформацію про оновлення свого товару. Так, наприклад, читаємо «конторою отримані у великій кількості літні крани та водопровідні приладдя» [23, с. 4].

Вагому роль в дослідженні торгівельної діяльності купецтва відіграють оголошення, що друкувалися в кожному номері газети. Такі оголошення дають змогу дослідникові дізнатися про діяльність кожного купця окремо.

В Миколаєві була певна кількість крамниць, що утримувалися

представниками купецького стану. В «Николаевской газете» друкувалися рекламні оголошення, що відображають розмаїття товарів, якими торгували в Миколаївських крамницях. Наприклад, існували чайна крамниця, М.О.Білоцерківського [16, с. 4], водопровідна контора Я.Петриківського [16, с. 4], крамниця капелюхів Ерліха [18, с. 4], крамниця взуття А.П.Супруна [23, с. 3], крамниця альбомів І.Г.Пархоменка [25, с. 4], модно-галантерейна крамниця М.Б.Слуцкера [27, с. 4], продуктова крамниця Кривошеєва [30, с. 4].

Завдяки надрукованим оголошенням дослідникові вдається дізнатися не тільки про напрям торгівлі, але й про перелік товарів, що містилися в крамницях. В одному з оголошень знаходимо перелік товарів в крамниці купця І.Г.Пархоменка, а саме: «альбоми для фотографічних карток, альбоми для відкритих листів, альбоми для віршів, рамки для фотографічних карток, багет для рам» [25, с. 3]. Далі знаходимо оголошення про надходження до крамниці Кривошеєва рябчиків і наваги [30, с. 3].

Крім крамниць, купці володіли складами. В «Николаевской газете» є інформація про склади виноградної лози А.Донаті. Крім цього, він утримував склад гончарних труб, сифонів, димарів, цементу [23, с. 4], склад обладнання домового водопроводу та каналізації утримував купець Я.Петриківський.

Деякі із купецтва тримали поховальні контори. Так робив Є.Андреев, що бачимо із оголошення, в якому міститься перелік цін на відповідні послуги [23, с. 4].

А.Донаті був представником акціонерного товариства І.Гена, яке знаходилось в Одесі й виробляло техніку для обробки землі [27, с. 4].

Деякі купці, наприклад, Л.Оберемченко, добивалися від Міської управи дозволу про створення залізничної гілки, що сполучала б склади і загальну залізницю. Тоді на 10 років давали в оренду землю, на якій залізниця знаходилась [25, с. 3].

Політичне життя Миколаєва активно висвітлювалося на сторінках «Николаевской газеты». Зустрічаємо як повідомлення про перебування купецтва в складі органів міської влади, так і активну участь у політичному житті міста. Після революційних подій 1907 р. планувалося робити вибори до Державної Думи. Не обійшов процес передвиборної агітації й Миколаїв. Редакція газети виказувала

прихильність до помірних. Комітет помірних і партія правового порядку надрукувала список кандидатів на обрання до Державної Думи. Серед них знаходимо представників купецтва М.Авраамова, І.Баптизманського та Л.Донського [21, с. 1], О.Леонтьєва, О.Кіріку, Ш.Донського, О.Печлевського [19, с. 1].

В газеті міститься інформація про склад комісії з виборчого виробництва у складі 96 чоловік, 1/5 частина яких була із купецького стану, а головою обраний І.Баптизманський [19, с. 3].

Миколаївське купецтво брало участь у діяльності органів державної влади. Наприклад, купці І.Баптизманський, Г.Властеліца були гласними Миколаївської Міської Думи.

У «Николаевской газете» від 3 вересня 1906 р. знаходимо відомості про термінове засідання Миколаївської міської думи 1 вересня 1906 р. «По открытии заседания Н.Леонтович представил доклад о своей поездке в Петербург и о положении городских ходатайств в высших установлениях». [8, с. 3]. І.Баптизманський брав участь під час засідання Міської Думи у обговоренні питання нового озброєння поліції. [14, с. 3].

В досліджуваній період основними питаннями, що розглядалися в Міській Думі, були: облаштування водопроводу, постачання води до комерційного порту, освітлення порту.

Купці брали участь в обговоренні питання перевантаження залізниці і створення рекомендацій для його вирішення. Результатом стала пропозиція створити залізничну гілку Козельськ – Миколаїв [26, с. 3].

В деяких номерах газети відображено бажання купецтва, що перебувало в складі Міської Думи, шукати нові статті прибутків. Таке питання намагався вирішити купець Г.Властеліца в обговоренні пропозиції Санкт-Петербурга виділити гроші на спорудження кам'яної набережної іноземного відділу морського порту. По розрахункам планувалося витратити 130 тис. крб., а Санкт-Петербург пропонував видати 560 тис. крб. на будівельні роботи [15, с. 3].

Представники купецтва, що були гласними Міської Думи періодично входили до складу різного роду комісій, що створювалися в цьому органі влади. Наприклад, купці Г.Властеліца та М.Авраамов ввійшли у комісію для розгляду користування водопроводом [17, с. 3].

Із газети відомо, що купець М.Авраамов, перебуваючи гласним

Міської Думи, був членом фінансової комісії. Його діяльність під час засідань вказаної комісії характеризує цю особистість як захисника потребуючих людей. Наприклад, на засіданні від 16 березня 1907 р. фінансова комісія вирішувала питання, як зекономити бюджет за рахунок зменшення на 1570 крб. асигнування піклувальницького суду неправомірних сиріт. Саме М.Авраамов домігся відміни такої форми економії.

В статтях, де повідомляється зміст засідань Міської Думи, можна знайти повідомлення про зміни посад купців. Наприклад, Г.Властеліца обраний до центрального залізничного комітету та буде там підтримувати інтереси міста, але рекомендується для цього приєднати з особливою доповіддю до Миколаївського біржового комітету [26, с. 3].

Представники купецтва цікавилися промисловим життям Миколаєва. Наприклад, 3 вересня 1906 р. відбулась закладка суден на суднобудівних заводах. Брала участь І.Баптизманський, який виконував обов'язки міського голови. Директором заводу Товариства суднобудівних, механічних заводів І.Каннегісер. [9, с. 3].

2 вересня 1906 р. купець І.П.Берлацький брав участь у нараді експортерів, судновласників та пароплавних агентів щодо питань, пов'язаних зі страйком судових команд буксирного пароплавства

Деякі купці, що проживали в Миколаєві, були власниками дохідних будинків та готелів. Деяку інформацію з цього приводу знаходимо в аналізованій газеті. Наприклад, у оголошенні в «Николаевской газете» за 7 жовтня 1906 р. згадується будинок Клеймана. В дохідних будинках та готелях, що належали купецтву нерідко на перших поверхах розміщували крамниці. Наприклад, в цьому ж будинку знаходилась крамниця О. і К. Розенштейнів з продажу рам та картин. Також в крамниці можна було зробити індивідуальне замовлення паспорту та рам [17, с. 2].

В Миколаєві були випадки, коли купецька нерухомість залишалась у віданні міста. Це відбувалося з різних причин: відсутність спадкоємця, банкрутство купця, переїзд в інше місто або закордон. Приклад долі такої нерухомості знаходимо на сторінках «Николаевской газети». Замітка стосується дачі купця Ф.Фрішена. В номері за 9 серпня 1916 р. читаємо: «Управление земледелия Херсонской и Бессарабской губернии предложило городской управе

принять в свое введение имущество Ф.Фришена, где будет устроен санаторий для больных и раненых воинов» [35, с. 3]. Це ж питання підіймається в номері за 28.09.

В газеті від 30 вересня зазначається: «В строительной Комиссии П.Алексееву поручено осмотреть камень, получившийся от разборки зданий Г.Властелицы, построенный на городском месте. Ему же поручено составить реестр и расценку строительных материалов подрядчика г. Полякова на преостановленных постройках городских бойнях. На вопрос главного комитета постановлено сообщить, что санаторий для больных и раненых воинов на даче бывшей Ф.Фришена будет готова на 5 октября» [39, с. 3].

На сторінках «Николаевской газеты» відображаються певні етапи діяльності Біржового товариства, що активно працювало в місті. У 1909 р. бачимо розгортання конфлікту Мильштейн – Властелица. Аналізуючи такі статті робимо висновок, що товариство було на боці Г.Властелицы, тому що при його керівництві, за словами купця та члена Біржового товариства В.Боссаліні «до вступления в биржевой комитет Мильштейна, какой славой мы пользовались в Петербурге. К нашей деятельности прислушивались другие биржевые комитеты и многое заимствовали у нас. Мильштейн внес сюда дрязги, помои, в комитете пошли сыски, доносы и даже кражи» [28, с. 3]. Проте у 1915 р. в Одесі проти фінансових махінацій Г.Властелицы відбувся судовий процес, хід подій якого висвітлювався на сторінках миколаївської преси [29, с. 3].

Проте це була не єдина судова справа, висвітлена у періодиці. Маємо повідомлення про засідання з 15 вересня 1906 р. елизаветградського окружного суду, де «...будет слушаться громкое дело николаевского подрядчика Г.Терещенко» [10, с. 3].

В Миколаєві діяло купецьке товариство. В газеті міститься стаття про його засідання 14 серпня 1916 р., де після смерті старости купця Н.Аврамова старостою було обрано Т.Баздирєва, товаришем старости П.Литвиненко, а кандидатом до нього – І.Морозова [37, с. 3].

«Николаевская газета» була важливим засобом оповіщення населення про майбутні події. Тут часто з'являлись оголошення про позачергові засідання різних товариств, яких було доволі багато в місті. Оголошення стосувалися і миколаївського купецтва. Представники цього стану були членами Купецького товариства,

Миколаївського біржового товариства та ін. В газеті за 21 березня 1907 р. зустрічаємо оголошення про збори 1 квітня Миколаївського біржового товариства [24, с. 3].

Діти купецтва отримували освіту в миколаївських навчальних закладах. Тому їх батьки нерідко ставали членами батьківських комітетів. Наприклад, в номері «Николаевской газеты» за 7 жовтня 1906 р. в оголошенні про збори батьківського комітету дізнаємося, що до його складу входили представники цього стану: «г. Авраамов, г-жа Мейер, г. Властелица» [18, с. 3], а в номері за 14 вересня знаходимо оголошення про вибори опікунської ради в училищі «Талмуд-Тора» [12, с. 3].

В газеті публікувалися нагороди, що отримували й представники купецького стану. Наприклад, в одному з номерів надруковано інформацію про те, що брати Донські отримали нагороду в Кришталевому палаці в Лондоні за експорт плугів, що були представлені на виставці «Grand prix». Плугам присуджена мала золота медаль в Ростові-на-Дону [14, с. 3].

Купці та їх дружини перебували у складі різних благодійних організацій Миколаєва. В одному з номерів «Николаевской газеты» за 1907 р. у звіті про влаштування вечорів щодо святкування новорічних свят в Миколаївському благодійному товаристві знаходимо інформацію про те, що до його складу входили дружини купців Селістратова та Маврокордато [20, с. 3].

4 січня 1907 р. в піклувальниці міської Ломоносівської школи Ю.Соболевою була влаштована ялинка та роздаровані подарунки дітям» [20, с. 3].

Питаннями благодійності займалися не тільки окремі купці, але й купецькі організації різного напрямку діяльності. В місті існувало Миколаївське відділення Одеського купецького банку 20 липня 1916 р. його керуючий М.Ландау при ліквідації цієї установи «подарував місцевому біржовому комітету два цінних портрети Імператора». [7, с. 3].

В Миколаєві проживали купці, які завдяки своїй діяльності стали відомими у місті. В газеті зустрічаються повідомлення про смерть деяких з них. Наведемо інформацію про смерть купця М.Авраамова. Ця подія відмічена в номері від 9 серпня 1916 р. Тут читаємо: «В воскресенье состоялись похороны гласного городской

думы и купеческого старосты, Н.Авраамова в Старо-Купеческой церкви». [35, с. 3]. В наступних номерах газети, наприклад, від 13 серпня своє співчуття щодо такої втрати виразив адресу місцевого купецького гуртка місцевий біржовий комітет» [36, с. 3]. Також 14 серпня перед початком засідання Миколаївського купецького товариства «причтом Старо-Купеческой церкви была отслужена панихида, после чего несколькими лицами была охарактеризована деятельность покойного». [37, с. 3]. На цьому ж засіданні вирішили утворити дві стипендії в жіночому та чоловічому Комерційних училищах на честь померлого.

Купецтво мало іменні будинки. Наприклад, будинок В.Боссаліні, про діяльність якого періодично повідомлялося в «Николаевской газете». Дізнаємося, що будинок В.Боссаліні знаходився на розі вулиць Адміральської та Набережної і тут здавалися в аренду квартири [13, с. 4]. Маємо інформацію, що в цьому ж будинку у 1906 р. розміщувалось Миколаївське міське кредитне товариство [14, с. 3].

Висновки. Таким чином, огляд «Николаевской газеты» початку ХХ ст. окреслює багатогранну діяльність купецтва в економічному, політичному, соціальному, суспільному, культурному житті Півдня України. Аналіз статей, надрукованих на сторінках даного періодичного видання розкриває сутність діяльності купецтва як напівпривілейованого стану суспільства, що відіграв одну з домінуючих ролей в його розвитку. В даному періодичному виданні показано як купецтво максимально намагалося охопити всі напрями економічного розвитку, для чого проявляло політичну активність, його представники входили до складу органів місцевої влади. Одночасно були особистості, що порушували законодавство заради власного комерційного розвитку. Купецтво брало участь у благодійній діяльності, перебуваючи у складі різних товариств та влаштовуючи благодійні заходи на свята.

Перспективи подальших досліджень. Проблема діяльності купецтва на півдні України чекає на свого дослідника. Необхідно вивчити не тільки джерельну базу, а й приділити увагу діяльності купецтва у всіх сферах життя, вивчити його внесок у розвиток суспільства та зосередити увагу на окремих особистостях цього напівпривілейованого стану.

Література

1. Бацак Н.І. Грецьке та італійське купецтво у портах Північного Причорномор'я: комерційна діяльність, мореплавство (перша третина XIX ст.) : Сборник научных трудов / Н.І. Бацак // Грецьке підприємництво і торгівля у Північному Причорномор'ї XVIII - XIX століття: Збірка наукових статей. — К. : Ін-т історії України НАН України, 2012. — С. 11 – 34.
2. Владерчук А.Д. Судостроение в Николаеве после Крымской войны в 50-60-гг. XIX в. / О.Д. Владерчук // Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження: матеріали V Миколаївської обласної краєзнавчої конференції. — Миколаїв : Атол, 2004. - № 5. — С. 150 – 152.
3. Гребенщикова Г.А. Кораблестроение в Николаеве в середине XIX в. : российские раритеты / Г.О. Гребенщикова // Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження: матеріали VIII Миколаївської обласної краєзнавчої конференції. — Миколаїв: Можливості Кіммерії, 2010. - № 8. — С. 173 – 176.
4. Губская Т.Н. История Всехсвятской (Кладбищенской) церкви / Т.М. Губська // Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження : матеріали VII Миколаївської обласної краєзнавчої конференції. — Миколаїв : Шамрай, 2008.- № 7. — С. 222 – 224.
5. Крючков Ю.С. Евреи в Николаеве / Ю.С.Крючков // Історія. Етнографія Культура. Нові дослідження: матеріали II Миколаївської обласної конференції. — Миколаїв : Атол, 1997. —Том 2. — С. 103 – 104.
6. Николаевская газета. – 1906. – 20 июня.
7. Николаевская газета. – 1906. – 20 июля.
8. Николаевская газета – 1906. – 3 сентября.
9. Николаевская газета. – 1906. – 5 сентября.
10. Николаевская газета. – 1906. – 7 сентября.
11. Николаевская газета – 1906. – 10 сентября.
12. Николаевская газета. – 1906. – 14 сентября.
13. Николаевская газета. – 1906. – 1 октября.
14. Николаевская газета. – 1906. – 3 октября.
15. Николаевская газета. – 1906. – 4 октября.
16. Николаевская газета. – 1906. – 5 октября.
17. Николаевская газета. – 1906. – 7 октября.

18. Николаевская газета. – 1906. – 7 ноября.
19. Николаевская газета. – 1907. – 3 января.
20. Николаевская газета. – 1907. – 4 января.
21. Николаевская газета. – 1907. – 11 января.
22. Николаевская газета. – 1907. – 13 января.
23. Николаевская газета. – 1907. – 18 марта.
24. Николаевская газета. – 1907. – 21 марта.
25. Николаевская газета. – 1907 – 22 марта.
26. Николаевская газета. – 1908. – 2 мая.
27. Николаевская газета. – 1908. – 4 мая.
28. Николаевская газета. – 1909. – 1 сентября.
29. Николаевская газета. – 1915. – 1 января.
30. Николаевская газета. – 1915. – 8 января.
31. Николаевская газета – 1916. – 3 января.
32. Николаевская газета. – 1916. – 14 июля.
33. Николаевская газета. – 1916. – 22 июля.
34. Николаевская газета. – 1916. – 3 августа
35. Николаевская газета. – 1916. – 9 августа.
36. Николаевская газета. – 1916. – 13 августа.
37. Николаевская газета. – 1916. – 17 августа.
38. Николаевская газета. – 1916. – 24 августа.
39. Николаевская газета. – 1916. – 30 сентября.
40. Николаевская газета. – 1906. – 1 октября.
41. Николаевская газета. – 1916. – 3 октября.
42. Николаевцы. Энциклопедический словарь. – Николаев : «Возможности Киммерии», 1999. – 374 с.
43. Сацкий А.Г. Система подрядов Черноморского ведомства. / А.Г.Сацкий // Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження: матеріали IV Миколаївської обласної краєзнавчої конференції. – Миколаїв : Атол, 2002. -№ 4. – С. 59 – 63.

1. Batsak N. I. Gretske ta italiiske kupetstvo u portakh Pivnichnogo Prychornomorya: komertsiiina diialnist, moreplavstvo (persha tretyna XIX st.) : Sbornik nauchnyh trudov / N.I. Batsak // Gretske pidpnyemnytstvo I torgivlya u Pivnichnomu Prychornomory XVIII - XIX stolittya: Zbirka naukovykh statey. — K. : In-t istoriyi Ukrainy NAN Ukrainy, 2012. — S. 11 – 34.

2. Vladerchuk A.D. Sudostroenie v Nikolaeve posle Krymskoj vojny v 50-60-gg. XIX v. / O.D. Vladerchuk // Istorija. Etnografiia. Kultura. Novi doslidzhennia: materialy V Mykolaivskoi oblastnoi kraieznavchoi konferentsii. —Mykolaiv : Atol, 2004. -№ 5. — S. 150 – 152.

3. Grebenshchikova G.A. Korablestroenie v Nikolaeve v seredine XIX v. : rossijskie raritety / G.O. Grebenshchikova // Istorija. Etnografiia. Kultura. Novi doslidzhennia: materialy VIII Mykolaivskoi oblastnoi kraieznavchoi konferentsii. —Mykolaiv : Mozhlivosti Kimmerii, 2010. - № 8. — S. 173 – 176.

4. Gubskaia T.N. Istoriia Vsehsviatskoj (Kladbishchenskoj) tserkvi / T.N. Gubska//. Istorija. Etnografiia. Kultura. Novi doslidzhennia: materialy VII Mykolaivskoi oblastnoi kraieznavchoi konferentsii – Mykolaiv: Shamrai, 2008.- № 7. — S .222 – 224.

5. Kriuchkov U.S. Evrei v Nikolaeve / U.S. Kriuchkov // Istorija. Etnografiia. Kultura. Novi doslidzhennia: materialy II Mykolaivskoi oblastnoi kraieznavchoi konferentsii – Mykolaiv : Atol, 1997. —Tom 2. – S. 103 – 104.

6. Nikolaevskaia gazeta. – 1906. – 20 ijunia.

7. Nikolaevskaia gazeta. – 1906. – 20 ijulia.

8. Nikolaevskaia gazeta – 1906. – 3 sentiabria.

9. Nikolaevskaia gazeta. – 1906. – 5 sentiabria.

10. Nikolaevskaia gazeta. – 1906. – 7 sentiabria.

11. Nikolaevskaja gazeta. – 1906. – 10 sentiabria.

12. Nikolaevskaia gazeta. – 1906. – 14 sentiabria.

13. Nikolaevskaia gazeta. – 1906. – 1 oktiabria.

14. Nikolaevskaia gazeta. – 1906. – 3 oktiabria.

15. Nikolaevskaia gazeta. –1906. – 4 oktiabria.

16. Nikolaevskaia gazeta. – 1906. – 5 oktiabria.

17. Nikolaevskaia gazeta. – 1906. – 7 oktiabria.

18. Nikolaevskaia gazeta. – 1906. – 7 noiabria.

19. Nikolaevskaia gazeta. – 1907. – 3 yanvaria.

20. Nikolaevskaia gazeta. – 1907. – 4 yanvaria.

21. Nikolaevskaia gazeta. – 1907. – 11 yanvaria.

22. Nikolaevskaia gazeta – 1907. – 13 yanvaria.

23. Nikolaevskaia gazeta. – 1907. – 18 marta.

24. Nikolaevskaia gazeta. – 1907. – 21 marta.

25. Nikolaevskaia gazeta. – 1907 – 22 marta.

26. Nikolaevskaia gazeta. – 1908. – 2 maia.
27. Nikolaevskaia gazeta. – 1908. – 4 maia.
28. Nikolaevskaia gazeta. – 1909. – 1 sentiabria.
29. Nikolaevskaia gazeta . – 1915. – 1 yanvaria.
30. Nikolaevskaia gazeta – 1915. – 8 yanvaria.
31. Nikolaevskaia gazeta. – 1916. – 3 yanvaria.
32. Nikolaevskaia gazeta. – 1916. – 14 ijulia.
33. Nikolaevskaia gazeta. – 1916. – 22 ijulia.
34. Nikolaevskaia gazeta. – 1916. – 3 avgusta.
35. Nikolaevskaia gazeta. – 1916. – 9 avgusta.
36. Nikolaevskaia gazeta. – 1916. – 13 avgusta.
37. Nikolaevskaia gazeta. – 1916. – 17 avgusta.
38. Nikolaevskaia gazeta. – 1916. – 24 avgusta.
39. Nikolaevskaia gazeta. – 1916. – 30 sentiabria.
40. Nikolaevskaia gazeta. – 1906. – 1 oktiabria.
41. Nikolaevskaia gazeta. – 1916. – 3 oktiabria.
42. Nikolaevtsi. Ènsiklopedicheskij slovar. – Nikolaev : «Vozmozhnosti Kimmerii», 1999. – 374 s.
43. Satskii A.G. Sistema podriadov Chernomorskogo vedomstva. / A.G. Satskii // Istorია. Etnografiia. Kultura. Novi doslidzhennia: materialy VII Mykolaivskoi oblastnoi kraieznavchoi konferentsii – Mykolaiv : Atol, 2002. - № 4. – S. 59 – 63.

***Рецензент:** Щербіна Н.Ф. – к.е.н., доцент, Одеський національний економічний університет*

3.04.2017

НАШІ АВТОРИ

Бобух Сергій Олександрович – аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»

Буздиган Марія Олександрівна – аспірантка кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності, Одеський національний економічний університет

Гемма Марина Дмитрівна – аспірантка, кафедра управління персоналом та економіки праці, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Діордіца Станіслав Григорович – д.е.н., професор, Одеський національний економічний університет

Золотова Лариса Євгенівна – аспірантка кафедри управління персоналом та економіки праці, Одеський національний економічний університет

Колотова Наталія Борисівна – асистент, кафедра маркетингу, Одеський національний економічний університет

Кравченко Віра Олексіївна – к.е.н., професор, Одеський національний економічний університет

Крижановська Анна Сергіївна – магістр, Одеський національний економічний університет

Кулієв Канан Аліовсат огли – докторант Нахічеванського Державного університету, Азербайджанська Республіка

Макушина Ганна Ігорівна – к.істор.н., Одеська державна академія будівництва та архітектури

Однолько Вікторія Олександрівна – к.е.н., викладач кафедри економіки та планування бізнесу, Одеський національний економічний університет

Сана Імран – докторант Бакинського Державного Університету, Азербайджанська Республіка

Слуцький Євген Володимирович – аспірант, Одеський національний економічний університет

Тимощенко Юлія Миколаївна – аспірантка, Одеський національний економічний університет

Федорова Ірина Володимирівна – аспірантка, Одеський національний економічний університет

Шевчук Антон Михайлович – аспірант кафедри фінансів, суб'єктів господарювання страхування Тернопільського національного економічного університету

Шановні колеги!

**Запрошуємо Вас взяти участь у роботі
VI Міжнародній науково-практичній конференції
«Економіка підприємства: сучасні проблеми теорії та
практики», яка відбудеться 22-23 вересня 2017 р.
на базі готелю «Вікторія»
за адресою: м. Одеса, вул. Генуезька, 24 А (район Аркадії, проїзд
від ЖД вокзалу маршруткою № 198, трамваєм № 5).**

До початку роботи конференції будуть опубліковані тези доповідей у формі збірника.

Тематичні напрямки конференції:

1. Проблеми підвищення якості продукції та конкурентоспроможності підприємства.
2. Інноваційно-інвестиційні аспекти розвитку підприємства в сучасних умовах.
3. Стратегія розвитку підприємства.
4. Планування та контроль на підприємстві в сучасних умовах.
5. Сучасні технології управління на підприємстві.
6. Математико-статистичні методи і моделі в управлінні підприємством.
7. Економічні проблеми енергетичного забезпечення підприємств, в тому числі, за рахунок відновлювальної енергетики.
8. Економічні проблеми зовнішнього оточення підприємства.

Робочі мови конференції: українська, російська, англійська, німецька.

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ КОНФЕРЕНЦІЇ

Голова – Звєряков М.І., член-кореспондент НАН України, доктор екон. наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, ректор ОНЕУ.

Заступники голови – Ковальов А.І., проректор з наукової роботи ОНЕУ, доктор екон. наук, професор.

– **Янковий О.Г.**, зав. кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності ОНЕУ, доктор екон. наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України.

Секретар оргкомітету – **Семенова В.Г.**, доктор екон. наук, доцент, заступник зав. кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності ОНЕУ.

Представники організацій-засновників конференції:

Харічков С.К. – доктор екон. наук, професор, зав. кафедри менеджменту ОНПУ.

Гжибовська-Бжежінська М. – доктор екон. наук, професор кафедри аналізу ринку та маркетингу Вармінсько-Мазурського університету (м. Ольштин, Польща).

Лінднер Г. – доктор економіки, професор університету прикладних наук (м. Міттвайда, Німеччина)

Для участі в роботі конференції необхідно до **01.08.2017 р.** надіслати електронною поштою на адресу er_oneu@mail.ru

- заявку на участь та відомості про авторів;
- тези доповіді (2 повні сторінки) – електронний варіант;
- копію квитанції (чеку) про оплату.

Вартість публікації тез доповіді для учасників з України – 150 грн. (для учасників з інших країн - €10). Вартість додаткового примірника збірника тез – 70 грн.

Платіжні реквізити:

Переведення коштів здійснювати у відділеннях та через термінали самообслуговування ПАТ КБ «Приватбанк» на платіжну картку за номером:

5168-7420-2007-1464. **Одержувач:** Янковий О.Г.

Після отримання заявки на участь у конференції оргкомітет надсилає особисте запрошення на вимогу учасника.

**ЗАЯВКА
НА УЧАСТЬ У РОБОТІ VI МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-
ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ «ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА:
СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ»**

Прізвище		
Ім'я		
По батькові		
Науковий ступінь		
Вчене звання		
Установа		
Посада		
Назва доповіді		
Тематичний напрям №		
Форма участі:	☐ доповідь на секційному засіданні (до 10 хв.)	
	☐ дистанційна участь (лише друк матеріалів)	
Потреба у технічних засобах	мультимедійний проектор	
	☐ так	☐ ні
Необхідність готелю (оплачується учасником самостійно)	☐ так	☐ ні
	☐ так	☐ ні
Необхідність особистого запрошення	☐ так	☐ ні
Вказати період проживання у готелі		
Поштова адреса (куди надсилати матеріали конференції)		
E-mail:		
Телефон		
Дата заповнення		

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТЕЗ

Текст: у текстовому редакторі Word версії 6.0 і вище (у форматі *.doc) через 1 інтервал. Обсяг: до 2-х повних сторінок формату А4. Шрифт: Times New Roman, 14 кегля. Поля: з усіх боків – 2 см. Абзацний відступ зліва – 1,25.

Рисунки, діаграми, таблиці **будуються з використанням чорно-білої гами. Використання кольору і фону не допускається. Усі рисунки і таблиці повинні бути названі.** Для назв таблиць, підпису рисунків використовувати шрифт Times New Roman, 14 pt, жирний. Всі рисунки повинні бути згруповані як єдиний об'єкт. Формули розташовувати по центру з нумерацію по правому краю. При наборі формул використовувати редактор формул MS Office. **Забороняється використовувати скановані об'єкти!**

Формули слід друкувати за допомогою редактора формул Microsoft Equation, центрувати і нумерувати у круглих дужках з рівнянням номера на праве поле.

Література повинна містити відомості з доступних читачам джерел і бути оформлена за діючим ДСТУ. Використані джерела **мають бути пронумеровані** відповідно до порядку цитування їх за текстом у квадратних дужках, наприклад, [2, с.18].

Розміщення: у верхньому правому куті (від поля) напівжирним шрифтом прізвище та ініціали авторів (не більше 3-х), нижче звичайним шрифтом науковий ступінь, наукове звання, нижче установа. Нижче через 1 інтервал великими літерами напівжирним шрифтом – назва (не більше 8 слів). Далі через 1 інтервал з нового рядка основний текст. Зразок оформлення тез доповіді:

Петренко А.С.

к.е.н., доцент

Одеський національний економічний університет (Україна)

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ АКТИВІЗАЦІЇ ІННОВАЦІОНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

[текст]

Література

(Список літератури оформлюється за останніми вимогами ДАК (ВАК) України)

Увага!

Тези публікуються в авторській редакції. Оргкомітет залишає за собою право відхилення матеріалу, який не відповідає тематичним напрямкам конференції або оформлений з порушенням зазначених вище вимог!

За бажанням авторів розширений варіант тез може бути опублікований у формі статті в науковому збірнику «Вісник соціально-наукових досліджень» Одеського національного економічного університету, який включено до переліку спеціалізованих видань з економіки за фаховим напрямком 08 – Економічні науки (Бюлетень ВАК України, № 6, 1999 р.), а також в міжнародну наукометричну базу Index Copernicus International (Польща).

Детальна інформація про збірник представлена на web-сайті - vsed.oneu.edu.ua

Електронний варіант збірника буде розміщений у електронному репозитарії ОНЕУ: dspace.oneu.edu.ua

АДРЕСА ОРГКОМІТЕТУ

65082, Україна, м. Одеса,
вул. Преображенська, 8.

Одеський національний економічний університет, кафедра економіки
підприємства та організації підприємницької діяльності.

Тел.: (048) 723-84-03, (048) 723-29-80

Ел. адреса: k.ep@oneu.edu.ua

Для довідок:

Секретар оргкомітету, доктор екон. наук, доцент кафедри економіки
підприємства та організації підприємницької діяльності

Семенова Валентина Григорівна

тел. (067) 731-31-05, (048) 703-11-39,

кандидат екон. наук, викладач кафедри економіки підприємства та
організації підприємницької діяльності

Пудичева Галина Олександрівна

тел.: (097)5442085, (066)3297811

ДЛЯ ПОДАТКОВ

Матеріали номера друкуються мовою оригіналу

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**
Збірник наукових праць

Наукове видання

Видання збірника здійснено за рахунок авторів

За достовірність викладених фактів, цитат та інших відомостей
відповідає автор

Підписано до друку за рекомендацією
Вченої ради Одеського національного економічного університету
30 серпня 2013 р. Протокол № 1

Замовлення № _____
Підписано до друку 7.04.2017
Формат 60 x 84 1/16
Тираж 100 прим.
Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 12,5